

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

КУЗНЄЦОВА КАТЕРИНА ІГОРІВНА

УДК 327(437.1/.2):329.8]:061.1ЄС

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем
та глобального розвитку

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Науковий керівник:
доктор політичних наук, професор
Скороход Юрій Степанович

КИЇВ – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	10
1.1. Теоретичні засади дослідження.....	10
1.2. Документально-джерельна база дослідження.....	35
Висновки до розділу 1.....	44
РОЗДІЛ 2. КУРС ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЩОДО ВСТУПУ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ.....	46
2.1. Формування концептуальних засад євроінтеграційної політики Чехії.....	46
2.2. Зовнішньополітичні аспекти реалізації євроінтеграційної політики Чеської Республіки.....	67
Висновки до розділу 2.....	93
РОЗДІЛ 3. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ПІСЛЯ ВСТУПУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	96
3.1. Інституційне забезпечення євроінтеграційної політики Чеської Республіки.....	96
3.2. Особливості реалізації євроінтеграційної політики Чеської Республіки.....	115
Висновки до розділу 3.....	164
ВИСНОВКИ.....	166
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	174

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Початок ХХІ століття характеризувався процесами інтенсифікації та поглиблення європейської інтеграції, її поширенням на дедалі нові сфери. Нині ЄС є однорідним простором з єдиною економічною та валютною системами. Особливістю сучасних інтеграційних процесів у Європі став пошук механізмів формування спільного політичного простору, спрямування зусиль на регулювання спільної зовнішньої політики та політики безпеки, співробітництва у сфері охорони порядку та правосуддя у кримінальних справах.

Джерелом інтеграційних процесів є інтереси національних держав, які суттєво впливають на характер, інтенсивність і напрям міждержавного співробітництва, на визначення ймовірних меж поглиблення інтеграції.

З падінням комуністичного режиму Чеська Республіка позиціонувала себе в якості невід'ємної частини Заходу та пройшла послідовний і досить швидкий процес інтеграції до європейських та євроатлантичних структур. Чеська Республіка, яка за своїми параметрами (площа, населення, природні ресурси) є середньоєвропейською державою, у функціональній площині Європейського Союзу відіграє роль малої держави, яка з обмеженими ресурсами не має можливості суттєво впливати на середовище за її кордонами. У цьому сенсі дослідження євроінтеграційної політики Чеської Республіки дає необхідний матеріал для висновків та узагальнень щодо спонукальних мотивів, бачення переваг і наявності існування ймовірних проблем та ризиків, пов'язаних із участю середніх і малих держав у інтеграційних об'єднаннях, а саме врахування інтересів під час прийняття рішень у ЄС, збереження національної ідентичності тощо.

Актуалізує подальше вивчення даної проблеми її недостатня наукова розробленість: фундаментальні праці, присвячені дослідженню євроінтеграційної складової зовнішньої політики Чеської Республіки, майже

відсутні. Пропонована дисертація певною мірою є спробою заповнити цю прогалину в сучасній політичній науці.

Важливий аспект актуальності даного дослідження обумовлюється і безпосереднім поглибленням співробітництва України з ЄС, про що свідчить підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. У цьому сенсі всебічний аналіз як позитивного, так і негативного досвіду євроінтеграційного курсу Чеської Республіки в контексті захисту її національних інтересів є корисним для України з огляду на вироблення подальшої євроінтеграційної стратегії нашої країни.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках Комплексної наукової програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Модернізація суспільного розвитку світових процесів глобалізації», затвердженої Вченою Радою Університету (протокол № 12 від 20 червня 2011 р.), і науково-дослідної теми Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Асоціація як новий формат відносин України з Європейським Союзом: політичний, правовий, економічний та інформаційний аспекти» (номер державної реєстрації 0111U007054). У рамках зазначеної теми дисертаційна робота відповідає напрямку наукової діяльності відділення міжнародних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Україна в сучасних політичних та безпекових процесах».

Мета і завдання дослідження визначені, виходячи з науково-теоретичної й практичної актуальності та стану фахового розроблення проблематики, її політичної ваги.

Мета дисертаційної роботи полягає в аналізі зовнішньополітичних аспектів формування та реалізації євроінтеграційної політики Чеської Республіки в рамках Європейського Союзу.

Досягнення поставленої мети зумовило розв'язання таких поставлених дослідницьких **завдань**:

- дослідити бачення політичними акторами Чехії перспектив європейської інтеграції в контексті тлумачення ними національного інтересу;
- виявити специфіку інституційних механізмів формування та реалізації євроінтеграційної політики Чеської Республіки;
- простежити становлення та розвиток взаємовідносин Чеської Республіки з ЄС у період набуття нею членства;
- дослідити зовнішньополітичні стратегії Чехії в контексті захисту її національних інтересів та ефективності реалізації євроінтеграційної політики;
- виявити особливості євроінтеграційної політики Чеської Республіки після вступу в ЄС;
- визначити роль зв'язків Чехії з іншими країнами Центрально-Східної Європи, зокрема в рамках Вишеградської групи, як одного з інструментів чеської політики в ЄС.

Об'єктом дослідження є зовнішня політика Чеської Республіки.

Предметом дослідження – євроінтеграційна політика Чеської Республіки.

Методи дослідження визначені специфікою об'єкта та предмета дослідження, метою й завданнями, поставленими в дисертації. Методологічна структура роботи передбачає аналіз зовнішньої політики Чеської Республіки на трьох рівнях: теоретико-концептуальному (аналіз ідейно-теоретичного фундаменту зовнішньої політики в контексті її євроінтеграційної складової); доктринальному (аналіз зовнішньополітичних концепцій); на практико-політичному – як аналіз реалізації політико-стратегічного курсу країни, а саме євроінтеграційної політики Чеської Республіки.

У дисертації використані як загальнонаукові, так і політологічні методи аналізу. Автором були використані такі загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, як історико-порівняльний та проблемно-хронологічний. Також активно застосовується структурно-функціональний аналіз, за

допомогою якого з загальної структури зовнішньої політики Чехії були виокремлені пріоритетні для дослідження сфери та суб'єкти.

Системний підхід дав можливість розглядати Європейський Союз як складну організаційну структуру, яка складається з елементів, що взаємодіють між собою. Системний підхід дозволив виявити місце та роль Чеської Республіки серед інших держав-членів Європейського Союзу, обумовити зміни у євроінтеграційній політиці Чехії після вступу до ЄС, а також проаналізувати форми взаємодії елементів системи Європейського Союзу, перетину інтересів і цілей.

У рамках системного підходу продемонстровано взаємну обумовленість зовнішньополітичної поведінки учасників Вишеградської групи на основі існуючих закономірностей у зв'язках між ними в рамках їхньої євроінтеграційної політики.

Історико-порівняльний метод використано у формі аналізу еволюції становлення відносин Чехії з Європейським Союзом. Компаративний аналіз був застосований для виявлення спільного та відмінного у баченні чеськими політичними акторами Європейського Союзу та місця Чехії в цих процесах.

Виходячи зі своєї специфіки, міжнародні відносини в регіоні Центральної та Східної Європи можуть бути об'єктом як теоретичного, так і емпіричного аналізу. Емпіричний аналіз дозволяє з'ясувати характер динаміки міждержавних відносин, якісні показники зовнішньополітичної діяльності. У теоретичному плані автор застосовує поєднання реалістичного, ліберального та конструктивістського підходу в рамках дослідження для визначення поняття національних інтересів та їх вплив на формування та реалізацію зовнішньої політики Чеської Республіки.

Дескриптивний аналіз необхідний для встановлення й оцінки конкретних фактів і подій у процесі реалізації зовнішньополітичних цілей Чехії, а причинно-наслідковий аналіз допоміг при з'ясуванні ефективності тих чи інших інструментів стратегії для її реалізації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що автор

дисертаційного дослідження на основі залучення й комплексного аналізу широкого кола джерел здійснив цілісне та всебічне дослідження євроінтеграційної політики Чеської Республіки. Основними положеннями, які визначають наукову новизну дослідження й виносяться на захист, є такі:

вперше:

- обґрунтовано те, що головною зовнішньополітичною стратегічною метою Чеської Республіки на початку 1990-х рр. було забезпечення належного місця в системі міжнародних відносин у постбіполярний період, де набуття членства в ЄС було завершальною, але при цьому і найважливішою метою;
- доведено, що більшість чеських політичних акторів розглядало членство в ЄС, як до вступу, так і після набуття членства в ЄС, насамперед, як інструмент захисту національних інтересів;
- виявлено, що одним із суттєвих чинників урядових криз (зокрема в період головування Чехії в ЄС) стало різне бачення перспектив розвитку Європейського Союзу політичними партіями та політичними лідерами Чехії в контексті тлумачення ними національних інтересів.

поглиблено:

- бачення політичними партіями Чехії національних інтересів у контексті євроінтеграційного курсу;
- положення, що після набуття Чехією членства в ЄС, найбільш дискусійним було питання збереження національного суверенітету в рамках її євроінтеграційної політики.

набуло подальшого розвитку:

- дослідження специфіки прийняття зовнішньополітичних рішень у Чеській Республіці;
- положення, що Вишеградська четвірка наразі перетворилась на ефективне об'єднання всередині Європейського Союзу й виступає додатковим інструментом у забезпеченні інтересів її учасників, у тому

числі й Чехії, у здійсненні європейської політики у сферах енергетики, економіки, безпеки тощо.

Наукове і практичне значення одержаних результатів дослідження впливає з його політичної актуальності й наукової новизни. Науково-практичний аспект дослідження полягає в тому, що його основні результати та положення можуть стати основою для подальших досліджень участі Чеської Республіки у європейських інтеграційних процесах.

Прикладний аспект дослідження полягає в тому, що фактологічний матеріал і висновки, які містяться в дисертаційній роботі, можуть бути використані у практичній діяльності Міністерства закордонних справ України та інших органів державної влади, які долучені до формування євроінтеграційної політики нашої країни, а також до розвитку співпраці України з Чеською Республікою.

Теоретичні та практичні положення дисертаційної роботи також можуть бути використані у рамках навчального процесу у вищих навчальних закладах України при підготовці підручників, навчальних посібників, науково-методичних рекомендацій, а також при розробці та викладанні таких нормативних і спеціальних курсів, як «Міжнародні організації», «Міжнародні відносини та світова політика», «Європейський Союз в міжнародних відносинах», «Міжнародна та європейська безпека», «Аналіз і прогнозування зовнішньої політики», «Зовнішньополітичні стратегії та доктрини в сучасному світі» тощо.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Усі наукові результати, що викладені в дисертації, одержані автором особисто й концентровано викладені в авторефераті та шести опублікованих наукових статтях.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертації знайшли відображення у виступах на міжнародних наукових і науково-практичних конференціях, зокрема: «Шевченківська весна. Сучасний стан науки: досягнення, проблеми та перспективи розвитку» (22

березня 2012 р., м. Київ), міжнародна конференція «Сучасне суспільство, глобалізація та право» (12 – 13 жовтня 2012 р., м. Санкт-Петербург), «Актуальні проблеми міжнародних відносин» (25 жовтня 2012 р., м. Київ), міжнародна науково-практична конференція «Сучасна дипломатія: актуальні проблеми теорії та практики» (20 грудня 2012 р., м. Київ).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано у 10-ти наукових працях загальним обсягом 4,5 д.а., з яких 4 праці у фахових виданнях затверджених МОН України (2,8 д.а.), 2 праці в іноземних наукових виданнях (0,7 д.а.) та 4 праці апробаційного характеру (1 д.а.).

Структура роботи обумовлена визначеними метою, об'єктом і предметом дослідження. Дисертаційне дослідження складається з вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків і списку використаних джерел (271 найменування чеською, англійською, німецькою, російською, українською та французькою мовами на 29 сторінках). Загальний обсяг роботи складає 202 сторінки, з них основного тексту – 173 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Теоретичні засади дослідження

Поняття «національний інтерес» є одним із базових у теорії та практиці політики держав. Для того, щоб з'ясувати, яку роль у формуванні зовнішньої політики тієї чи іншої держави відіграє національний інтерес, необхідно зрозуміти його природу та розглянути існуючі погляди й підходи до цього питання.

Національний інтерес вважається спеціальним терміном теорії та практики зовнішньої політики й міжнародних відносин, де у вигляді головних акторів виступають національні держави. Тому національний інтерес розглядається як інтерес здебільшого державний, передусім зовнішньополітичний, та виступає як мотивація зовнішньополітичної діяльності держав, якій у внутрішній політиці відповідає інтерес суспільний. Згаданий підхід підкріплюється також тим, що у мовах романської та германської груп визначення «національний» позбавлене свого суто етнічного звучання та тлумачиться як «державний», «народний», «загальнонародний».

Поява терміну «національний інтерес» у цілому припадає на XVI сторіччя. Він став широковживаним з XVII сторіччя, тобто з часів утворення національних держав у Європі. Зміст цього поняття зазнав еволюції від «династичного інтересу» та «волі монарха» до нинішнього – «національний інтерес». Як зазначає американський теоретик міжнародних відносин Дж. Розенау, поняття національного інтересу спочатку виступало одним з засобів планування зовнішньої політики, її виправдання чи засудження [1, с. 17]. У такому контексті воно стало використовуватися з кінця XVIII сторіччя Сполученими Штатами Америки для захисту своїх інтересів перед великими державами Старого Світу, а з другої половини XIX сторіччя – європейськими країнами у зв'язку з важливими змінами співвідношення сил у системі

європейських держав.

З 30-х рр. XX століття термін «національний інтерес» став активно використовуватися для аналізу зовнішньої політики. У 1934 році було опубліковано монографію Ч. Бірда, в якій він запропонував вживати поняття «національний інтерес» для наукового вивчення зовнішньополітичної діяльності держав. У 1935 році термін «національний інтерес» було включено до Оксфордської міжнародної енциклопедії соціальних наук [2, с. 5].

У повоєнний період чималий внесок у розробку концепції національного інтересу зробили американські дослідники.

У другий половині 1940-х та у 1950-х роках сформувалися два протилежних підходи до аналізу національного інтересу.

Перший, так званий «об'єктивістський» підхід був представлений школою «політичного реалізму» (або школою «національного інтересу»), його представники – С. Браун, У. Ліман, М. Каплан, Г. Моргентау, С. Хофман та інші. Другий, «суб'єктивістський» напрям трактування національного інтересу, обстоювався політологами-біхевіористами (А. Вольферс, К. Норр, Ф. Трегет, Д. Кауфман, А. Архарія та інші), які намагалися пояснювати міждержавні відносини, виходячи з аналізу поведінки державних діячів (так звана «теорія прийняття рішень»).

Загальновідомий лідер першого напрямку Ганс Моргентау зазначав: «Доки світ є політично організованим у нації, національний інтерес залишатиметься останнім словом міжнародної політики». Г. Моргентау вважав, що поняття національного інтересу треба використовувати для аналізу зовнішньої політики та безпосередньо для прийняття зовнішньополітичних рішень, і проголошував, що «цілі зовнішньої політики повинні визначатися через поняття національного інтересу та підкріплюватися відповідною силою» [3, с. 164]. На його думку, національний інтерес набуває об'єктивності шляхом його інтерпретації за допомогою поняття сили. Сила будь-якої держави залежить від цілком конкретних та об'єктивних компонентів: географічного положення держави,

її природних ресурсів, економічного, військового, демографічного потенціалу, національного характеру, якості державного керівництва й дипломатії.

Альтернативний напрям застосовує пояснення міждержавних відносин, виходячи з аналізу механізму прийняття рішень державними діячами. Представники цієї школи Р. Снайдер та Е. Ферніс вбачають у національному інтересі «те, що нації, а вірніше, той, хто приймає рішення, таким вважає» [4, с. 22].

Концепція «національного інтересу» опрацьовувалася також у роботах західноєвропейських авторів. Тут потрібно відзначити праці Р. Арона, Ж. Дюрозеля, Д. Френкела, М. Батлера та інших. Разом з тим у західній політології відсутні вичерпні визначення поняття «національний інтерес». Так, відомий французький політолог Раймон Арон вважає, що це поняття є умовним та неоднозначним, не може бути раціонально пояснене, оскільки не впливає з індивідуальних та групових інтересів й не зводиться до їх сукупності. Національний інтерес поєднує в собі постійність і динамічність та виступає як неоднозначне, багатомірне явище. Спільним у розумінні національного інтересу є те, що він тлумачиться як інтерес держави [5, с. 17]. Французький історик-міжнародник Ж. Б. Дюрозель справедливо вважає найбільш загальним міркуванням щодо національного інтересу держави те, що вона прагне безпеки [6, с. 88].

Таким чином, національний інтерес, як явище неоднозначне та багатомірне, формується під впливом низки чинників, пов'язаних зі специфікою становлення конкретної нації. Він має два аспекти – внутрішній та зовнішній.

Виходячи з цього, слід визнати, що політика держави, яка відображається в категорії її національного інтересу є єдиною, та її функція – забезпечення інтегральної цільності, єдності, безпеки та добробуту своїх громадян і країни в цілому. Двома найбільш загальними видами політичної діяльності держави щодо реалізації її національного інтересу є внутрішньополітична та

зовнішньополітична діяльність. Автор вважає, що державний інтерес є вузьким за національний, оскільки пов'язується з аналізом міжнародної ситуації, прогнозом її можливих змін, здійснюваних урядами, що перебувають при владі та приймають зовнішньополітичні рішення.

Інтереси держави в галузі міжнародних відносин є складною структурою системотворчих елементів, що тісно пов'язані один з одним, які не завжди та не в усьому адекватно виявляються назовні. Інтереси бувають державні, загальнонаціональні, національні та групові. В ідеалі державні інтереси мають повною мірою відбивати або враховувати інтереси, представлені відповідними системотворчими елементами. Як правило, державні інтереси втілюються у законах (конституціях або інших правових актах, міжнародних договорах та угодах), а відповідальність за їхнє виконання покладається на уряд як верховну виконавчу владу держави.

У кожній країні при формуванні державних або національних інтересів певну роль відіграють інтереси відповідних груп. Це можуть бути партії, масові громадські рухи, різноманітні владні структури.

Державні інтереси включають:

- а) інтереси, що успадковані від минулого;
- б) інтереси, що пов'язані з нормами міжнародного права;
- в) інтереси, що відповідають загальнолюдським цінностям та ідеалам.

Загальнолюдські інтереси полягають у забезпеченні нормального функціонування усієї системи цивілізації, захисті навколишнього середовища, тобто збереженні екологічного балансу, запобіганні ядерній війні, раціональному використанні ресурсів, боротьбі з голодом та хворобами. Тому вони стосуються всіх країн і народів, є пріоритетними й домінують над інтересами окремих держав.

Державні інтереси мають свої часові межі, просторовий вимір, шкалу пріоритетів. Вони коригуються та змінюються відповідно до глибинних процесів внутрішнього та міжнародного розвитку. Згідно зі своїм характером вони можуть бути тривалими й тимчасовими, докорінними й привнесеними,

життєво важливими й другорядними, стратегічними й тактичними, глобальними й регіональними.

Таким чином, національні інтереси являють собою складну сукупність численних цілей та дій, що спрямовані на формування (політична функція), захист (ідеологічна функція) та забезпечення цих внутрішньо- та зовнішньополітичних цілей держави. Крім того, апеляція до національного інтересу дозволяє урядові у переконливій і доступній формі пояснювати населенню цілі зовнішньої політики держави (комунікативна функція). Існує нерозривний взаємозв'язок між внутрішніми та зовнішньополітичними інтересами країни, особливо у тих випадках, коли їй загрожує реальна небезпека.

Національні інтереси можуть бути стратегічними, що є довготривалими, й тактичними, що, виникаючи в тих чи інших конкретних історичних умовах, мають тимчасовий характер. Вони можуть або змінюватися, або цілком зникати в залежності від конкретної історичної ситуації.

Г. Моргентау визначає інтереси головні й другорядні, загальні й специфічні, постійні й змінні тощо. Головні інтереси полягають у захисті фізичної, політичної та культурної цільності держав. Таким чином, головні інтереси всіх держав співпадають. У той же час змінні інтереси виступають функцією інтересів, що зіштовхуються:

- інтересів індивідуумів, групових інтересів, традицій даної нації;
- інтересів інших держав, передусім союзників;
- інтересів системи в цілому.

З геополітичної точки зору зовнішньополітична діяльність держави (а також її зовнішньополітичні інтереси) в цілому визначаються трьома групами чинників:

- природою та характером зовнішнього середовища, у якому держава існує та реалізує свою політику. Це середовище – система міждержавних відносин із складною структурою, закономірностями функціонування та розвитку;

- характером та природою політичної влади;
- економічними, соціальними, політичними та іншими потребами держави назовні й інтересами, які на них ґрунтуються.

Важливим є також аналіз чинників, що впливають на особливості внутрішньополітичної діяльності держави. Серед них:

- природа й характер внутрішнього середовища (соціально-класовий склад населення, особливості взаємовідносин між класами та соціальними групами, розподіл та співвідношення політичних сил у країні, ступінь розвитку демократичних інститутів, характер міжнаціональних, конфесійних відносин);
- потреби внутрішнього соціально-економічного та політичного розвитку суспільства;
- характер і суттєвість політичної влади [7, с. 84].

Головний національний інтерес кожної держави полягає у забезпеченні безпеки та самозбереженні нації. Це положення повного мірою стосується як внутрішнього, так і зовнішнього аспектів національного інтересу. Національні інтереси являють собою «не ідеологічні і не блокові інтереси, як було у недалекому минулому, а вірно сприйняті життєві інтереси країни, життєві інтереси народів, які мешкають на її території» [8, с. 79]. Гіпертрофоване або помилкове розуміння національних інтересів неминуче надає їм експансіоністського характеру та призводить до зіткнення з національними інтересами інших країн, що може спричинити утворення конфліктних та інших несприятливих ситуацій, включаючи збройні конфлікти та війни.

Забезпеченню національних інтересів держави відповідає концепція національної безпеки, що призначена для здійснення адекватного, своєчасного та відповідного реагування на існуючі загрози.

Таким чином, національні інтереси, на думку автора, вважаються комплексом взаємопов'язаних стратегічних, політичних, економічних та культурних інтересів, що спрямовані на формування, захист і забезпечення зовнішньополітичних і внутрішніх цілей держави. Вони охоплюють різноманітні сфери діяльності держави: політичну, економічну, військову,

ідеологічну, культурну тощо.

Концепція «національного інтересу», окрім проблем безпеки, вміщує весь комплекс аспектів зовнішньої політики, а також політики внутрішньої. Так, Р. Арон зазначає, що існують численні цілі зовнішньої політики будь-якої держави, які поділяються на дві великі групи – конкретні (історичні) та абстрактні чи «довічні» (безпека, сила) [9, с. 204].

Сучасні чеські дослідники міжнародних відносин, серед яких Петр Друлак [10; 11; 12; 13], Віт Бенеш [14], Онджей Хорки [15], Петр Краточвіл [16], Майкл Коран [17], Нік Хайнек [18] та Єльза Тульметц [19] спираються у своїх дослідженнях на три концепції щодо національних інтересів Чеської Республіки: теорію політичного реалізму, ліберальну та теорію конструктивізму. Ліберали заперечують ієрархічну побудову концепції реалізму та намагаються довести, що поняття «національний інтерес» побудоване на агрегації (об'єднанні) інтересів, знизу догори, окремих осіб та груп у рамках внутрішньої політики (Р. Кохейн, Д. Мітрані, А. Моравчик,). З цієї точки зору, національний інтерес може змінюватись відповідно до потреб внутрішніх акторів, а не бути позачасовою реальністю, яка чекає на волевиявлення державного діяча. Однак, як і реалісти, ліберали також мають тенденцію до раціоналізації національних інтересів, принаймні, у деякій мірі, пов'язуючи прихильність національним інтересам з максимальним покращенням добробуту населення (економічна взаємозалежність), зміцненням міжнародних інститутів або поширенням демократії.

Конструктивісти наголошують на ролі спільних ідей у складі національних інтересів, вивчаючи дискурси, звичаї та ідентичності. Ютта Уелдес стверджує, що національний інтерес походить від самовизначення держави, а також від її сприйняття зовнішнім світом [20, с. 294]. З іншого боку, Марта Фіннемор фокусується на загальноприйнятих міжнародних нормах, стверджуючи, що національний інтерес держави є продуктом соціалізації держави у відповідності до цих норм [21, с. 45]. Деякі з конструктивістів шукають нормативний критерій, якому повинен відповідати національний інтерес [22,

с. 31], у той час, як інші прагнуть інтегрувати їхню ідейну концепцію національних інтересів з реалізмом і ліберальними підходами [23, с. 89].

Використання у дослідженні цих трьох теоретичних концепцій – реалізму, лібералізму та конструктивізму – надає корисну класифікацію різних концептуалізацій національного інтересу, яка може бути застосована у вивченні зовнішньої політики Чеської Республіки. Ті актори, які наголошують на проблемах безпеки, як правило, більш схильні до реалізму: дослідники, які опікуються питаннями добробуту населення, близькі до лібералізму, а проблеми, пов'язані з ідентичністю, є особливо цікавими конструктивістам.

Щодо критеріїв, які дослідники використовують для визначення національного інтересу, а також відрізняють сферу національних інтересів від інших політичних питань, потрібно зауважити: щоб бути кваліфікованим національним інтересом, політичне питання повинно бути одночасно актуальним, узгодженим і визнаним зовнішніми акторами. На вищезазначених критеріях наголошують теорії політичного реалізму, лібералізму та конструктивізму [12, с. 14].

Критерій актуальності відповідає усім теоретичним концепціям, але реалісти більше інших акцентують на ньому у своїй концепції.

Основними вимогами є наступні критерії: політика або політична стратегія, які мають виступати національним інтересом, повинні: а) принципово впливати на функціонування спільноти (на внутрішньодержавному рівні або у зовнішній політиці держави), б) суттєво трансформувати свої ключові функції або в) створювати важливі нові права й обов'язки для спільноти. Іншими словами, політика, що є маргінальною для спільноти, не може стати її національним інтересом. Це означає, що тільки декілька політичних стратегій або цілей можуть бути національним інтересом одночасно. Якщо політика або політична стратегія має більш виключний характер, наприклад, представляє інтереси окремого регіону або соціальної групи, вона не може бути національним інтересом.

Актуальність політики або політичної стратегії може бути встановлено

тривалістю присутності тієї чи іншої теми в суспільстві (принаймні кілька місяців, а краще декілька років), або якщо це політичне питання обговорюється в державних установах, незалежно від їхнього складу чи політичної орієнтації. Актуальність також може бути доведена, якщо політика або політична стратегія зазначається у програмах дій урядів та інших провідних установах спільноти, у виступах її представників та / або опитуваннях громадської думки. Крім того, довгострокова присутність політичного питання у суспільному та медійному дискурсі дуже важлива для оцінки критерію актуальності.

Критерій узгодженості звертає увагу на внутрішню підтримку національних інтересів і є близьким лібералам, а також деяким конструктивістам.

Критерій консенсусу є більш суперечливим, а саме, суспільно важливе питання, яке представлене в громадських дискусіях викликає зміни в позиціях, що призводять до політичного консенсусу у вирішенні цього питання. Цей підхід відрізняється від моделі агрегації, в якому індивідуальні переваги просто підсумовуються (оскільки модель агрегації майже ніколи не призводить до спільної згоди, тому що індивідуальні переваги різняться більшу частину часу), але також і від простої більшості поглядів.

Спільне заперечення цього підходу, яке здається переконливим навіть для прихильників «переговорної демократії» [24, с. 7] полягає в тому, що реальна політична дискусія принципово відрізняється від ідеальної мовної ситуації, внаслідок якої консенсусу неможливо досягти. Крім того, чим складніше питання, тим більш обмежені дискусії повинні бути, принаймні з точки зору часу. Цьому запереченню можна протиставити детальний аналіз поняття «згоди». Ми повинні відрізнити а) цілі політики, б) стратегії, через які ці цілі можуть бути досягнуті, і в) конкретні тактичні заходи. Ця відмінність важлива, оскільки частим є широкий консенсус щодо основної мети (наприклад, вступ до ЄС), але консенсус важче встановити щодо стратегії, яка буде сприяти досягненню цієї мети (наприклад, у випадку допомоги країнам, які розвиваються, прихильники теорії модернізації можуть критикувати погляди

неомарксистів).

У якості додаткового критерію достатній рівень обговорення також повинен бути зазначений. Під обговоренням ми розуміємо дискусії у громадській сфері, у якій усі члени спільноти можуть взяти участь. Мета цих дискусій є, з одного боку, пошук спільної позиції в обговорюваному питанні, з іншого боку – досягнення певної трансформації поглядів переговорників. Виміряти належне обговорення можна у вигляді наступних умов: першою умовою є загальна можливість обговорювати питання публічно. Якщо переговори відбуваються у режимі секретності, а громадськість тільки інформують про результати, критерій належного обговорення, очевидно, не дотримано. Друга умова, яка вже згадувалась вище, це присутність питання в публічному просторі – зацікавлені суб'єкти повинні мати можливість надавати допомогу в розробці політики чи закону. Це включає, наприклад, участь у круглих столах і можливість прокоментувати норми в процесі їхньої розробки.

Третя умова належного обговорення – це доступ тих членів спільноти або тих соціальних груп, яких питання безпосередньо стосується. Деякі стверджують, що саме такі групи завжди будуть захищати свої конкретні інтереси, незалежно від інтересів усього суспільства. Але, говорячи про те, що актори повинні перебувати у сфері публічності, де раціональне обґрунтування необхідне і де принцип універсалізації побічно завжди під рукою, істотно знижує ризик маніпуляцій з політикою, яка буде можливою у випадку таємних переговорів. Наприклад, у дебатах про введення євро, головними цілями та суб'єктами дискусії повинні бути представники бізнесу, банківського сектору й асоціацій споживачів.

Нарешті, критерій визнання національного інтересу зовнішніми акторами нагадує про ключовий внесок міжнародного суспільства у побудову індивідуального національного інтересу, який був проаналізований як класичними реалістами, лібералами, так і конструктивістами. Іншими словами, чеський національний інтерес не може бути пов'язаний з питаннями зовнішньої політики, які не набули актуальності серед чеського суспільства та не

користуються широкою підтримкою у політичних колах, або які не визнані ключовими партнерами Чеської Республіки в ЄС, або акторами, на яких ця політика спрямована.

Критерій визнання національного інтересу зовнішніми акторами виконує декілька ключових функцій. Найважливішим є те, що цей критерій є гарантією від можливих ексцесів у процесі прийняття рішень, який сфокусовано виключно на внутрішній політиці. Є безліч історичних прикладів, де внутрішній консенсус, іноді навіть за підтримки демократичних процедур, призводить до агресивної зовнішньої політики. Такі приклади можна знайти й у колоніальній експансії європейських держав та в поточних війнах сучасних великих держав (наприклад, вторгнення США до Іраку 2003 р. і російсько-грузинська війна 2008 р., – ці події користувалися сильною підтримкою всередині країни, але різко критикувалися міжнародним співтовариством).

Євроінтеграційна політика Чеської Республіки відповідає всім трьом критеріям національного інтересу. Її актуальність підтверджується постійною присутністю цієї теми у медіа просторі, виступах провідних чеських політиків, а також фактом проведення громадського опитування (референдум щодо вступу Чеської Республіки до ЄС у 2003 р.). Критерій консенсусу доведено вступом Чехії у Європейський Союз, а субкритерій – належне обговорення – постійно підтверджується (наприклад, дебати щодо ратифікації Лісабонського договору 2007 – 2009 рр., санкції ЄС проти Російської Федерації), при цьому умова належного обговорювання витримана в повному обсязі. Останній критерій – визнання зовнішніми акторами – беззаперечний всіма діями, які ЄС надавали у сприянні демократичних та економічних перетворень у Чеській Республіці.

Американський дослідник М. Браун, який вивчає зовнішню політику Чеської Республіки крізь призму поняття «національних інтересів» виокремив чотири підходи сприйняття Європейського Союзу політиками та громадянами Чеської Республіки, а саме:

1. ЄС розглядається як раціональний інструмент Чехії для досягнення

прогресу в широкому сенсі, а також як можливість зрівнятися у розвитку з успішними країнами. Альтернатива була б ірраціональною та призвела б до стагнації й ізоляції.

2. ЄС сприймається як перешкода для вільної конкуренції та прогресу. Насправді, це може призвести до стагнації й повернення до централізації та надмірного державного регулювання, пов'язаного з колишнім режимом і соціалізмом.

ЄС є ідеологічним явищем та обмежує можливі варіанти політики на національному рівні. Це твердження можна пояснити двома різними підходами. По-перше, ЄС розглядається як негативне явище, бо сприяє соціалістичній політиці. Або, по-друге, прийняття рішень на наднаціональному рівні сприймається завжди як негатив, тому що демократія повинна бути заснована на національній одиниці.

3. ЄС розглядається як природна політична одиниця в чеському політичному суспільстві, але ніхто не ставить під сумнів функції національної держави.

4. ЄС розглядається як штучна політична конструкція, яка кидає виклик природній одиниці, національній державі, так як частина суверенітету передана цій політичній організації [12, с. 12].

Зовнішньополітичний аспект реалізації «національного інтересу» передбачає формування зовнішньополітичної ідеології як певної системи ідей, що репрезентовані суспільству та слугує програмним документом, що, в свою чергу, передбачає визнання пріоритетів зовнішньополітичної діяльності.

Для зовнішньої політики Чеської Республіки завжди була характерна послідовність пріоритетів, яку можна підсумувати наступним чином:

- добросусідські відносини;
- активне членство в ЄС і НАТО, включаючи підтримку їхнього подальшого розширення;
- співпраця на всіх рівнях з США та іншими західними великими державами;

- економічне співробітництво з іншими державами;
- внесок у світову практику захисту прав людини.

З початку 1990-х рр. уряди Чеської Республіки, відрізнялися вибудовуванням ієрархії пріоритетів, але жоден з урядів не заперечував жодного з вищеперерахованих пунктів. Це зовсім не означає наявності консенсусу щодо зовнішньої політики в чеському суспільстві і серед чеської політичної еліти. Чеська зовнішня політика постійно є предметом для безкомпромісних внутрішніх суперечок, які, як правило, зменшують її ефективність.

Зовнішньополітична ідеологія Чеської Республіки сформувалася на початку 1990-х рр. у відповідь на певні питання періоду трансформації Чехословаччини та Чехії до ліберальної демократії та ринкової економіки. Гаслами цього періоду були «повернення до Європи», «повернення на Захід» і «будівництво ліберального суспільства». Переважна більшість чеського суспільства ідентифікувала себе з цими гаслами. Тим не менш, саме їхня невизначеність щодо визначення таких понять, як «Європа», «Захід» і «лібералізм» поставили перед суспільством наступні питання. Два питання були особливо важливими для зовнішньої політики – одне про «Захід», а інше про «лібералізм». Кожне породило конкретну типологію зовнішньополітичних ідеологій.

Перше питання геополітичне, а саме: які держави серед західних держав чехи розглядали у якості «моделі, спонсора та захисника» [11, с. 81]. Тоді можливими були дві відповіді – Німеччина та Сполучені Штати Америки. З одного боку був економічний гігант і возз'єднаний лідер європейської інтеграції по сусідству. У цій класифікації Німеччина виступає з континенталістською ідеологією, яка визначає європейську інтеграцію та співробітництво з іншими державами – лідерами ЄС, такими як Франція та країни Бенілюксу. З іншого боку був переможець «Холодної війни» та єдина наддержава по тому боці Атлантиці. У цій класифікації США представляють

більш широку атлантичну ідеологію, яка також включає Великобританію та НАТО.

Ці ідеології не були взаємовиключними в 1990-х рр. Навпаки, разом вони становили інтернаціоналістську ідеологію, яка вбачала в США і НАТО гарантії чеської безпеки, а в Німеччині та ЄС гарантії процвітання для чеського суспільства, тоді як Німеччина і США сприймалися в якості джерел західних цінностей демократії, прав людини та ринкової економіки. У той час як інтернаціоналістська ідеологія переважала серед політиків, що здійснювали зовнішню політику в 1990-х роках, і включала як континенталізм, так і атлантизм, альтернативна автономістська ідеологія заперечувала все. Її стрижнем був чеський суверенітет, і вона застерігала від будь-якої зовнішньої гегемонії, будь-то американська чи німецька. Натомість вона виступала за нейтралітет Чеської Республіки або будівництво системи європейської безпеки з ОБСЄ у ролі ключової регіональної організації. Її рекомендаціями було також глибше співробітництво з євразійськими великими державами Росією та Китаєм. Таким чином, геополітичне питання надає нам наступну типологію зовнішньополітичних ідеологій: атлантизм (НАТО, США), континенталізм (ЄС, Німеччина), інтернаціоналізм (атлантизм + континенталізм) й автономізм (суверенітет, ОБСЄ, Росія, Китай).

Друге питання про свободу стосувалося природи лібералізму. З точки зору політичної філософії, його можна представити як вибір між Ф. Хайеком і Ю. Хабермасом [25; 26], між правими – консервативним лібералізмом, що проголошує економічну свободу й саморегулювання ринків, і лівими – прогресивним лібералізмом, що виступає за розширення прав людини і ролі громадянського суспільства. Цей вибір дає початок двом універсалістським ідеологіям зовнішньої політики – економічному та моральному універсалізму.

Ідеологія економічного універсалізму пропонує усунення інституціональних перешкод для вільного потоку товарів, послуг і капіталів.

Він асоціює ці потоки зі свободою, миром і процвітанням. Універсалізм скептично ставиться до зовнішньої політики та міжнародних інститутів, які працюють для неї. На відміну від цього, ідеологія морального універсалізму виступає за розширення демократії та прав людини, які повинні захищатись діями влади й міжнародних організацій. І знову ж таки, демократія і права людини асоціюються з миром і процвітанням [27, с. 5]. У той час як ліберальні економісти на чолі з Вацлавом Клаусом розділяли ідеологію економічного універсалізму, моральний універсалізм був близький послідовникам Вацлава Гавела.

Ці два види універсалізму не обов'язково взаємовиключають один одного. Разом вони граничать у єдиній універсалістській ідеології, що представляє світ як єдиний політичний та економічний суб'єкт вільних підприємців та громадян. Тим не менш, обидва види універсалізму також можуть бути заперечені в ім'я культурних та економічних особливостей національної спільноти. Ця ідеологія націоналізму може прийняти форму національного лібералізму, який має довгу історію та традиції в Центральній Європі, або вона (ідеологія націоналізму) може відмовитись від лібералізму на користь суспільних і солідарних понять. Таким чином, питання свободи призводить до наступної типології зовнішньополітичних ідеологій: економічний універсалізм (вільна торгівля та інвестиції), моральний універсалізм (універсальні права людини), сильний універсалізм (економічний + моральний) і націоналізм (суспільство приймає рішення про її економічні потреби і права його членів).

Навіть при наявності зв'язків між двома типологіями, ці зв'язки є міжособовими та інституційними, і, таким чином, можуть зазнавати змін, на противагу логічним і необхідним зв'язкам. Часто буває, що політики мають чітку ідеологічну позицію на одній чаші терезів, при відсутності позиції на іншій.

Більшість політичних партій були інтернаціоналістами в 1990-х рр. та підтримували вступ Чеської Республіки до НАТО та ЄС. При тому, що

Громадянська демократична партія (далі – ГДП) схилилася більше до атлантизму, а Чеська соціал-демократична партія (далі – ЧСДП) до континенталізму, ці партії, а також більшість дрібних партій були не щирими у своєму інтернаціоналістському консенсусі. Найбільш значимим винятком із цього консенсусу була автономна позиція Комуністичної партії Чехії та Моравії (далі – КПЧМ). Все змінилося після приєднання до НАТО та зі вступом до ЄС (у 1999 і 2004 роках), бо сприймалося як досягнення мети, а саме «повернення до Європи». Після цих подій інтернаціоналістський консенсус припинив своє існування. Атлантисти більше не відчують себе зобов'язаними приховувати свої побоювання з приводу європейської інтеграції (виступаючи проти європейського договору про конституцію, не бажаючи вводити євро, виступаючи проти нарощення військового потенціалу ЄС), а континенталісти висловлюють свої сумніви з приводу зовнішньої політики США (критикуючи війну в Іраку, місію в Афганістані та розташування американських комплексів ПРО на території Чехії).

Сильний універсалізм недовго був гегемоном у чеському суспільстві після оксамитової революції 1989 р. Після розпаду Чехословаччини точилась боротьба між прихильниками економічного універсалізму й морального універсалізму. Це протистояння втілювалося в громадські зіткнення між Вацлавом Клаусом (як Прем'єр-міністром, а пізніше Президентом) і Вацлавом Гавелом (як Президентом, а потім екс-Президентом), коли обговорювалася політика щодо Китаю чи Росії. У той час як економічні універсалісти, прихильники В. Клауса, вже давно говорили про посилення економічних зв'язків з Росією та Китаєм і попереджали про наслідки нехтуванням захисту прав людини, моральні універсалісти, послідовники В. Гавела, наголошували на захисті прав людини та розглядали економічні зв'язки як вторинні.

Ці протистояння перетинали партійні лінії, крім однозначної підтримки Партією Зелених морального універсалізму. Більшість партій були розділені з цих питань або не мали чіткої позиції. Таким чином, ГДП була розділена

між моральними і економічними універсалістами, КПЧМ – між економічними універсалістами і націоналістами, а ЧСДП та партія Християнсько-демократичний союз (далі – ХДС) не мали чіткої позиції щодо лібералізму взагалі. На відміну від цього, акторами з чіткими позиціями були, з одного боку, великі компанії і комерційні організації, які підтримували економічний універсалізм і, з іншого боку, впливові неурядові організації, а також більшість основних засобів масової інформації, які обрали моральний універсалізм.

Дві типології (питання про геополітичний вибір та про природу лібералізму) зовнішньополітичних ідеологій пропонують важливий аналітичний інструмент для вивчення чеських зовнішньополітичних ідей. Тим не менш, у політичній практиці ці ідеології або занадто посилені або навпаки, ослаблені зовнішньополітичними упередженнями, які зазвичай приховані в глибинах розуму та відображають історичні особливості розвитку [28, с. 96].

Певний вплив на формування зовнішньополітичного курсу Чеської республіки мають чеські зовнішньополітичні упередження, які створені на базі нормативних суджень про світ за її межами і спираються на конкретні оцінки чеського колективного досвіду в новітній історії. Носії цих упереджень у більшості випадків приймають їх як належне і не бачать їм ніякої альтернативи, що, на думку П. Катзінштайна, робить ці упередження досить небезпечними [29, с. 122].

Існують два основні упередження в чеському суспільстві, які виходять з його зовнішньополітичного мислення і прийняття рішень. Чеський дослідник П. Друлак пропонує розділити їх за географічним критерієм: північно-західне та південно-східне [10, с. 371]. Північно-західне упередження складається з захоплення й емуляції, прагнення визнання та відчуття неповноцінності стосовно країн і суспільств на заході й на півночі Чеської Республіки (Західна Європа, Північна Європа, США, Канада). Південно-східне упередження є доповненням до північно-західного. Воно

складається з байдужості, відчуття переваги, іноді й страху, стосовно країн і суспільств на сході і на півдні Чеської Республіки (Східної Європи, на Балканах, Південної Європи і решти світу). Ці два упередження дають початок та географічний прояв давньої дихотомії між цивілізацією і варварством, і вони відображають історичний досвід Чеської участі в культурі західного християнства. Окрім автономізму, всі чеські ідеології зовнішньої політики (інтернаціоналізм, континенталізм і атлантизм, а також всі види універсалізму) приймають ці два упередження як належне.

Однак, ці загальні упередження доповнені та навіть змінені кількома специфічними упередженнями, найвпливовіші з яких пов'язані з антикомунізмом. Чеський антикомунізм, посилений південно-східним упередженням, використовує дихотомію холодної війни між комунізмом і демократією для оцінки сучасної міжнародної політики. Замість того, щоб приймати форму розвиненої ідеології, вона залишається на рівні рефлексу, який спрацьовує, коли щось здається комуністичним чи якимось пов'язаним з комунізмом.

Чеське антиросійське упередження є найсильнішим продуктом чеського антикомунізму. Воно змальовує чеський колективний досвід часів радянського імперіалізму й асоціює сучасну Росію з Радянським Союзом. Соціологічне опитування, проведене агентством STEM свідчить, що 40 років було недостатньо для громадян Чехії для того, щоб забути події 1968 р. Тільки 10 % опитуваних готові забути минуле, а 88 % категорично відмовляються залишити події в історії, 2 % – не визначилися [30]. На практиці антиросійське упередження виражається у глибокій недовірі до будь-яких російських зовнішньополітичних кроків. Більшість чехів вважає, що Росія може становити загрозу для їхньої країни. Цієї думки, судячи з даних дослідження агентства STEM, оприлюднених у жовтні 2014р., дотримуються 65% опитаних, тоді як у 2013 р. так вважала лише третина респондентів [31].

Слід зазначити, що поруч із баченням Росії як радянської небезпеки, після розпаду СРСР, поступово, у чеському суспільстві утверджувалося бачення «нової Росії» як зростаючої сили зі своїми інтересами в Центральній та Східній Європі. Сприйняття «нової Росії» дуже важливо враховувати, – саме в рамках цього бачення дуже часто Росія сприймається позитивно в політичних колах, а саме, як можливість, особливо для чеської економіки. Чеській політичній дискусії про Росію та чесько-російським відносинам властива сильна політична поляризація, особливо в останні роки, коли ця тема була під сильним впливом суперечливих проблем, системи протиракетної оборони ПРО та підвищеною увагою до потенційних загроз безпеки, пов'язаних з російськими економічними інтересами у стратегічних сферах (енергетика). У політичному сенсі істинна позиція близька до антиросійського упередження. Росія розглядається ними як потенційно небезпечна і досить нестабільна держава, яка повинна бути стримана. Торгівля з Росією часто розглядається як вимушена необхідність (особливо у зв'язку з імпортом російських енергоресурсів). Це сприйняття характерне для деяких з центристських і правих партій у Чехії, хоч ГДП не в повному обсязі погоджується з цим тлумаченням «російської загрози». Ліві партії навпаки сприймають Росію оптимістично та вбачають у Росії партнера для діалогу. Енергетична й економічна залежність відсутні в політичній дискусії цих партій. Зміцнення контактів між Чехією та Росією систематично підтримуються особливо комуністами. Ідея про те, що сучасна Росія діє в якості стабільного партнера ЄС та інших європейських організацій часто висловлюється представниками Чеської соціал-демократичної партії [32]. Поляризація чеської політичної дискусії з цієї теми призводить до частих поворотів чеської зовнішньої політики.

Крім розходження у думках серед партій, колишній Президент В. Клаус відіграв особливу роль у формуванні чеської зовнішньої політики щодо Росії. На відміну від свого попередника, В. Гавела, чия позиція до сучасної Росії вельми стримана та близька до вищезгаданого антиросійського

упередження, В. Клаус часто підкреслював, що Росія сьогодні не може бути порівняна з СРСР [33]. Він наголошував на статусі великої держави сучасної Росії як факті, що уповноважує її суверенно проводити власну зовнішню політику і В. Клаус часто висловлював аналогічну точку зору щодо питань порядку денного міжнародних відносин (питання визнання Косово, війна в Іраку, грузинсько-російська війна, критика Заходу щодо демократичних процесів та захисту прав людини в Російській Федерації).

У цілому, чесько-російські двосторонні відносини мають два відносно автономні виміри. Перший вимір – це політика на найвищому рівні, яка пройшла стадії від «прохолодного миру» після вводу військ НАТО у Косово до більш теплих стосунків за першого терміну президенства В. Путіна. Дуже часто кроки, здійснювані чеськими дипломатами, сприймалися Кремлем як «подразники», і двосторонні відносини між державами залишалися «сухими» та стриманими протягом років. Таким прикладом може слугувати еволюція чесько-американського рішення розташування системи протиракетної оборони на території Чехії, і хоча згодом ці плани були згорнуті адміністрацією США, активність чесько-російської дипломатії була дуже низькою в цей період.

Другим виміром є економіка. Не дивлячись на зміни у політичному ландшафті, економічні відносини поступово покращувались, з постійно зростаючим експортом з Росії до Чехії і навпаки. Хоча ці зв'язки і були ускладнені подвійною асиметрією (експорт з Росії містить в основному сировину, а експорт Чехії в Росії високотехнологічні товари, що відіграє на користь Чехії), довгий час вони вважалися стабілізуючим чинником у двосторонніх відносинах.

Іншим антикомуністичним упередженням є анти-китайське. Китай розглядається як комуністична велика держава і, таким чином, автоматично асоціюється з загрозою комунізму. Чехословацький досвід комунізму використовується в якості основи для розуміння сучасного Китаю. Таким чином, внутрішній опір китайській владі розглядається як аналог

чехословацьких дисидентських груп у 1980-х рр. Це призводить до про-тибетського упередження на користь Далай-Лами і його руху за тибетську автономію. Антиросійські й анти-китайські упередження іноді йдуть пліч-о-пліч з атлантичною ідеологією, згідно з якою США розглядається в якості єдиного актора здатного збалансувати Росію чи Китай.

Тим не менш, антикомунізм підриває ідеологію морального універсалізму. Спираючись на дихотомії комунізму часів холодної війни проти демократії, моральний універсалізм розуміє захист прав людини, перш за все, як боротьбу з комуністичним або неоконуністичним режимом (наприклад, Куба або Білорусія) у той час, наприклад, ігноруючи порушення людини на Близькому Сході, в Африці, у Південній Сахарі й найзахідніших країнах. Ця діагональ підриває його універсальність і, відповідно, будь-яку з її моральних цінностей. На відміну від цього, антикомунізм прихильний до атлантичної ідеології в тій мірі, у якій США розглядається в якості переможця холодної війни та єдиним гарантом безпеки.

Інше чеське упередження, яке так чи інакше пов'язане з антикомунізмом, – про-ізраїльське. Ізраїль був імперіалістичним агресором у комуністичній пропаганді в 1970-х і 1980-х рр., що сприяло його гарній репутації в очах чеських антикомуністів після 1989 р. Чеська симпатія до Ізраїлю виходить за рамки антикомунізму. Це, ймовірно, пов'язано з особливою історичною позицією Праги щодо східноєвропейських євреїв і з якістю відносин між євреями та більшістю населення Чехословаччини перед Другою світовою війною. Чесько-ізраїльські відносини були відносно доброзичливими у порівнянні з іншими місцями в Центральній та Східній Європі. На цій основі єврейство стало модним у чеському суспільстві після 1989 року, і це позитивне упередження також знайшло своє відображення в емоційній підтримці Ізраїлю та його політики. Подібно до антикомунізму про-ізраїльське упередження також посилює атлантичну ідеологію, яка підтримує головного союзника Ізраїлю.

Одне з найвпливовіших чеських упереджень традиційно було антинімецьке, що відображало почуття страху, захоплення, приниження та зневаги, які Німеччина може викликати у чехів. З 19-го ст. сучасна чеська ідентичність була сформована в опозиції до німецьких спікерів (будь-то німці, австрійці чи чеські німці), і досвід Другої світової війни посилив це упередження. З іншого боку, перевтілення німецької ідентичності після Другої світової війни і вирішальна німецька підтримка чеського повернення до Європи значно послабили анти-німецьке упередження.

Історичний порядок денний чесько-німецьких відносин визначається декількома факторами. По-перше, було визначено на основі взаємного політичного розуміння, що питання, пов'язані з минулим, не повинні обтяжувати нинішні відносини. Ця позиція закріплена в спільній чесько-німецькій Декларації 1997 р., яку підписали Прем'єр-міністр Чеської Республіки В. Клаус та Канцлер Федеративної Республіки Німеччина Г. Коль. У цьому документі, зокрема, зазначається: «Сторони заявляють, що не будуть обтяжувати свої відносини політичними та правовими питаннями, які мають історичне підґрунтя» [34]. Попри ці домовленості, національно налаштовані кола з обох сторін, чесько-німецького та чесько-австрійського кордону, намагалися відновити суперечки про правомірність виселення судетських німців з Чехословаччини в 1945 – 1946 рр., та суперечливу історичну спадщину тогочасного Президента Чехословаччини Е. Бенеша. Найбільш радикальні представники судетонімецької общини піднімали питання про повернення майна, конфіскованого у їхніх родини під час депортації, і навіть про можливість повернення судетським німцям громадянських та політичних прав у Чеській Республіці. Слід зазначити, що німецька сторона, як власне і австрійська сторона ніколи не ставила на порядку денному переговорів вимоги Організації спадщини судетських німців (Sudeten German Heritage Organization) про скасування указів Президента Е. Бенеша та компенсацію конфіскації майна судетських німців.

По-друге, більш загальне ставлення до минулого являє собою ще один аспект чесько-німецької асиметрії. Більшість представників німецького суспільства (з винятками у співтоваристві вигнаних та серед їхніх найближчих прихильників) традиційно сприймає воєнну і післявоєнну передачу майна судетських німців у першу чергу як моральну проблему. Для чехів, навпаки, історичні відносини з Німеччиною (і судетськими німцями) завжди були життєво важливими; схильність дуже подібно дивитися на Німеччину і на своє ставлення до минулого було частиною «генетичного коду» в чеському суспільстві. Важливість минулого, однак, зменшилася після нормалізації взаємин (а саме після підписання чесько-німецької Декларації 1997 р.) і приєднання Чехії до ЄС. Тим не менш, антинімецьке упередження не було знято остаточно з політичного порядку денного. Час від часу антинімецьке упередження використовується політичними силами в ході їхньої передвиборчої боротьби. Наприклад, у 2001 – 2002 рр., коли передвиборча кампанія у часі співпала з полемікою офіційних кіл Чехії, Австрії та Німеччини щодо повоєнної депортації судетських німців згідно з «декретами Бенеша». Ініціював цю дискусію у січні 2002 р. Прем'єр-міністр Чехії М. Земан, який в інтерв'ю австрійському виданню «Профіль» назвав судетських німців «п'ятою колоною Гітлера» та висловив своє схвалення повоєнній депортації німецької меншини з Чехословаччини [35]. Відповіддю на ці висловлювання була різка критика з боку австрійських політиків (Канцлера В. Шюсселя, Віце-канцлера С. РіссПассер, лідера ультраправої Партії свободи Й. Хайдера), а незабаром і німецьких політиків – Прем'єр-міністра Баварії, тогочасного кандидата на посаду канцлера ФРН Е. Штойбера, голови Судетонімецького земляцтва Б. Поссельта та ін. Через це був скасований візит до Праги німецького Канцлера Г. Шредера, запланований на квітень 2002 р. Президент Чехії В. Гавел був змушений на переговорах зі своїми колегами Й. Рау (ФРН) та Т. Клестилем (Австрія) дезавувати найбільш різкі висловлювання М. Земана. Тим не менш, цей дипломатичний конфлікт викликав новий інтерес до проблеми судетських

німців та пожвавив дискусії як у чеських, так і в німецьких та австрійських ЗМІ [36, с. 57]. Нагадування Президента В. Клауса про укази Президента Бенеша на заключному етапі ратифікації Лісабонського договору нагадало про минуле і знову стало політичним питанням на порядку денному сучасності на деякий час, на що, однак, чеські політики відреагували дуже спокійно та прагматично.

По-третє, інституціоналізація відносин виявилася не тільки важливою, але й успішною. Фонд Майбутнього (the Fund for the Future) та Дискусійний Чесько-німецький Форум (the Czech-German Discussion Forum) створили платформу для офіційних і, що ще більш важливо, спонтанних публічних заходів. Чеською стороною було ініційовано продовження роботи (та фінансування) Фонду та Форуму на ще 10 років (у чесько-німецькій Декларації від 1997 р. було передбачено існування цих двох інституцій протягом 12 років). У зв'язку з економічною кризою 2009 р. зменшилась кількість приватного фінансування, і допомога Фонду Майбутнього стала найважливішою передумовою імплементації великої кількості двосторонніх неприбуткових проектів. Лише в 2009 р. Фонд підтримав та виступив співспонсором 600 таких проектів на загальну суму 76 млн. крон [37].

По-четверте, змінився контекст питань пов'язаних з трагічним минулим. Програма компенсації жертвам нацистського терору та примусової праці була завершена в 2007 році – що стало значним політичним й адміністративним досягненням для обох сторін. Компенсації останній (і досить маленькій) групі жертв – вимушених робочих в нацистських гетто – були завершені в 2009 р. Питання пов'язані з трагічним минулим перемістилися у сферу місцевої, національної та міжнародної політичної дискусії експертів, засобів масової інформації й, найголовніше, громадськості. Прикладом цього переміщення може стати програма пам'яті про німецьких противників нацизму (The Project 'Vergessene Helden' (Forgotten Heroes)), озвучена тодішнім Прем'єр-міністром І. Пароубеком в 2005 р. і реалізована наступними урядами. Не менш важливим є те, що чеські

державні та неурядові організації розробили більш широкий спектр діяльності, яка зосереджена на німецьких жертвах післявоєнних звірств і примусового переселення (наприклад, the Collegium Bohemicum in Usti nad Labem – неурядова організація, яка вивчає історію німецького населення, які проживали в регіонах Моравії та Богемії).

Економічні відносини – найбільш динамічна сфера чесько-німецьких двосторонніх відносин. Коли першочергове побоювання, що німецький капітал забирає контроль над чеським найпривабливішим капіталом, пішло на спад, ще два практичних питання набули суттєвого значення: по-перше, високий рівень залежності від німецького економічного циклу і, отже, необхідність диверсифікувати чеську зовнішньоекономічну політику і, по-друге, той факт, що чеська економіка і політика були змушені шукати способи для підтримки рівня експорту в Німеччину. Позиції Чехії були ослаблені через її утримання від Єврозони, дефіциту кваліфікованої робочої сили та її зростаючої ціни.

Німеччина один із основних інвесторів чеської економіки. Однак, її прямі інвестиції зменшилися майже вдвічі: у 2000 р. приток інвестицій з Німеччини нараховував 26,5% тоді як у 2009 р. тільки 12,7% [38]. Це зниження пояснюється частковою втратою інвестиційної привабливості Чехії. Словаччина почала привертати увагу на заміну Чехії.

У своїх ідеологіях політики обох країн Чехії та Німеччини прагнуть підтримувати ліберальні принципи у національній і міжнародній економіці, що об'єднало їх під час процесів дерегуляції в ЄС. Під час головування Чехії в ЄС, Німеччина підтримала чеську ініціативу щодо лібералізації законодавства.

На сьогодні Німеччина є найважливішим торговельним партнером Чеської Республіки. У доповіді М. Сінгера (голови Чеського національного банку) в 2013 р. були обґрунтовані наступні тези:

- чеський експорт перебільшує німецький імпорт і є більш спеціалізованим, ніж німецький імпорт до Чехії;

- функціонує дуже тісна кореляція між бізнес-циклами в Німеччині та Чехії (зовнішня торгівля, виробництво);
- Баварія є найбільшим торговим партнером серед федеральних німецьких земель [39].

Загалом відносини з Німеччиною підпадають під категорію добросусідських, а також у контексті співробітництва в рамках багатосторонніх інституцій, а саме в ЄС. Однак відсутність інтересу до зовнішньої політики серед чеських політичних еліт призвела до відсутності відповідної програми уряду та концепції зовнішньої політики в тому числі й щодо Німеччини. Без стратегічного керівництва та координації чеська зовнішня політика щодо Німеччини часто була обумовлена діями окремих політичних акторів.

Інше чеське позитивне упередження з глибокими історичними коренями – про-сербське. У 19 ст., коли великі контакти культивувались між чеськими та сербськими інтелектуалами на основі «сприйняття» спільної слов'янської ідентичності. Крім того, незалежність югославських комуністів від Москви та відносна свобода всередині комунізму також посилює сербську репутацію. Про-сербське упередження було так чи інакше пом'якшене балканськими війнами в 1990-х роках, але воно як і раніше працювало на зміцнення автономистської ідеології та частково резонувало з деякими континенталістами.

1.2. Документально-джерельна база дослідження

При написанні даної роботи було опрацьовано широке коло різноманітних джерел. Усі документальні джерела, використані в дослідженні, автор вважає доцільним розділити на п'ять основних груп. По-перше, це оприлюднені англійською та чеською мовами документи та матеріали Уряду Чеської Республіки, Адміністрації Президента, Конституційного Суду, Сенату та Палати Депутатів. До цієї ж групи можна віднести основоположні закони

Чеської Республіки, які регулюють формування та імплементацію зовнішньої політики Чехії, такі як Конституція Чеської республіки [40], Концепція зовнішньої політики Чеської Республіки від 1998 р. [41], Концепція зовнішньої політики Чеської Республіки на 2003 – 2006 рр. [42], Концепція зовнішньої політики Чеської Республіки від 2011 р. [43], Концепція зовнішньої політики Чеської Республіки від 2015 р. [44], Закон про державну службу [45], Угода про Асоціацію Чеської Республіки з Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами [46], Угода про вступ Чеської Республіки до Європейського Союзу [47], Лісабонський договір [48], Європейська стратегія безпеки 2003 р. [49], Стратегія безпеки Чеської Республіки 2003 р. [50], Стратегія безпеки Чеської Республіки 2011 р. [51], Стратегія безпеки Чеської Республіки 2015 р. [52].

Друга група включає в себе документи та заяви з конкретних міжнародних проблем, що були ухвалені як на самітах глав держав-членів ЄС [53; 54; 55], так і на щорічних зустрічах глав урядів Вишеградської четвірки та міністрів закордонних справ країн-учасниць об'єднання. Особливо варто виділити тексти Кромеріжської та Братиславської декларацій Вишеградської групи [56; 57], які є достатньо інформативними, а їхнє вивчення на значному відрізку часу дозволяє чітко уявити механізм обговорення та прийняття ключових рішень, з'ясувати причини змін політичних позицій учасників регіонального об'єднання.

До третьої групи документальних джерел можна віднести матеріали органів державної влади, а саме – програми урядів досліджуваного періоду, програми політичних партій, заяви та рішення, прийняті на самітах та зустрічах партій, що визначають принципові засади їхньої політики на загальноєвропейському й на національному рівнях [58; 59; 60; 61; 62].

Четверта група джерел офіційного походження охоплює виступи, інтерв'ю й публікації політичних діячів та високопосадовців Чеської Республіки [63; 64; 65; 66; 67; 68]. Усі ці особи свого часу перебували всередині владної еліти, або й нині входять до неї, та здійснювали безпосередній вплив на

формування та імплементацію зовнішньої політики Чеської Республіки. Компаративний аналіз вищевказаних документів дозволив точніше й більш об'єктивно оцінити з позицій сьогодення основні напрямки міжнародної діяльності Чехії та визначити можливі перспективи її участі у євроінтеграційних процесах.

П'ята група включає в себе автобіографічні спогади Вацлава Клауса «Чеський шлях» [69], а також збірку Вацлава Гавела «Виступи та інші спогади» [70].

Цінними для фактологічної бази дисертації стали також наукові публікації у таких вітчизняних періодичних виданнях, як: «Актуальні проблеми міжнародних відносин», «Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Міжнародні відносини», «Держава і право. Юридичні і політичні науки», «Дзеркало тижня», «Грані», «Політика і час», «Політологічний вісник», «Економіка», «Віче», «Україна дипломатична: Науковий щорічник». Серед використаних російських наукових періодичних видань варто вказати на «Международную жизнь», «Международные процессы», «Мировую экономику и международные отношения», «Современную Европу».

Автором також опрацьовано аналітичні матеріали й інформаційні публікації в фахових чеських, франко- й англomовних виданнях Чеської Республіки, Польщі, Німеччини, Франції, Угорщини, США, а саме: «International Journal of Press/Politics», «Lidove noviny», «Hospodarske noviny», «Magazin Prava», «Halo noviny», «iDnes», «Forbes», «Sociologicky casopis», «La Revue internationale et strategique», «East European Politics and Societies», «Yearbook of Polish Foreign Policy», «Observer», «CEVRO», «Mlada fronta Dnes», «Politologicky casopis», «Deutsche Gesellschaft für Osteuropakunde», «Deutsche Welle», «The Telegraph», «Global Post», «The Irish Times», «Lidovky».

Корисною й часом ексклюзивною інформацією з проблематики дослідження володіють ресурси мережі Інтернет, що забезпечили отримання потрібних матеріалів та фактів. При роботі над дисертацією були використані

джерела сайтів: www.euroskop.cz, www.army.cz, www.mzv.cz, www.ec.europa.eu, www.consilium.europa.eu, www.visegradgroup.eu, www.euractiv.cz, www.vlada.cz, www.usoud.cz, www.visegradfund.org, www.europarl.europa.eu, www.klaus.cz, www.parliament.uk, www.state.gov, www.ods.cz, www.kscm.cz, www.kdu-csl.cz, www.cssd.cz, www.unie.cz, www.mvcr.cz, www.psp.cz, www.zeleni.cz, www.top09.cz, www.anobudelip.cz.

Ступінь наукового розроблення дисертаційної проблеми визначено за результатами критичного опрацювання певного кола монографічних видань провідних вітчизняних і зарубіжних дослідників. Причому з досліджень, які проводяться в Чеській Республіці, передусім варто назвати колективні публікації наукових центрів, а також монографії їхніх співробітників та відповідальних працівників. Інститут міжнародних відносин спільно з Міністерством закордонних справ Чеської Республіки видали збірник наукових праць, присвячений вступу Чехії до Європейського Союзу «Зовнішня політика Чеської Республіки 1993 – 2004: успіхи, проблеми та перспективи» [71]. Колектив авторів на чолі з В. Хандлом та О. Піком здійснили аналіз зовнішньої політики Чехії крізь призму реалізму та біхевіоризму. Реалістичний підхід пояснює зовнішню політику держави впливом зовнішнього середовища і сприймає його як більш-менш раціональну відповідь держави, що прагне максимального накопичення сили для протистояння викликам міжнародної системи. Біхевіоризм, навпаки, висвітлює зовнішню політику, спираючись на притаманні державі характеристики. У дослідженні, однак, також присутній і конструктивістський погляд, згідно до якого зовнішня політика є не просто результатом її державності та ідентичності, а й безпосередньо заходами, якими держава формує та імплементує свою зовнішньополітичну діяльність.

Щорічний випуск аналітичних статей колективом Інституту міжнародних відносин (Прага) «Зовнішня політика Чеської Республіки» має на меті глибинний та ґрунтовний аналіз зовнішньої політики Чеської Республіки у різноманітних напрямках: її ідеологія, питання порядку денного та події політичного та міжнародного життя, вплив та участь різних акторів на

формування й імплементацію зовнішньополітичного курсу держави, а також площина, яка перетинається зі сферою медіа та громадським сектором. Під редакцією М. Корана Інститут опублікував свої дослідження у період з 2005 до 2012 р. [17].

Ідентифікація національних інтересів на думку П. Друлака та М. Брауна має здійснюватись на основі трьох базових критеріїв: актуальність, узгодженість і визнання їх зовнішніми акторами. Саме завдяки використанню цих критеріїв вищезгадані автори роблять висновки щодо спроможності тієї чи іншої країни чітко окреслити та відстояти свої національні інтереси [12].

Велику увагу національному інтересу приділено у роботі Марти Фіннемор «Національний інтерес у міжнародному суспільстві». Дослідниця продемонструвала ефективність конструктивістського підходу до вивчення міжнародних відносин. Усвідомлення національних інтересів державою потребує вивчення міжнародної соціальної структури, частиною якої є сама держава [21].

Ліберальний міжурядовий підхід Е. Моравчика дуже переконливо представляє появу та еволюцію європейської інтеграції. Він акцентує на особливому значенні національних інтересів держав-членів та аналізує міждержавні угоди, які вони укладають між собою. У своїх роботах автор намагається визначити «раціональну частку» для делегування її національними урядами європейським інститутам [72; 73].

7-ме видання «Політика серед націй» містить класичний текст Ганса Моргентау, визначаючи реалізм як основний спосіб бачення міжнародних відносин. Нове видання зберігає оригінальну роботу Моргентау, але містить додаток авторів колективного видання, які актуалізували дослідження відповідно до сучасності [3].

В автобіографічних спогадах «Чеський шлях» В. Клаус сконцентрував увагу на помилках перших урядів після оксамитової революції, а також запропонував альтернативний розвиток післяреволюційних подій. Основний акцент зроблений на відмінностях у поглядах двох найвпливовіших політичних

опонентів того часу Вацлава Гавела та Вацлава Клауса [69].

Різноманітним питанням чеської євроінтеграції присвячена колективна монографія науковців «Шлях Чеської Республіки в Європейський Союз» під редакцією Хайнека Ф'ємона. Академічно нейтральний аналіз та оцінка чеського «повернення до Європи», а також сучасний погляд на ці події тих, хто схильний до правоцентризму та єврореалізму у своїй точці зору стосовно європейської інтеграції знайшли відображення в цій роботі. Публікація цієї колективної монографії якраз співпала з відзначанням 15-річчя історичного гасла «повернення до Європи». Свій внесок у науковий збірник додали міністри колишніх урядів Чехії, дипломатичні представники Чеської Республіки при Європейських Співтовариствах, а також чеські політологи, історики, юристи та економісти [74].

Широко висвітлений процес демократизації чеського суспільства та політичних інститутів у роботах Карела Водичкі. Автор аналізує усі ключові області, які мають важливе значення для функціонування політичного життя, а також ряд важливих фактичних відомостей, що відносяться до чеського політичного життя. Представлений огляд трансформації та демократизації політично-суспільного життя в Чеській Республіці та її конституційних інститутів [75; 76].

У своєму дослідженні «Регіональна динаміка у Центральній та Східній Європі: нові підходи до децентралізації» Франческо Палермо представляє сучасну широку оцінку основних дилем регіонального розвитку та регіональної політики в Центральній і Східній Європі, враховуючи вплив внутрішніх і зовнішніх чинників на процес регіоналізації [77].

З-поміж використаних джерел при дослідженні політичних та ідеологічних упереджень слід також виокремити фундаментальне компаративне дослідження Дж. Голдштейн та Р. Кеохана «Ідеї та зовнішня політика: ідеологія, інституції та політичні зміни» Ця робота досліджує різні підходи до вивчення впливу світогляду, ідеологічних та політичних переконань на політичні результати. Приміром, роль ідеології в політиці деколонізації;

політику в галузі захисту прав людини в США та Західній Європі [78].

Серед західних авторів значну науково-теоретичну цінність має монографія відомого американського політолога Мета Брауна «Модернізація неподільна: чеський дискурс щодо європейської єдності». Дискурс у державах-членах про європейську єдність має вирішальне значення для легітимності ЄС. Тому він має бути вивчений для поліпшення нашого розуміння легітимності ЄС у цілому. У цьому дослідженні концептуалізації європейської єдності в Чеській Республіці, а також у країнах, що використовуються для порівняння, країни Вишеградської групи та Швеція, сформовані з різних концепцій пов'язаних з суверенітетом – а саме модернізації [79].

Американський професор М. Вачудова у праці «Європа неподільна» досліджує, як важелі розширення ЄС сприяли наближенню до ліберальної демократії майбутніх членів ЄС у Центральній і Східній Європі. А саме – як зміни на внутрішньому ринку поставили демократизацію держав на різні політичні траєкторії після 1989 року, і висвітлює мінливу динаміку відносин між ЄС та країнами-кандидатами з 1989 аж до вступу та надалі. Найпотужнішим інструментом зовнішньої політики ЄС є політика розширення, і автор досліджує механізм роботи впливу та пояснює причини цього явища [80].

Робота чеського фахівця в галузі міжнародного та Європейського права професора О. Белоглавека присвячується актуальним проблемам Європейського економічного права. У книзі розглядається процес створення та розвитку Європейського економічного права, структура та повноваження органів ЄС, нормативне регулювання торгово-економічних та фінансових відносин у межах Європейського Союзу [81].

Важливо зазначити, що ЄС описується як спільнота цінностей і прав. Політолог Пітер Бугте у статті «Чеське сприйняття членства в Європейському Союзі: Гавел vs Клаус» розглядає ЄС як спільноту цінностей визначених географічним критерієм відповідно до бачення В. Гавела. Він стверджує, що В. Гавел у цьому разі використовує подвійні стандарти. У той час як Литва має

право вирішувати самотійно, до чого вона належить з точки зору культурних та історичних зв'язків, Росія не має право вибору. Вацлав Гавел схиляється до включення Америки та виключення Росії з «його власної цивілізації» [82].

П. Пшея, викладач кафедри міжнародних відносин та європейських студій Університету ім. Масарика в м. Брно, у своїх працях представив процеси демократизації та європеїзації політичних систем Чехії та країн Центральної та Східної Європи після «оксамитової революції» [83; 84].

Проблеми геополітичного вибору Чехії та трансформації її національних інтересів у ключових моментах світової історії розглядають у своїх працях чеські дослідники Л. Кабада та Ш. Вайсова [85; 86; 87; 88]. Дослідниками було встановлено, що найбільша трансформація чеських національних інтересів відбулась у 1990-х рр., а саме чеські національні інтереси почали включати в себе не тільки «власні» національні інтереси у вузькому розумінні цього терміну, а й у більш широкому контексті, а саме включати інтереси інших акторів. Ці перетворення були викликані фундаментальними чинниками, серед яких зміни в баченні ідеї та ідентичності чеського суспільства, вплив іноземних партнерів Чехії, вплив колишніх дисидентів на цілі та реалізацію зовнішньої політики Чеської Республіки.

Всеохоплюючий огляд історії чеських земель здійснив американський автор Х. Лекейн Енью. Основна увага в монографії була приділена процесу вступу Чехії до Європейського Союзу, з детальною хронологією від найдавніших часів і перших слов'ян. Дослідження здійснене крізь призму політико-дипломатичного, соціально-економічного, а також культурно-інтелектуального аспектів [89].

Окремі аспекти євроінтеграційного курсу Чехії в ЄС стали об'єктом дослідження в українській політичній науці. Зокрема, були захищені кандидатські дисертації Кічили Лідії Юліанівни «Зовнішньополітичні аспекти реалізації курсу Чеської Республіки на інтеграцію до Європейського Союзу» [90] та Буренко Наталії Миколаївни «Еволюція політики Європейського Союзу щодо країн Центральної та Східної Європи» [91]. Слід

зауважити, що дослідження Л. Кічили присвячене аналізу євроінтеграційної політики Чеської Республіки в період до вступу в Європейський Союз. Таким чином проблема, яка розглядається в даній дисертації (особливості формування та реалізація євроінтеграційної політики Чеської Республіки, як в період підготовки, так і після вступу в ЄС), не стала предметом комплексного аналізу.

У процесі роботи над дисертацією автором були опрацьовані наукові праці українських і російських політологів. Окремо хотілося б відзначити статті Л. Кічили [92; 93], у яких висвітлено проблеми концептуалізації зовнішньополітичної стратегії Чеської Республіки, а також суперечливий політичний процес ратифікації Чеською Республікою Лісабонського договору, а також відзначити науковий внесок авторів В. Копійки, М. Миронової, Т. Шинкаренка та Я. Сливки про проблеми та перспективи проведеної конституційної реформи Європейського Союзу [94; 95].

Вивчення досвіду політичного співробітництва країн Вишеградської четвірки висвітлені у роботах Г. Перепелиці [96], В. Андрейко [97], Є. Кіш [98], О. Дауда [99], Н. Бухаріна [100], Л. Шаншиєва [101], у цих роботах досліджується еволюція політичного функціонування Вишеградської групи за двадцять років її існування та звертається увага на участь країн-учасниць четвірки у вирішенні різноманітних регіональних проблем і розвиток діалогових відносин між країнами-учасницями для підвищення ефективності своїх зовнішніх політик у Європейському Союзі.

Проблема розширення Європейського Союзу на Схід досліджена в роботах таких науковців: Б. Губського [102], А. Зленка [103], О. Ковальнової [104], Н. Антонюк [105], Л. Луця [106], В. Мармазова, І. Піляєва [107], М. Микиєвича [108], В. Посольського [109], О. Шниркова, О. Кузнецова, С. Кульпінського [110], Л. Павлишина [111].

Механізми функціонування ЄС висвітлені у статтях Ф. Барановського [112], О. Брусиловської [113], І. Бураковського, А. Веселовського, О. Павлюка [114], С. Гуцала [115], К. Доценко [116; 117], О. Кузьоми [118;

119], О. Долженкова [120], В. Копійки [121], Ю. Мовчан [122], В. Лемак [123], Ю. Палагнюк [124], А. Сапсая [125], А. Семенович [126], С. Фоміна [127].

Досліджена джерельна база з проблематики дисертації засвідчує незмінну зацікавленість світової наукової спільноти у дослідженні участі Чеської Республіки у європейських інтеграційних процесах. Але, незважаючи на чималий масив документальної й аналітичної літератури, згадана проблематика продовжує залишатися далеко не вичерпаною в науково-теоретичному плані.

Висновки до розділу 1

Центральною категорією виступає поняття національних інтересів, яке автор використовує для встановлення причинно-наслідкових зв'язків між зовнішньополітичними пріоритетами Чеської Республіки та досягнутими результатами. Важливим у цьому плані виступає аналіз факторів, які сприяли або, навпаки, завадили реалізації зовнішньополітичної стратегії Чехії.

Провідні чеські дослідники міжнародних відносин спираються у своїх дослідженнях на три концепції щодо національних інтересів Чеської Республіки: теорію політичного реалізму, ліберальну та теорію конструктивізму. Використання у дослідженні цих вищезазначених теоретичних концепцій надає можливість класифікувати різні концептуалізації національного інтересу.

Автор використовує у дисертаційному дослідженні підходи, запропоновані американським дослідником М. Брауном щодо бачення Європейського Союзу чеськими політиками та суспільством у рамках захисту чеських національних інтересів.

Зовнішньополітичні ідеології мають значний вплив на зовнішньополітичний аспект реалізації «національного інтересу». Зазвичай ці ідеології або занадто посилені, або навпаки, ослаблені

зовнішньополітичними упередженнями. Серед них найвпливовішими є антиросійське та антинімецьке упередження. Однак, в обох випадках, політика Чехії має два виміри – політичний та економічний. Якщо політичний вимір повністю задовольняє бачення політики крізь призму зовнішньополітичної ідеології, то економічний вимір двосторонніх відносин демонструє новий підхід та бачення чеської зовнішньої політики щодо вищезгаданих держав.

Автором розглянуто та систематизовано наукову літературу, присвячену зовнішній політиці Чеської Республіки, Європейському Союзу та особливостям євроінтеграції країн Східної Європи.

Зокрема, увага дослідників в основному зосереджена на процесі становлення відносин Чеської Республіки та ЄС, демократичних перетворень у політично-суспільному житті та на особливостях процесу вступу Чеської Республіки до ЄС. Велика кількість наукових робіт присвячена концептуалізації ідеї європейської інтеграції Чехії, а саме ролі В. Гавела у «поверненні до Європи», а також аналізу трансформації політичної системи Чеської Республіки.

У той же час майже відсутні монографічні дослідження, в яких подається комплексний аналіз зовнішньої політики Чехії після вступу до ЄС, у тому числі механізми формування та реалізації її зовнішньополітичних пріоритетів у якості держави-члена Європейського Союзу.

Тим часом вивчення процесу формування зовнішньої політики відповідно до національних інтересів Чеської Республіки, а також інструментів її реалізації є надзвичайно актуальним для нашої держави з огляду на те, що, по-перше, ця країна є однією з держав-членів ЄС та за теорію стратифікації може бути порівняна з Україною, а, по-друге, дослідження досвіду реалізації чеської євроінтеграційної політики може бути корисним для розробки власної стратегії на міжнародній арені.

Основні результати розділу висвітлені в працях автора [267; 269].

РОЗДІЛ 2

КУРС ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЩОДО ВСТУПУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

2.1. Формування концептуальних засад євроінтеграційної політики Чехії

Аналіз цієї частини структурований у відповідності з основними політичними суб'єктами, які були залучені до формування чеського політичного дискурсу щодо концептуальних засад євроінтеграційної політики Чехії. Важлива роль в утвердженні в чеському суспільстві концептуальних засад євроінтеграційної політики належала В. Гавелу, який був першим Президентом посткомуністичної Чехословаччини, а потім два терміни Президентом Чеської Республіки. Головною тезою зовнішньополітичних концепцій В. Гавела стало «повернення до Європи».

У «Літніх Роздумах» у серпні 1991 р. В. Гавел описував перехідний період у Чехії як певну подорож, але з особливою метою: «Скільки ще ми повинні йти по дорозі попереду нас, перш, ніж ми знайдемо наш дім у Європейському співтоваристві, або, скоріше певний вимір нашого дому...» [70, с. 476]. Ця цитата ілюструє те, що для В. Гавела ЄС був метою, а не засобом. Метою було повернення до Європи, яку В. Гавел визначав у такий спосіб: «В основному прийняття в клуб історично більш успішних країн, які були на іншій стороні залізної завіси» [70, с. 600]. Країни в цьому клубі об'єднує відносна політична стабільність та ефективна економіка. Таким чином, членство цього клубу пов'язане з досягненням певних стандартів, встановлених цими країнами як у політичній, так і в економічній сфері.

Повернення до Європи значило набагато більше, ніж можливе членство у ЄС, яке було чимось дуже далеким на початку 1990-х. В. Гавел писав оптимістично про можливість майбутньої Європейської Конфедерації.

В. Гавел наголошував на довгому шляху, який Чехословаччині доведеться пройти, перш ніж вона досягне мети – повного повернення до Європи та стане нормальною «західноєвропейською» ліберальною демократією з функціонуючою ринковою економікою. Тим не менш, це не означало, що Вацлав Гавел хотів би, щоб Чехія (або в 1991 р. Чехословаччина), копіювала політику Бельгії або Нідерландів. В. Гавел підкреслював необхідність пошуку свого власного шляху, а не копіювання інших держав. Але, з іншого боку, він зазначав, що для цього немає потреби постійно акцентувати на своїй особливості «ми чехи і словаки» [70, с. 543].

Після закінчення холодної війни Європа мала унікальну можливість добровільного об'єднання на основі взаємної поваги та співпраці. Комунізм і націоналізм були альтернативою цього бачення. Таким чином, ЄС також розглядався в якості інструменту для внутрішньої безпеки, або, скоріше, як інструмент для європейської внутрішньої безпеки, так як В. Гавел неодноразово попереджав, що дестабілізація Центральної та Східної Європи неминуче пошириться на західну частину. Це був аргумент, який В. Гавел використовував для популяризації розширення й упередження західних держав щодо самопоглинання та зневаги до посткомуністичних країн [82, с. 186]. Отож, ця частина аргументації Гавела відповідає баченню ЄС, як інструменту для внутрішньої безпеки, а точніше, для захисту від комунізму та інших форм тоталітаризму.

Проте ЄС не просто інструмент, який буде використовуватися для взаємної вигоди держав-членів. В. Гавел безпосередньо заперечував таке важливе сприйняття ЄС, навіть якщо він визнавав та наголошував на перевагах від співробітництва. Він застерігав від розуміння ЄС як «досконалого механізму» [70, с. 225] і підкреслював важливість спільних цінностей та європейської ідентичності.

Вацлав Гавел стверджував, що європейські народи пов'язані між собою долею та географією: «Ми всі різні, але ми всі на борту одного човна». Європа є природною одиницею, яка існувала до появи всіх сучасних

національних держав. ЄС є природною політичною одиницею в тому сенсі, що «залізна завіса», що розділяла Європу була штучною, а процес європейської інтеграції, у цьому сенсі, природним. Всі частини європейського континенту, численні й різноманітні з точки зору географії, національностей, культури, економіки та політики – «в той же час всі його частини завжди були взаємно пов'язані між собою, і в цьому світлі, можна говорити про неї як одну – навіть якщо складно структуровану – політичну адміністративно-територіальну одиницю» [70, с. 220].

Таким чином, ЄС описується як природна політична одиниця. Тим не менш, це не означає, що ЄС є природною політичною одиницею в той час як національні держави штучними. У працях і виступах Вацлава Гавела слово «нація» часто з'являлося не тільки по відношенню до ЄС, але і при обговоренні Чехословаччини на початку 1990-х: «Мені здається, наче тільки зараз зрозуміла причина розпаду. Тільки тепер ми можемо без будь-яких обмежень і як рівноправні партнери взяти участь у побудові Європи...» [70, с. 723].

В. Гавел стверджував, що нація є природною одиницею, але заперечував, що ЄС є політичною одиницею, яка конкурує з нацією. Його аргументом була теза, що ЄС є форумом для рівноправної співпраці між націями. Сенс об'єднання Європи в тому, що це веде до ситуації, коли могутня держава не може придушити слабку. Тому європейські країни, у тому числі Чеська Республіка, повинні відмовитися від частини свого суверенітету на користь суверенітету ЄС, тому що це вигідно для всіх: «Відкрите міжнародне середовище і розвинена демократична культура сусідів, друзів і союзників складають найкращі умови для просування нашого власної унікальності» [82, с. 187].

Таким чином, немає ніякого протиріччя між ЄС, націями та їхньою незалежністю, тому що ЄС складається з рівноправних партнерів (тобто європейських народів). Вацлав Гавел вважав націоналізм потенційно небезпечним, застерігав щодо держав, побудованих на етнічному принципі та

стверджував, що в той час як зріла нація може пишатися своїми традиціями і культурою, держава має бути чимось більшим, ніж наповнення нації. [70, с. 181].

У працях і виступах В. Гавела щодо Європи ми можемо знайти бачення ЄС як інструменту для покращення рівня життя, економічного зростання, зміцнення впливу країни на міжнародній арені. Тим не менш, сам Вацлав Гавел заперечував таку концептуальну модель ЄС як занадто односторонню. В. Гавел також описував ЄС як спільноту, об'єднану долею. Усі європейські країни перебувають в одному човні. Таким чином, ЄС розуміється як природна політична одиниця, але варто додати, що ЄС не конкурує з національними державами. Національні держави не вважаються штучними, але закриті кордони між ними вважаються неприродними.

Громадянська демократична партія (ГДП) з моменту її утворення в 1991 р. була однією з домінуючих політичних партій у чеській політиці. Поступова зміна курсу партії до євроскептицизму або єврореалізму призвела до ситуації, коли дискурс ГДП явно відрізнявся від більшості своїх політичних опонентів (наприклад ЧСДП, ХДП, Союз Свобода, Партії зелених і колишнього Президента Вацлава Гавела).

Позиція партії щодо вступу до ЄС була суперечливою. Партія критикувала більшу частину інтеграційного проекту, але при цьому не піддавала сумніву необхідність набуття членства в ЄС. З одного боку, «реалістична» позиція партії з питань зовнішньої політики унеможливила відмову від економічних вигод членства в ЄС, і одночасно, членство в ЄС розглядається в якості складової серйозного виклику суверенітету, що має вирішальне значення для партії через ту ж саму позицію єврореалізму. Іншими словами, аргументація партійних діячів побудована на двох різних дискурсах, які могли привести до двох дуже різних результатів щодо членства Чеської Республіки в ЄС. По-перше, роль держави та її зовнішньої політики передбачає захист її національних інтересів. Для більшості членів партії, які обіймали керівні посади, членство в ЄС входить до кола

національних інтересів країни відповідно до тих економічних вигод, які з того будуть. По-друге, від держави очікується, що вона буде оберігати національний суверенітет. Таким чином, національна держава вважається «природною одиницею», і тому всі спроби обмежити суверенітет вважаються неприродними. Так партія опинилася перед дилемою: як далеко можуть дійти обмеження національного суверенітету компенсовані за рахунок економічних вигод?

Партійний дискурс ГДП з європейської політики включав у себе такі ключові документи, як Маніфест Чеського Євроеалізму 2001 р. [128] і Маніфест до виборів у Європарламент у 2004 р. [129].

Суттєвий вплив на формування концептуального бачення євроінтеграційного курсу ГДП мали Вацлав Клаус (голова партії у 1991 – 2002 рр., Прем'єр-міністр у 1992 – 1998 рр., Президент у 2003 – 2013 рр.), який сам опублікував велику кількість статей і здійснив багато виступів по цій темі, та Ян Заграділ, спікер партії з питань зовнішньої політики з 1999 р. (з минулим в якості спеціаліста з міжнародної політики в уряді), який очолював групу, що розробила Маніфест Чеського Євроеалізму. Навіть якщо маніфест побудований на попередніх партійних програмах, він уточнює позицію ГДП, і вперше, членство в ЄС, принаймні частково, поставлено під сумнів.

В. Клаус мав значний вплив на політику партії з європейської політики протягом усього періоду з 1991 р. і по теперішній час. Тим не менш, можна виявити відмінності між його поглядами та поглядами партії на початку 1990-х. Після внутріпартійної кризи 1997 – 1998 рр., здається, що лінія партії схиляється більше в бік відверто євроскептичної точки зору В. Клауса [130, с. 546].

На момент заснування ГДП у 1991 році, не було принципової відмінності у підходах щодо ЄС від членів Громадянського форуму (суспільно-політичної організації, що виникла в Чехії у 1989 році, далі – ГФ) [130, с. 516]. На той час бажання приєднатися до європейських інституцій

розділяли всі актори політичного життя за винятком комуністичної партії. Членство ЄС у той період не розглядалось як щось значно відмінне від, наприклад, членства країни в Раді Європи, організації, до якої Чеська Республіка вступила у 1991 р. ще у складі Чехословаччини. У програмі ГДП від 1992 р. зазначено: «Ми [ГДП] розглядаємо інтеграцію Чехословаччини в Європейське Співтовариство (European Community), як нашу найбільш нагальну і важливу ціль. Це єдиний шлях до довгострокової стабілізації всієї нашої політичної, економічної ситуації та безпеки» [131].

ГДП не акцентувала свою увагу на інших політичних суб'єктах того часу, а саме на співробітництві з Вишеградською групою (Польща, Угорщина та Чехословаччина). Замість того, щоб розглядати це співробітництво як передумову подальшої європейської інтеграції, Вацлав Клаус та його послідовники скептично оцінювали можливості співробітництва Вишеградської четвірки. Партія також не розглядала Центральну Європу в якості можливого сполучення між Сходом і Заходом. Отже, ГДП закликала до прагматичної зовнішньої політики, яка б призвела до швидкої інтеграції в західні та західноєвропейські інститути.

Програма партії 1996 р. оцінила як успіх той факт, що Чехія, однією з перших країн з перехідною економікою вступила до Організації економічного співробітництва та розвитку, яка сприймалася як організація найбільш розвинених країн світу. Але все ж таки цьому успіху приділялося менше уваги ніж тому факту, що Чехія в 1995 році стала асоційованим членом ЄС, а членство в ЄС, як і раніше залишалося головною зовнішньополітичною метою ГДП. У програмі партії детально пояснюється, що економічне зростання є одним з найбільш ефективних інструментів для досягнення стабільності [132]. Це є основною причиною того, чому Чехія повинна приєднатися до ефективних економік ЄС. Таким чином, в партійному дискурсі початку 1990-х років ЄС явно пов'язаний з економічним зростанням.

Разом з тим, у програмі партії 1996 р. були висловлені й певні застереження. Було наголошено, що процес європейської інтеграції не повинен «штучно обмежувати різноманітність держав, націй та культур». І навіть, якщо партія має тверду прихильність до членства в ЄС, її лідер і Прем'єр-міністр Вацлав Клаус представив критичний погляд на ЄС у ряді статей і виступів у цей період. Особливо показовою є збірка виступів і текстів «Чеський шлях» 1994 року.

У роботах В. Клауса, а також в партійних документах, ЄС розглядається в якості можливого шляху вирішення проблем, які турбують усіх держав-членів. Проте, В. Клаус характеризував можливі негативи європейської інтеграції в офіційних документах партії у 1998 р. і пізніше. Клаус неодноразово описував дилему інтеграції у виступах наступним чином: «Як стати європейцем, щоб не розчинитися як шматок цукру в чашці кави» [69, с. 136].

Англійський дослідник Шон Хенлі стверджує, що критика В. Клауса щодо ЄС у цей час концентрувалася на трьох рівнях: 1) неоліберальна критика ЄС як надмірного регулятора, 2) моральна критика ЄС, який думає тільки про себе і має занадто мало віри у Східну та Центральну Європу 3) критика ЄС, який ставить під загрозу суверенітет національної держави [130, с. 518 – 519].

Передвиборча програма 1998 р. переросла у ключову концепцію, яка згодом відіграла визначну роль для зовнішньої політики партії. Прагматична зовнішня політика сформулювалась у доктрину «захист чеських національних інтересів». У 1992 р. немає жодної згадки про національні інтереси у програмі зовнішньої політики ГДП, а в 1996 р. термін зустрічається 5 разів, а в 1998 р. він з'являється 4 рази в значно коротшому тексті з заголовком «Ми захищаємо чеські національні інтереси» [133]. Відбулись зміни й у пріоритетах. У 1992 і 1996 рр., повноправне членство в ЄС було визначено основною метою зовнішньої політики, а в 1998 році європейська інтеграція Чехії згадується тільки в якості важливої цілі після

основної мети – членства в НАТО. Крім того, в 1998 р. партія також представляє нове гасло «Інтеграції – так, розчиненню – ні». З 1998 року ГДП також використовує концепцію «реалізму», щоб описати їхню європейську політику: партія виступає «за реалістичний, а не наївний підхід до інтеграції». Іноді ГДПровці називають «наївними мрійниками» своїх проєвропейських опонентів.

Маніфест Чеського Євроеалізму 2001 р. не став несподіванкою. Він був створений на уявленнях ГДП про ЄС, який почав зазнавати все більшої критики під кінець 1990-х років. Хоча документ у значній мірі підсумовує вже сформовану позицію, він є більш детальним стосовно позиції ГДП щодо Європейського Союзу.

Варто зазначити, що сприйняття ЄС як інструменту для всебічного покращення побічно критикується у маніфесті, тому що членство в ЄС описується як «політично НЕ нейтральний крок» [128, с. 3]. Отож, європейський інтеграційний проєкт інтерпретується як частина ідеологічного проєкту. Деякі громадянські демократи також пізніше звинуватили ЄС у тому, що він є новим ідеологічним проєктом порівняним з соціалізмом. Прив'язавши ЄС до соціалізму, що пов'язано з темними часами в історії країни, вступ до ЄС, таким чином, став розглядатися як крок назад.

Ключовий меседж Маніфесту Чеського Євроеалізму це «конфлікт». ЄС описується як арена інтересів. Співробітництво в рамках ЄС характеризується конфліктами інтересів на різних рівнях: між державами-членами, між бюрократією ЄС і держав-членів, а також між ЄС та іншими світовими акторами. Припущення про конфлікт інтересів також призводить до висновку, що «старі» держави-члени ЄС мають намір використовувати розширення для власних вигод. Ця аргументація простежується у теорії ЄС як інструмент для покращення. З цієї точки зору, ЄС це перш за все спосіб для держав-членів реалізувати свої інтереси, але це також інструмент, який може використовуватися не за призначенням.

Як вже зазначалося вище, позиція реалізму ГДП демонструвала усвідомлення цих змагань, а це означає, що завданням для національних політиків мав стати захист національних інтересів у процесі інтеграції. Здається, що партія слідує цьому курсу. Під час парламентських дебатів, наприклад, щодо Конституційного договору (2004 р.), деякі депутати ГДП стверджували, що правляча коаліція у складі ЧСДП, ХДП і СС-ДС не змогла захистити чеські національні інтереси. Сама ж ГДП на 17-му партійному з'їзді у листопаді 2006 р. прийняла кваліфікованою більшістю резолюцію, в якій заборонила всім партійцям передавати далі будь-яку компетенцію Чехії на рівень ЄС та підтримувати розширення порядку денного у частині європейської політики [134]. Крім того, В. Клаус неодноразово виказував свою точку зору про те, що європейське співробітництво має ґрунтуватися на міжурядовому співробітництві, де немає держав з виключними повноваженнями. З цієї причини, за його словами, консенсус був провідним принципом у генезі європейської інтеграції та повинен залишатися провідним принципом [65].

У Маніфесті Чеського Євореалізму членство Чехії в ЄС вважалось бажаним результатом з двох причин. По-перше, членство в ЄС вважається необхідним для Чеської Республіки через можливість участі у процесі прийняття рішень у ЄС. По-друге, стан економіки залежить від її інтеграції в європейський єдиний ринок. Проте, незважаючи на це, автори підкреслюють, що кожний наступний крок інтеграції повинен бути ретельно проаналізований з точки зору чеських національних інтересів. Серед іншого, пропонувалося протистояти Конституційному Договору і включення Хартії основних прав у нього або подібного договору в будь-який інший формі, ніж у формі політичної декларації, як це мало місце в Ніцькому договорі. Крім того, маніфест говорив на користь проведення референдуму з питання введення євро в Чеській Республіці [128, с. 9].

Як зазначалося вище, Маніфест Чеського Євореалізму можна інтерпретувати як істотні зміни аргументації ГДП, тому що членство в ЄС не

розглядалося більше як неминуче. Хоча членство залишалося пріоритетною стратегією, надавалося розуміння ЄС як поля конфлікту інтересів (ненасильницьких). Автори маніфесту дійшли висновку, що може бути ситуація, коли членство в ЄС вже не буде правильним вибором для Чеської Республіки. Автори також стверджують, що за певних умов, членство в Європейській економічній зоні може бути більш сприятливим, ніж повноправне членство в ЄС (наприклад, у разі внесення змін у процес прийняття рішень, які б були вигідні великим країнам). Також Чехія може знайти натхнення у двосторонніх відносинах ЄС – Швейцарія [128, с. 10].

Таким чином, у значній частині маніфест може бути інтерпретований наступним чином: ЄС є інструментом для економічного зростання та політичного впливу, але у випадку, якщо умови членства або майбутній процес інтеграції призведе до того, що членство буде обмежувати Чехію, то ЄС може стати перешкодою й членство не відповідатиме національним інтересам Чеської Республіки. Якщо ми подивимося на дебати безпосередньо перед референдумом у 2003 році, цей тезис буде підтверджено. Членство в ЄС було описано представниками партії в ряді випадків, як шлюб з розрахунку, а не шлюб з любові [135].

Крім того, коли Мірек Тополанек (голова партії з 2002 р.) у публікації з промовистою назвою «Чому я не Єврофедераліст?», розвиває свої думки щодо того, які види співробітництва з ЄС він вважає кращими, він розглядає їх з точки зору торгівлі та національної вигоди: «Мені подобається Європа [...] торгівлі та співробітництва національних держав, які співпрацюють лише в тих областях, де вигідніше й ефективніше, ніж одноосібне управління» [68, с. 10].

Як наслідок, у випадках, коли економічні вигоди можуть бути отримані без членства, така стратегія може бути кращою. Слідуючи аналогічному ланцюжку міркувань, дві провідні фігури з ГДП відкрито виступили проти членства Чехії в ЄС. Це віце-голова партії Іван Лангер і депутат Мартін Ріман. Іван Лангер був одним із заступників голови партії в цей період. На

його думку, Чехія може користуватися перевагами тісної економічної співпраці з ЄС навіть без членства, і не потрібно було б приймати участь в небажаних державоподібних об'єднаннях. На думку Лангера, введення посади президента ЄС є неприйнятним, оскільки це призведе до зменшення чеського впливу в ЄС [136].

Маніфест Чеського Єврореалізму також містить інші ідеї, які не можуть бути зрозумілі з точки зору інструментальної раціоналістичної логіки. Маніфест розуміє Чеську Республіку як природну політичну одиницю, у той же час як ЄС – ні. Природна політична одиниця і, більше того, специфіка Чеської ідентичності визначається як причина відмови щодо подальших кроків єднання. Маніфест містить цікавий пасаж з визначенням поняття «чеської державної ідеї», яка, на думку авторів, суперечить деяким з ідей європейської єдності. Автори підсумовують: «Поняття об'єднання “європейської єдності” походять від “не-ліберальних” демократичних принципів та суперечать Чеській державній ідеї. Ці “не-ліберальні” принципи повинні бути разом з попередніми екстремальними фашистськими або марксистськими уявленнями про примусове європейське об'єднання...» [128, с. 8].

Програма партії 2002 р. стверджувала, що ЄС рухається в напрямку наднаціонального об'єднання. Партія попереджає, що такий розвиток подій може мати негативний вплив на відносини між європейськими національними державами [137].

Поєднання природного та штучного, таким чином, опинилося в центрі єсівської критики партії. Партія відстоює європейський порядок, заснований на національній державі як первинному утворенню, який, як вони вважають, перебуває під атакою ідеї «...штучного вирівнювання всіх національних держав» (ГДП, 2002). У «Синій книзі» Ян Заграділ розмірковує, чому національні держави не можуть бути замінені: «Незамінність національних держав визначена для більшості спільною національною мовою, спільною інтерпретацією історичних подій і національною ідентичністю, що виходить

з цього, але вона також визначена шляхом прямого впливу і контролю над поведінкою національної політичної еліти виборцями» [138].

Крім того, в Маніфесті до виборів у Європейський парламент у 2004 р. європейський інтеграційний проект описувався в першу чергу з точки зору конкуренції. ЄС необхідно, щоб держави-члени мали можливість конкурувати з зовнішнім світом. Одночасно вказується на те, що якщо ЄС сприяє неправильній соціальній політиці, це може порушити здорову конкуренцію між державами-членами.

Таким чином, ГДП розглядає ЄС як інструмент і можливість, з допомогою яких національні політики повинні захищати свої національні інтереси. Крім того, цей інструмент може досить легко перетворитися на перешкоду, зокрема, в тому випадку, якщо ЄС будет виключно соціально орієнтованим проектом. Такий крок буде перешкоджати процесу реформування європейських благополучних держав і, зрештою, призведе до ізоляції ЄС від глобальних процесів.

Ця цитата з передвиборчого маніфесту 2004 р. ілюструє інтерпретації ЄС в партійному дискурсі на той час: «На відміну від багатьох прокламацій, ЄС на даний момент не перетворюється на наднаціональну державну форму. Навпаки, під нібито федералізацією Європи ми є свідками ренаціоналізації політики деяких, зокрема великих держав-членів ЄС...» [139].

В іншій публікації партії від 2004 р. ця інтерпретація посилюється. Якщо ми звернемо увагу на публікації програми «тіньового кабінету» ГДП з 2004 р. під назвою «Синя книга», міжнародна система описується Яном Заграділом як економічна конкуренція між державами, де основним завданням є досягнення кращого становища для підтримки або отримання процвітання. Єдиний європейський ринок описується як найбільша вигода членства Чехії в ЄС і серце європейської інтеграції [138].

Однак, цікаво, автори передвиборчого Маніфесту відносять економічне процвітання, зокрема, до чеської історії і традицій, які також передбачають національну ідентичність. Ця цитата з передвиборчого маніфесту є

показовою: «Географічно чеські землі є частиною однією або двох європейських вертикалей північ-південь, які традиційно окреслили простір багатства та процвітання. З цієї причини, в ЄС ми повинні займати почесне і рівноправне місце, пропорційне нашому географічному та геополітичному положенню» [139].

Чеська соціал-демократична партія (ЧСДП), можливо, в деяких аспектах змінилася більше в якості політичної партії, ніж ГДП у період з падіння комунізму до наших днів. У соціал-демократів тривалий час не було такого лідера партії як Вацлав Клаус в ГДП. Мілош Земан був лідером партії з 1993 р. до своєї відставки у 2002 р. На відміну від В. Клауса, М. Земан надовго зник з політики після його невдалої спроби стати президентом у 2003 р. Погляди ЧСДП на Європу, однак, не сильно змінилися від створення партії в 1990 році до зростання її популярності та політичного лідерства в 1998 році й до її повернення в опозицію у 2006 р.

На початку 1990-х рр. не було принципових відмінностей між позиціями ЧСДП, Громадянського форуму і ГДП. У першій посткомуністичній програмі ЧСДП 1990 року [140] партія закликає до поступової побудови «європейської конфедерації» (термін конфедерація пов'язаний з теорією Міттеррана щодо Європейської конфедерації, що пізніше була відхилена через виключення колишніх комуністичних країн для набуття повноправного членства в ЄС. Конфедерація передбачала створення загальної політичної інституції, але вона не передбачала включення до неї країн Центрально-Східної Європи). Це мотивувалося географічним розташуванням Чехословаччини, але перш за все, культурною приналежністю країни до Європи. У 1991 р. партія стверджувала, що все має бути зроблено для більш тісного об'єднання з ЄС. ЧСДП зазначала як перевагу той факт, що соціалісти в цей час були в більшості в Європейському парламенті, а партія також хоче тіснішої співпраці з цими афілійованими партіями. ЧСДП також прагнула показати важливість посилення співпраці з

країнами Європейської асоціації вільної торгівлі та майбутнього членства в НАТО [141].

У програмі 1996 р. розуміння членства в ЄС у деяких аспектах більш ширше: «...наша участь у цьому процесі [європейської інтеграції] дозволяє вирівняти рівень життя громадян у всіх країнах союзу...». ЧСДП фактично вітала деякі обмеження чеського суверенітету, якщо це захистить соціальні права їхніх громадян. Автори програми зазначають: «Ми ототожнюємо себе з принципами Маастрихтського договору, і ми хотіли б підписати його соціальну главу, а також ратифікувати його соціальну хартію, яка б унеможливила наш парламент приймати антисоціальне законодавство» [142].

У 1997 р. партія продовжувала наголошувати, що членство в ЄС є в національних інтересах Чеської Республіки, акцентувавши увагу на важливості членства для економічного зростання, безпеки, стабільності й на можливості впливати на форму Європи в двадцять першому столітті [143].

Таким чином, ЧСДП розглядала ЄС насамперед, як інструмент для покращення рівня життя, а також інструмент для реалізації певної соціальної демократичної політики. Соціал-демократичний погляд на ЄС репрезентований найбільш докладно в довгостроковій програмі партії, затвердженій на з'їзді в 2005 р. Глобалізація, а саме зменшення ролі регулятора у світовій політиці – одна з ключових концепцій, яка проходить червоною стрічкою у програмі. Відбулось дерегулювання на світових ринках у результаті послаблення ролі національних держав, що недостатньо компенсується наднаціональними політичними інститутами.

Цікаво відзначити, що автори партійної програми не просто описали ЄС як інструмент для уникнення негативних наслідків глобалізації. Вони насправді посилалися на національні держави в аналогічних інструментальних термінах. Національна держава була необхідною частиною процесу побудови демократичного суспільства. Наступна цитата з програми підсумовує аргументи партії щодо національних держав: «Суспільна форма правової держави була заснована на національній ринковій економіці, що

регулюється законами. Цей шлях є джерелом національного добробуту і сприяв помітному покращенню рівня життя, обмеженню соціальних розбіжностей і включенню громадян у процес демократичного прийняття рішень. Тим не менш, цей історично унікальний і крихкий симбіоз ринкової економіки та соціально орієнтованої демократії розпадається в процесі глобалізації, в той час як глобалізація має руйнівний вплив на внутрішній і зовнішній суверенітет національних держав» [144].

Глобалізований світ має, згідно з баченням ЧСДП, соціальний, екологічний та безпековий дефіцит. З цими дефіцитами неможливо впоратись без міжнародного співробітництва. Автори програми мали на увазі не тільки ЄС, але і, з міркувань безпеки – НАТО, а щодо екологічних загроз – Організацію Об'єднаних Націй. В опозиції до ГДП, які стверджували, що ЄС є полем конфлікту національних інтересів, ЧСДП бачить спільний інтерес; всі європейські національні держави мають спільний інтерес уникнути негативних наслідків глобалізації.

ЧСДП не згадували поняття «національні інтереси» так часто, як ГДП. ЧСДП визначали «національні інтереси» як інтереси усіх громадян Чеської Республіки: «Вступ Чеської Республіки до Європейського Союзу був в інтересах усіх громадян Чехії і таким чином у національних інтересах Чеської Республіки як такої. Це враховується для подальших етапів процесу інтеграції. Європейський процес об'єднання має таке ж значення й для інших громадян країн-членів ЄС і для Союзу в цілому. Сильний ЄС означає сильну Чехію, і сильна Чехія зміцнює ЄС» [144].

У програмі містився перелік конкретних переваг співробітництва. Вони включали в себе переваги з точки зору економіки, безпеки і впливу (право голосу) у міжнародному співтоваристві. Програма партії також стверджувала, що партія позитивно ставиться до розширення співробітництва в нових областях, у тому числі у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

Тоді виникає питання, де між «природною» одиницею Чехією та «штучним» об'єднанням ЄС бачить себе ЧСДП. Партія заперечувала консервативне розуміння нації, тобто ідеї про народ як етнічну націю і не як громадянську націю. Проте, партія одночасно репрезентувала себе як справжній захисник національної держави. Це тому, що заявлений захист нації представлений неолібералами (ГДП) це не більше, ніж примирення з розвалом національної держави, глобалізацією капіталізму в баченні ЧСДП.

Це стає ще більш очевидним, якщо ми розглянемо дискусію з приводу Конституційного договору. Любомир Заоралек, Голова Парламенту в 2002 – 2006 роках, спікер партії з питань зовнішньої політики і, можливо, найбільший захисник цього договору, у своїх статтях стверджує, що договір буде сприяти зміцненню національних держав і визначенню ролі національних держав у Європейському Союзі [145]. Л. Заоралек представляє свою аргументацію в якості полеміки з В. Клаусом, який стверджує, що Конституційний договір є вирішальним кроком від «Європи держав до Європи однієї європейської держави» [64]. У Європейському Маніфесті 2006 р. партія заявляла про збільшення дієздатності національних держав у результаті інституційної співпраці в Європі [146].

Тим не менш, важливо зазначити, що ЧСДП не виключала можливої демократії на Європейському рівні, яка б передбачала створення європейського демосу. Цю точку зору можна протиставити ГДП і Вацлаву Клаусу з їхньою прив'язкою демократії до національної держави.

Найбільшою відмінністю у розумінні ЄС є те, що він не розглядається як природне або штучне об'єднання. У програмах партії немає бачення ЄС як природної політичної одиниці. Це не означає, що не знайдено жодних описів у партійних матеріалах або статтях представників партії, які сприймають Чехію як природну одиницю Європи. Подібні формулювання можна знайти, наприклад, у найпершій партійній програмі посткомуністичної ЧСДП 1990 р. Крім того, є згадування в Європейському Маніфесті про кордони між країнами як неприродний стан [147], маючи на увазі процес усунення

прикордонних перевірок та аналогічні процеси як природні. Це, однак, не означає, що Європа через це стане природним політичним об'єднанням, у той час як національні держави будуть штучними політичними одиницями або навпаки.

Справа в тому, що бачення ЧСДП підпорядковуються інструментальній логіці. Членство в ЄС розглядалося як логічний наслідок чеської історії, але акцент робиться на перевагах, що надає Союз: «Повернення нашої країни в демократичне співтовариство європейських народів. Тісно пов'язане з чеською історією і безперервними зусиллями нашого народу досягти континентального миру і співробітництва. Це символізує цілий ряд імен – Іржі Подебрада спочатку і Едварда Бенеша вкінці. Вступ Чеської Республіки в ЄС у 2004 році означало його визначену політичну, безпекову та економічну базу в області миру, процвітання, стипендій, забезпечення сталого розвитку та закріплення культурної ідентичності» [147].

Щодо інтерпретації ЄС як культурної спільноти, судячи з партійних програм, так це те, що ніщо не виключає можливості розширення ЄС в інші частини світу. Отже, ЧСДП залишається прихильною до подальшого розширення ЄС, наприклад, в контексті Туреччини.

Така інструментальна інтерпретація ЧСДП концептуалізації ЄС справедливо відповідає попереднім дослідженням позиції партії щодо ЄС. Позиція партія була названа «функціональним європеїзмом», а це означає, що партія виступає за тривалий процес інтеграції, поки він задовольняє внутрішні та партійні інтереси [148, с. 248]. Таким чином, у випадку соціал-демократів, йдеться в основному про рівень життя громадян і збереження та покращення добробуту європейських країн.

Проте, Прем'єр-міністр Владімір Шпідла в період з 2002 по 2004 рр., представник соціал-демократів, в одному зі своїх звернень до нації перед референдумом наголосив на безпековому факторі на користь членства в ЄС, стверджуючи, що ЄС є мирним проектом, який ніколи не допустить іншу

Мюнхенську угоду [149]. Отже, ЄС також описується як інструмент гарантування безпеки.

Після падіння комунізму ряд дрібніших центристських чи правих політичних суб'єктів були присутніми в Палаті депутатів Парламенту Чехії. Вони поділяли досить тверду проєвропейську позицію. Найстабільніша партія в цій групі, з точки зору електоральної підтримки, у цей період була Християнсько-демократична партія (ХДП). Дві ліберальні партії поставили під сумнів підходи ГДП щодо вступу до ЄС і запропонували більш проєвропейську альтернативу на правому боці політичної лінійки: ГДА (Громадянський демократичний альянс) та Союз Свобода – Демократичний Союз(СС-ДС). ГДА мала близько 6 відсотків на виборах до Палати депутатів у 1992 і 1996 роках, але не пройшла на виборах у 1998 р., і після серії скандалів партія, нарешті, припинила своє існування в 2007 р. СС-ДС пройшов до Палати депутатів у 1998 р. після розколу з ГДП і залишався там до виборів у 2006 р. (під час виборів 200 р. сформували коаліцію з християнськими демократами). Партія зелених (ПЗ) пройшла до палати депутатів тільки в 2006 році. Таким чином, можна сказати, що вони «заміщували» СС, оскільки принаймні щодо європейської інтеграції обидві сторони мали достатньо схожі погляди.

Основною відмінністю Християнсько-демократичної партії від інших ліберальних та центристських партій було бачення ЄС як спільноти, що заснована на християнських цінностях. ЄС розглядався вже не просто як інструмент для підвищення ефективності, але й як базова цінність спільноти. Таким чином, підходи Християнських демократів в цьому сенсі відрізнялися від бачення ЄС, наприклад, у ЧСДП.

У передвиборчій програмі партії до Європейського парламенту в 2004 р. ЄС описується чотирма різними способами: 1) як спільнота миру та стабільності, 2) як спільнота процвітання (підвищення економічного зростання і соціальної згуртованості в країнах-членах), 3) як спільнота солідарності (ЄС виробляє все більше схожі умови життя в різних частинах

Європи), і 4) як спільнота цінностей (сприяння загальним європейським цінностям, які в основному відстоюють Християнські демократи) [150].

Останній пункт надає право частково сприймати Європейський Союз як природну політичну одиницю. Через це, наприклад, партія виступає проти членства Туреччини в ЄС, так як країна не вважається європейською: «Ми зацікавлені в тісних відносинах між Туреччиною та ЄС, але навіть якщо переговори щодо вступу були започатковані, ми не підтримуємо набуття Туреччиною членства в ЄС. Якщо ЄС визначається як союз цінностей, то сумісність з Туреччиною є проблематичною, оскільки обидва устрої засновані на різних цивілізаціях» [151]. Акцент на ЄС як спільноті цінностей також наголошувався у дебатах щодо Конституційного договору. Кирило Свобода, голова ХДП, на посаді Міністра закордонних справ критикував формулювання в Конституційному договорі, які не змогли визначити конкретні європейські цінності [152, р. 53].

Християнські демократи відверто критикують ГДП у баченні ЄС як основу для конкуренції і конфлікту інтересів. Замість цього вони переконані, що ЄС надає можливості для спільних дій з реалізації спільного проекту, як своєї мети.

Ліберальні партії та Партія зелених. Усі ці три політичні партії (Громадянський Демократичний Альянс, Союз Свобода та Партія Зелених) прийняли інструментальне розуміння ЄС. ГДА і Союз Свобода, однак, стверджують, що ЄС більше, ніж просто інструмент, тому що він заснований на спільних цінностях та загальній культурі, зі спільною спадщиною. Зелені виступають за ЄС, насамперед, в інструментальних термінах, для вирішення проблем економічного і соціального характеру, а також проблем у галузі навколишнього середовища [153].

Єдиними ці три партії були у тому, що вони воліли б подальшого поглибленого процесу інтеграції. Зелені, наприклад, виступали на підтримку Конституційного договору і ждали більш активної ролі для Європейського парламенту, що було вирішальним для них з точки зору справедливого

представництва європейських громадян. На їхню думку, теперішня міжурядова структура ЄС відповідає інтересам великих європейських держав [154].

Ліберальна партія Союз Свобода – Демократичний Союз (СС) була присутня в чеській Палаті депутатів з 1998 по 2006 рік. Партія була створена анти-Клаусівською фракцією ГДП під час кризи в партії в 1997 – 1998 рр.. У той час, як вихід деяких відомих членів ГДП призвів до ще більшої євроскептичної програми ГДП, СС був створений як партія з проєсівською позицією.

СС-ДС розглядає ЄС як природну форму співпраці, що, таким чином, відповідає теорії про природну політичну одиницю. ЄС описується як спосіб подолання націоналізму, але не національної держави. Європа є не просто географічним поняттям, але як стала культура та «політична реальність». Європа має наднаціональне інтелектуальне та духовне життя, а значить і політичну ідентичність протягом століть [155].

Так само як ХДП, партія заперечує концептуальну модель ГДП – ЄС як конфлікт інтересів. Замість цього вони пишуть про загальні європейські інтереси, що у випадку ЧСДП і ХДП є противагою глобалізації.

СС-ДС не заперечує інструментальну пропозицію, але стверджує, що ЄС більше, ніж просто інструмент. ЄС, у їхньому баченні, заснований на спільних цінностях та загальній культурі, зі спільною спадщиною. Проте, членство в ЄС також розглядається як інструмент, який Чехія може використати для покращення свого життя: «Чехія належить до 15 найбільш розвинених країн [в економічному плані] в Союзі, тобто, Чехія буде сильнішою серед нових держав-членів і може стати новою силою для нинішніх держав-членів» [155].

Комуністична партія (КПЧМ) рекомендувала своїм виборцям проголосувати проти вступу в ЄС на референдумі в 2004 р. На думку КПЧМ, умови членства не захищали чеські національні інтереси. Представники партії попереджували про ризик для Чехії опинитися у кінцевому підсумку з

членством класу В у ЄС. Після референдуму партія переглянула свою політику та прийняла підсумки референдуму. Таким чином, партія тепер приймає членство Чехії в ЄС і не вимагає виходу з ЄС.

КПЧМ підкреслює, що завданням зовнішньої політики Чеської Республіки має бути просування чеських національних інтересів. Світовий порядок повинен, відповідно до бачення комуністів, базуватися на рівноправній співпраці суверенних національних держав. Тому мета Чеської зовнішньої політики «захищати незалежність, державний суверенітет і територіальну цілісність держави для забезпечення її захисту та захисту громадян від будь-якої загрози» [156]. З цих причин, партія заперечує будь-які нові договори, що дозволять збільшити використання голосування кваліфікованою більшістю в Раді, а також як це передбачено в Конституційному договорі. Лісабонський договір також зазнав критики, тому що КПЧМ він розглядався як ослаблення Чеської позиції та як таким, що підриває рівність держав [157]. Наголос на рівності держав спільна риса КПЧМ та ГДП. КПЧМ виступає проти передачі суверенітету, що відповідає баченню ЄС як штучного об'єднання.

У передвиборчій програмі до Європейського парламенту (2004), партія представила досить песимістичний аналіз ситуації у світі. Ключовим терміном є загроза. По-перше, економічна загроза, що приймає форму економічної стагнації та безробіття. По-друге, безпекова загроза у вигляді підвищеної мілітаризації, тероризму, а також злочинності. Хоча й визначення економічної загрози подібне до того, що ЧСДП та ХДП описали як глобалізацію, комуністи лише частково інтерпретувати ЄС у якості належного інструменту для вирішення цієї проблеми.

У передвиборчій програмі 2004 р. партія стверджує, що ЄС має бути використаний для вирішення складних соціальних та демократичних питань, а також з метою сприяння мирному співробітництву в Європі. Таким чином, ЄС може певною мірою розглядатися як інструмент, поки неперіоритетний,

але той, який партія повинна використовувати, оскільки членство в ЄС стало реальністю [158].

За словами чеського дослідника Владіміра Хандла, партія ділилася на дві фракції, одна – проєвропейська, а друга – євроскептична [159]. Проєвропейське крило має тенденцію бачити в ЄС можливий інструмент для радикальної лівої програми. У своїй позиції по Конституційному договору партія стверджує, що «конституція» підпорядковує все вільному руху капіталу, який насправді означає, що неоліберальна політика закріплена в конституції [160].

Таким чином, ЄС комуністами розглядався як перешкода, хоча по-іншому, ніж в баченні ГДП. ЄС не перешкода для конкуренції, але перешкода для можливості проведення комуністичної політики.

Чеська дослідниця Т. Поспішілова наголошує, що урядам, які займають позиції як про-ЄС так і анти-ЄС, у значній мірі і протягом тривалого періоду часу вдавалося зберігати обговорення членства Чеської Республіки в ЄС на досить технічному рівні, що не розкривало різні аспекти членства в ЄС. Членство в ЄС розглядалося як історична можливість без будь-якої альтернативи [161, с. 145].

Більшість політичних партій, які були представлені в Палаті Депутатів у посткомуністичний період, підтримували курс на євроінтеграцію, але їхні спонукальні мотиви цієї підтримки та їхнє бачення оптимальної моделі ЄС та місця Чехії в ній суттєво різнилися.

2.2. Зовнішньополітичні аспекти реалізації євроінтеграційної політики Чеської Республіки

Чеська Республіка, як одна з новостворених посткомуністичних держав, на початку 90-х років опинилась у ситуації геополітичного вибору: чи зберегти курс на розвиток домінуючих зв'язків із Радянським Союзом (а далі з Росією) та державами посткомуністичного табору, чи переорієнтувати

зовнішню політику на інтеграцію з Західноєвропейськими країнами та розвивати трансатлантичні зв'язки. Переважна більшість населення Чехії вже під час «оксамитової революції» підтримувала ідеї європейської інтеграції.

Чеська політична еліта, яка в цілому також підтримувала ідеї європейської інтеграції, вела дискусії більшою мірою щодо форм і швидкості такої інтеграції.

Перші кроки політичного керівництва тоді ще Чехословаччини щодо визначення про європейського курсу руху держави також були здійснені на початку 90-х років. Із перших днів роботи післяреволюційного Уряду М. Чалфі (1989 – 1992 рр.) Чехословаччина заявила про свої наміри інтегруватися до Європейського співтовариства. Для чеських земель участь у великій багатонаціональній спільноті не була новим досвідом. Проте, перебування у складі Австро-Угорської імперії та історична пам'ять цього періоду мали неоднозначний характер. З одного боку, сучасна Чехія заявляє про себе як про спадкоємицю традицій Чехословацької Республіки, яка виникла на теренах австро-угорської монархії. З іншого боку, об'єктивне оцінювання австро-угорського періоду в історії чеських земель, яке, до речі, не заперечувало позитивний досвід взаємодії різних народів та культур у рамках єдиної держави, набуває все більшого розповсюдження. Крім того, федералізм, як і націоналізм, має свої традиції в Чехії. Зокрема, одних з ключових ідеологів чеського національного відродження Ф. Палацький зазначав, що невеликі народи Європи, у тому числі і чеський, «чим далі, тим напевніше повинні шукати своє спасіння в асоціаціях, у союзах, у федераціях...» [36, с. 49].

Таким чином, ідеї європейської інтеграції мають свої історичні традиції в Чехії. Доречно було б зауважити, що на сучасному етапі, на відміну від часів Габсбургів або «соціалістичної співдружності», мова йде про добровільну інтеграцію, яка не є наслідком підкорення невеликих країн та народів Центральної та Південно-Східної Європи політичному і навіть силовому тиску більш великих держав та народів.

Незважаючи на те, що повністю передбачити наслідки вступу до ЄС було дуже складно, керівники ЧСФР розуміли, що основними плюсами членства для будь-якої країни ЦСЄ є розширення зони стабільності на її територію, посилення її міжнародних політичних та економічних позицій, у першу чергу в рамках регіону [162, с. 51]. Завдяки членству в ЄС, будь-яка країна отримує можливість брати участь у процесі прийняття рішень у Європейському Союзі і тим самим впливати на його розвиток зсередини. В економічному плані в нових державах-членах Євросоюзу сформується простір як для притоку інвестицій, так і сучасних технологій в окремі галузі промисловості. У довгостроковій перспективі це призведе до підвищення конкурентоспроможності економіки в державах-членах ЄС, і в результаті їхні позиції на світовому ринку посиляться. Їм також забезпечений доступ до єдиного ринку ЄС, що буде стимулювати реструктуризацію внутрішніх ринків окремих держав, сприяючи більш динамічному розвитку їхньої економіки. Важливо й те, що після вступу до Європейського союзу його нові члени знайдуть можливість отримання фінансових дотацій із структурних фондів ЄС.

Демократизація в Центральній-Східній Європі співпала з періодом інтенсивних пошуків шляхів поглиблення інтеграційних процесів у Європейських Співтовариствах. Формально завершення цього процесу передбачалось формуванням у 1992 р. Єдиного європейського ринку товарів, послуг, капіталів, робочої сили та переходу до наступного кроку економічної інтеграції. Саме на фоні цих зрушень революційні зміни в Центральній і Східній Європі викликали у прихильників євроінтеграції (Жак Делор, Франсуа Міттеран) побоювання як фактор, що відвертає увагу від поглиблення реформ у ЄС та підриває інтеграційний процес. У той же час прем'єр-міністр Великобританії Маргарет Тетчер, навпаки, більше схилилась до розширення ЄС, ніж поглиблення інтеграції.

Європейський Союз вирішив надати допомогу країнам, що вийшли з радянської орбіти впливу, принаймні в площині економічній. На Паризькому

саміті в липні 1989 р. провідні розвинуті країни звернулися до Європейської Комісії з проханням скоординувати програму економічної допомоги Угорщині та Польщі. Згодом програму PHARE (саме так називалася програма допомоги в економічній реструктуризації Польщі й Угорщини) було поширено на Чехію, Словаччину, Румунію, Болгарію, Албанію, три країни Балтії та деякі держави колишньої Югославії. Метою надання цієї допомоги стало полегшення процесу економічних та політичних змін у країнах з перехідними системами. Основними напрямками програм допомоги було відкриття доступу товарам, виробленим країнами-одержувачами, на ринки країн-донорів, розвиток харчової промисловості та сільського господарства, освіти, сприяння та заохочення інвестицій, збереження й охорона довкілля. Хоча така допомога ЄС посткомуністичними країнам і не вказувала безпосередньо на вступ до ЄС, проте вона стала сигналом для того, щоб належним чином реформувати економіку.

Також з 1990 р. розвивалась співпраця Чехословаччини з Радою Європи – спочатку у статусі «спеціально запрошеного гостя», а 21 лютого 1991 р. Чехословаччина вступила до Ради Європи. Чехію та Словаччину було прийнято до Ради Європи як держав- правонаступниць Чехословаччини 30 червня 1993 р. [163, с. 139].

Документальне оформлення намірів вступу Чехословаччини до ЄС відбулось із підписанням Спільної декларації про встановлення офіційних відносин між ЄС та ЧССР 25 червня 1988 р. Зазначений документ заклав підвалини для подальшого розвитку відносин між ЄС та ЧР, що втілювався у встановленні офіційних дипломатичних відносин шляхом підписання у тому ж році у Брюсселі Угоди щодо торгівлі промисловою продукцією між ЧССР та ЄЕС.

Ініціатива «скоординованого повернення до Європи» була висловлена тодішнім президентом Чехословаччини В. Гавелом у січні 1990 року і зводилася до необхідності «не втратити історичний шанс оновлення

Середньої Європи, політичного феномену, який буде наближатися до Європи Західної» [164, с. 47].

Зауважимо, що перші кроки до інтеграційного поступу у Чехії здійснювалися значно раніше. Варто згадати найперше укладення угод із європейськими країнами, які заклали основи довготермінового співробітництва між ними. Першу угоду, яку маємо відзначити було укладено у 1978 році між Чехословаччиною та Європейським об'єднанням вугілля та сталі про торгівлю виробами зі сталі. Слідом за нею у 1982 році було підписано два аналогічних договори з Європейським Економічним Співтовариством щодо торгівлі текстильними виробами [165, с. 15]. Укладення таких угод із країнами Центрально-Східної Європи було покликане стати новим інструментом спільної зовнішньополітичної стратегії держав-членів ЄС щодо цих країн. Ці угоди створили основу для налагодження зв'язків між ЧССР та країнами Західної Європи та сформували передумови для здійснення спільної економічної діяльності, що надалі спонукало до співпраці країн у інших сферах.

Важливо, щоб держава, яка претендує на вступ до Євросоюзу поділяла погляди на ЄС як на зону стабільності і безпеки, а також мала реальне бажання адаптуватись до відповідних умов гри. Це, зокрема, означало ймовірність дотримання державою чотирьох основних свобод ЄС – митний союз, що полягає у вільному пересуванні товарів всередині ЄС; вільне пересування осіб всередині ЄС; свободу у пропозиції щодо надання послуг та вільний рух капіталів, а також проведення Спільної політики у ряді економічних галузей (транспорт, фінанси, енергетика тощо), соціальне забезпечення, захист навколишнього природного середовища тощо [81, с. 3]. Таким чином, вступ до Євросоюзу нерозривно пов'язаний з частковим обмеженням економічного суверенітету.

Євроінтеграційний курс Чеської Республіки відбувався в умовах декомунізації та розпаду Чехословаччини. На тлі поглиблення загальноєвропейських інтеграційних процесів з початку 1990-х років, розпад

цілісного більш ніж 70-річного федерального союзу чехів і словаків виглядав деструктивним процесом. Але логіка наступних подій засвідчила, що в рамках незалежних Чеської Республіки (ЧР) і Словацької Республіки (СР) системні громадсько-політичні й соціально-економічні перетворення відбувалися значно швидше, ніж під час існування федеративної держави періоду 1990 – 1992 років. Тому до стратегічної мети кожної із постсоціалістичних держав Центрально-Східної Європи – становлення консолідованої демократії та вступу до об'єднаної Європи – Чехія і Словаччина йшли нестандартним шляхом: дезінтеграція цілісної держави – прискорення процесів демократизації в національно- специфічних умовах – інтеграція з об'єднаною Європою [166, с. 105].

Чеський науковець К. Водічка виділяє наступні основні причини розпаду Чехословацької Федеративної Республіки [76, с. 129]. По-перше, це були історичні чинники, обумовлені насамперед політичною фікцією наявності «чехословацької нації». Спільна історія цих двох народів складається з постійних проблем міжнаціонального характеру. Союз під назвою Чехословацька Соціалістична Республіка скоріше був вимушеним кроком, обумовленим політичними реаліями того часу. Коли питання незалежності стало можливим після «оксамитової революції», коли громадяни країни отримали можливість організовувати власні політичні групи для захисту своїх інтересів, тоді Словаччина виявила своє невдоволення, яке спочатку вилилося у дискусію з приводу найменування спільної держави. Полеміка з приводу назви країни у 1990 році, на думку Я. Рихліка, ініціювала «війну слів», яка стала першим відкритим чехословацьким конфліктом [167, с. 116].

Другим значимим чинником стали відмінності між чеською та словацькою політичними культурами. Виникнення у 1918 р. Чехословаччини не створило спільний чехословацький соціум, а дозволило співіснування окремих чеського та словацького суспільств.

Третьою причиною стала складність адаптаційного процесу у політико-правовій та соціально-економічній сферах при переході до демократії та ринкової економіки. Загальна тенденція економічного розвитку Чехословаччини в 1990 – 1992 рр. була успішною. Чехословацька економіка стояла на високому рівні розвитку порівняно зі своїми східноєвропейськими сусідами. Країна мала відносно невисокі зовнішні борги, розвинену інфраструктуру, кваліфіковану робочу силу. Однак, у ході економічних реформ в обох суб'єктах федерації з'явилася диспропорція. Незважаючи на проведення відповідних та одночасних заходів, що проводились у двох республіках Чехословаччини, більшим успіхом вони завершилися в чеських землях. Негативні наслідки, якими супроводжувалася реформа, набагато більше вразили словацьку економіку. Як найвіддаленіша від Західної Європи, менш приваблива та відома для західних інвесторів, Словаччина потерпала від однобічної структури своєї економіки.

Четвертим фактором дезінтеграції ЧСФР К. Водічка вважає відсутність ефективної законодавчої бази [76, с. 131]. Неможливість прийняти нову демократичну та функціонуючу конституцію на початку 1990-х рр. було обумовлено протилежною політичною орієнтацією чехів та словаків стосовно державного устрою. Використання права вето однієї десятої частини обраних в одній з двох республік депутатів Федеральних зборів уможливило конституційну кризу. Діюча Конституція 1968 р. передбачала єдність обох суб'єктів федерації в парламенті.

Крім того, свою вирішальну роль відіграли інтереси нових політичних еліт. Парламентські вибори 1992 р. серйозно ускладнили політичну ситуацію в Чехословаччині. У перші ж дні після обрання нового складу законодавчих органів виявилися серйозні розбіжності між В. Клаусом, лідером коаліції ГДП-ХДП, що перемогла у ЧР, та В. Мечіаром, лідером РЗДС, що прийшов до влади у СР, з питань формування майбутнього федерального уряду. Новий парламент СР задекларував 14 липня 1992 року прагнення до розширення суверенітету Словаччини як суб'єкта міжнародного права. Уряд Чехії у

відповідь на це заявив про застосування заходів, необхідних для самостійного державного існування ЧР у разі виходу Словаччини зі складу федерації. Відповідно в Чехословаччині виникла дискусія з приводу проведення всенародного опитування. Однак, пропозиція щодо проведення загальнодержавного референдуму з питання поділу (чи збереження) федерації не була втілена. Тому було прийняте рішення, що долю федерації визначить політична еліта обох республік.

У ході переговорів 22 – 23 липня 1992 р. щодо майбутнього країни між урядами В. Клауса та В. Мечіара виявилось, що чеська сторона заперечує можливість утворення конфедерації, а словацька – не погоджується на подальше існування федерації. У результаті сторони дійшли згоди щодо контрольованого поділу Чехословаччини на дві держави, запропонували Федеральним зборам ухвалити відповідні законопроекти. Добровільна відставка президента В. Гавела напередодні переговорів – 20 липня – стала зовнішнім проявом безвихідного політичного становища, в яке потрапила ЧСФР. 25 листопада 1992 року Федеральні Збори ЧСФР, з перевагою всього у три голоси, прийняли закон про припинення існування Чехословацької федерації (мав уступити у дію 31 грудня 1992 року), а вже 16 грудня Чеська національна рада схвалила Конституцію самостійної чеської держави.

Після розпаду ЧСФР на дві незалежних держави їхні інтеграційні наміри залишилися незмінними, однак ЧР знаходилася у більш вигідному становищі порівняно із СР, навіть беручи до уваги екстенсивний спосіб виробництва, притаманний усім країнам соціалістичного блоку. Це пояснювалося тим, що всі керівні органи територіально були зосереджені у Празі, а тому більш освічені та кваліфіковані у питаннях дипломатичних відносин кадри залишилися у ЧР. Вочевидь, при розробці індивідуальних вимог для кожної держави, які мали бути виконані для успішного набуття членства у ЄС, для ЧР слідом за Угорщиною була визначена їхня найменша кількість – 88, тоді як для Словаччини – 98 [162, с. 53]. Наявність такої

кількості умов не змінила намірів країн долучитися до європейського об'єднаного простору.

Після демократичних революцій 1989 – 1990-х років у більшості центрально- і східноєвропейських країн розпочався процес інтенсивної переорієнтації зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних зв'язків на Західну Європу і США. На початку 1990-х років 60 – 70% зовнішньої торгівлі переважної більшості держав ЦСЄ зорієнтувалися на Захід [168]. Одночасно майже всі ці країни проголосили одним зі своїх головних завдань досягнення повноправного членства в ЄС.

Всі країни колишнього соціалістичного табору підійшли до початку переходу з різним набором структурних та політичних рис попередньої економічної системи, різним рівнем освіти, виробничого досвіду та рівня доходів. У ЧССР у 1980-х роках домінував авторитарний режим, в інших країнах пройшла часткова лібералізація політичних режимів, рівень бідності значно різнився у різних країнах ЦСЄ. Саме тому Чехія, будучи однією із розвинутих країн регіону, цікавила ЄС з точки зору його розширення за рахунок країни, що має потенціал, а поряд із іншими країнами Вишеградської четвірки сприяє меті наближення ЄС до стратегічно важливих регіонів – власників енергоресурсів.

Розглядаючи ЧР у процесі інтеграції до ЄС, доцільно відзначити як переваги, так і ризики від обрання зовнішньополітичного курсу на приєднання до ЄС. Очевидними перевагами від членства в об'єднанні були наступні: приєднання до ЄС означало для країн ЦСЄ «входження до західного співтовариства добробуту і безпеки»; країна отримувала можливість впливати на прийняття рішень у ЄС та відповідно скеровувати його розвиток; ЧР отримувала доступ не лише до вільного обігу товарів з іншими державами, а також членство в ЄС стало б могутнім стимулом також для додаткового імпорту капіталу [118, с. 157].

З іншого боку, відзначаються також і ризики вступу ЧР до ЄС. Так, очевидно, що за умови приєднання до об'єднання ЧР поступалася частиною

свого державного суверенітету. Серйозним обмеженням суверенітету також є і обов'язок країн-членів слідувати вимогам ЄС у політичній сфері. Крім того, окремі питання національного значення переходили до компетенції органів наднаціонального утворення, і відповідно проведення політики у вкрай важливих для країни сферах (митній, підприємницькій, аграрній тощо) здійснювалося під суттєвим впливом з боку інших держав. Ризик для ЧР особливо був наявний у зростанні конкурентного тиску на їхню більш слабку на той момент економіку [169, с. 28].

Російська дослідниця З. Н. Кузнецова дала оцінку економічним ризикам та перевагам вступу до ЄС та визначила фактори, що знижували конкурентоздатність чеської економіки в рамках ЄС: низький рівень продуктивності праці; високе в порівнянні з іншими членами ЄС (крім Мальти) податкове навантаження, ускладнення технічних норм у стандартів, що найбільш суттєво вплине на підприємства агропромислового комплексу; висока кількість малих підприємств, менш конкурентоздатних у порівнянні з великими; висока кількість ремісничих підприємств в перерахунку на кількість населення. Перевагами вступу в ЄС виступало розширення внутрішнього ринку ЧР за рахунок скасування митних та інших обмежень, спрощення сертифікації, вихід на ринок суспільних замовлень, доступ до інвестицій тощо. Проте такі вигоди отримують перш за все потужні підприємства з участю іноземного капіталу а також дрібні та середні підприємства – субпідрядники транснаціональних компаній [169, с. 31]. Слід проте зауважити, що подібні побоювання пов'язані з об'єктивними економічним процесам глобалізації і не залежать від вступу тієї чи іншої держави в ЄС.

Інтеграція ЧР до ЄС була результатом так званого «п'ятого розширення ЄС», яке докорінно відрізнялося від попередніх за декількома ознаками: у цьому розширенні брали участь 12 держав, яких потенційно розглядали як кандидатів на вступ до об'єднання (порівняно з попередніми процесами, це майже втричі більше країн ніж кожного попереднього разу). Крім того,

держави, що прагнули вступити до ЄС були державами з перехідною економікою, а тому їхнє входження до Союзу мало здійснюватися вкрай виважено та супроводжуватися системними змінами у всіх сферах життя – політичній, економічній, правовій та соціальній. І такі зміни мали фінансово підтримуватися з боку ЄС. А тому, для узгодження між собою інтересів таких різних за рівнями розвитку, історичними, національними та іншими факторами союзників, окрім прийняття цими країнами правил «*acquis communautaire*», західноєвропейські держави мали розробити механізм поступового залучення країн ЦСЄ до євроінтеграції.

Відтак, у 1993 р. у Копенгагені було прийняте принципове рішення про можливість «п'ятого розширення» та розроблено умови та принципи набуття членства у ЄС новими державами, а саме – прийнято Копенгагенські критерії. У них містилися вимоги стосовно того, що вступ країн ЦСЄ буде можливим за умови дотримання трьох основних політичних та економічних критеріїв. Найперше – це інституціональна складова, яка б забезпечила гарантії демократії, верховенства права та захисту основних прав та свобод людини в громадянина. По-друге, це зміна підходів до регулювання економічних відносин з тим, щоб створити умови для розвитку підприємництва та подальшої співпраці на ринкових засадах із країнами ЄС. І третя вимога передбачала взяття на себе зобов'язань по підтримці інституційних складових ЄС. У політологічних джерелах також вказують на існування четвертого критерію, а саме «здатності ЄС абсорбувати нових держав-членів, не ставлячи під загрозу власну цілісність і стабільність» [113, с. 21]. Тому, характеризуючи відносини ЧР та ЄС та етапах підготовки до приєднання до Союзу, бачимо, що інтеграційний процес поєднував у собі такі елементи:

- прагнення країн ЦСЄ, у т.ч. ЧР долучитися до європейських процесів взаємної допомоги та підтримки розвитку демократичних інститутів з метою формування конкурентоспроможних галузей економіки та повноцінного виходу на світові ринки, і, як наслідок, формування відносин з країнами-

членами ЄС на взаємовигідних умовах, що у подальшому мало б сприяти встановленню зв'язків і в інших сферах взаємодії (політичній, культурно-освітній, екологічній, інвестиційній тощо);

- ЄС був зацікавлений здійснювати дії у напрямку подальшого розширення за рахунок країн ЦСЄ, і оскільки ЧР за показниками розвитку випереджувала своїх сусідів у Вишеградському регіоні, її приєднання було логічним продовженням інтеграційних процесів у Європі. Втім, для ЄС це рішення було непростим, зважаючи на необхідність фінансування заходів для виконання тих вимог, що ставилися до країн-претендентів, з одного боку, і з іншого боку – долучаючись до об'єднання, нові країни ускладнювали процес прийняття політичних та управлінських рішень для країн із розвинутими економіками.

Тому вироблені Копенгагенські критерії були лише одним із елементів при вирішенні питання про інтеграцію країн ЦСЄ у ЄС, додатковими, але не менш важливими факторами при об'єднанні слугували критерії спільного бачення розвитку ЄС, демократичні цінності, що мали створити умови для плідної взаємодії та безперечно поширення впливу об'єднання на території, які могли б забезпечити сталий розвиток регіону та допомагали забезпечувати його інтереси у взаємодії з іншими країнами, політичні рішення і дії яких справляють відчутний вплив на країни Європи, на кшталт Росії.

4 жовтня 1993 р. у Люксембурзі Міністр закордонних справ Й. Зеленець підписав угоду про асоціацію Чеської Республіки з Європейським Союзом. Угода вступила в силу у 1995 р. [46]. Вона містила положення, за якими кожна зі сторін угоди наділялася правом призупинити її дію без додаткових консультацій, за умови порушення стороною її умов, зокрема тих, що стосувалися поваги до демократичних принципів і прав людини, а також принципів ринкової економіки. Крім того, в угоді були відображені копенгагенські критерії. Ця угода була основою подальшого політичного діалогу про приєднання ЧР, а також формувала підвалини у

сфері технічного, економічного та культурного співробітництва, ставлячи за основну мету лібералізацію торгівлі між ЧР та країнами ЄС. Одним з основних принципів, які були закладені у Європейську угоду, був принцип асиметрії. Він передбачав прискорене відкриття ринків ЄС для товарів, що ввозяться з Чехії, і одночасне сповільнене відкриття ринків ЧР для імпортованих з ЄС товарів. І хоча цей крок розглядається як позитивні зрушення у бік підтримки чеської економіки, водночас супутні фактори, на думку чеських аналітиків, свідчили про протилежне. Зокрема, системні проблеми, продиктовані соціалістичним устроєм давалися взнаки, а відтак проведення ліберальної валютної політики, скорочення субсидій вітчизняним виробникам і значна лібералізація торгівлі призвела до низького рівня тарифів на імпорт, що стало несприятливим наслідком асиметрії [165, с. 26].

Щодо політики безпеки, то керівництво Міністерства закордонних справ однозначно зробило ставку на співпрацю з НАТО. Перший чеський уряд, порівняно з польським і угорським, спочатку не поділяв у своїх поглядах незамінної ролі НАТО для європейської безпеки. Проте досить швидко змінив свій погляд на роль Альянсу Президент В. Гавел, котрий став одним із найщиріших прихильників ідеї вступу Чехії до цієї організації. У 1993 – 1994 рр. чеські дипломати активно підкреслювали зацікавленість своєї держави у вступі до НАТО. Альянс, котрий у 80-ті роки ХХ ст. був об'єктом гострої критики та зверхності, раптом почав бути привабливою міжнародною організацією. Вступити до неї виявило бажання понад десять європейських країн. НАТО відреагувало на такий інтерес створенням нової програми «Партнерство заради миру», що була схвалена на початку 1994 р. Метою цієї програми було розширення досі лише політичної співпраці в межах Північноатлантичної ради також у військовій галузі. «Партнерство заради миру» дозволяло всім зацікавленим країнам розвивати військову співпрацю з НАТО, а також надавало певні гарантії безпеки країнам-учасникам програми. На базі цієї програми були розроблені індивідуальні програми партнерства (з англ. individual partnership programs) з окремими країнами, у тому числі з

Чеською республікою. Вже з кінця 1996 – упродовж 1997 р. провадилися конкретні переговори щодо умов прийому Чехії до оборонного Альянсу. На саміті Альянсу в Мадриді в 1997 р. Чехія, Польща та Угорщина отримали офіційне запрошення приєднатися до Організації Північноатлантичного договору. В 1999 р. Чеська Республіка приєдналася до НАТО рішенням саміту Альянсу у Вашингтоні.

Швидкий процес інтеграції Чеської Республіки до євроатлантичних структур утвердив у чеської політичної еліти переконання, що вступ до Європейського Союзу є не лише необхідною і можливою, але й легко досяжною для країни метою. В одному зі своїх виступів В. Клаус зазначив, що «розвиток Чеської Республіки в останні роки відрізняє відсутність рис катастрофічності, які притаманні іншим державам колишнього комуністичного блоку, і саме тому вона має всі передумови розрахувати на швидку та гармонічну інтеграцію» [36, с. 54]. 17 січня 1996 року за посередництва Голови Уряду Чехії Вацлава Клауса Чеська Республіка подає заявку на членство у ЄС.

За рекомендацією Комісії Європейська Рада на своєму засіданні у Люксембурзі 13 грудня 1997 р. ухвалила рішення про офіційне запрошення 11 країн-кандидатів у ЄС [170]. Від імені Чеської Республіки запрошення прийняв Президент Чехії В. Гавел у супроводі Міністра закордонних справ Чеської Республіки Я. Шедівого. У березні 1999 р. на Берлінському саміті глави держав та урядів держав-членів ЄС ухвалили «Програму 2000». Програма дій Європейського Союзу з огляду на розширення, головна мета якої – реформування політик Союзу і визначення фінансової перспективи на період 2000 – 2006 рр. Разом з програмою Європейська Рада схвалила документ під назвою «План дій щодо членства» (з англ. Accession partnership). Його мета – об'єднати всі форми підтримки, яку забезпечує ЄС для країн-кандидатів у межах однакової структури, визначити їх для кожної країни окремо та окреслити основні короткотермінові та середньотермінові пріоритети для прийняття «асквіс» – права ЄС.

У квітні 1998 р. в Брюсселі розпочалася перша частина переговорів щодо вступу ЧР у ЄС – т.зв. скринінг (з англ. screening) – аналітичне порівняння відповідності законодавств країн-кандидатів європейському праву. Після попередніх технічних переговорів у листопаді 1998 р. розпочалися безпосередні переговори на рівні міністрів про приєднання ЧР до ЄС. Задля потреб скринінгу *acquis* було розподілено за сферами на 31 розділ. Перед початком переговорів Європейська Комісія завжди пропонувала спільно опрацьовану позицію ЄС щодо кожного розділу, яка потім ухвалювалася Радою та презентувалася головною державою. Позиції щодо розділів також опрацьовували всі країни-кандидати, які під час переговорів представляв головний переговорник та його команда.

Головою чеської переговорної групи був призначений заступник Міністра закордонних справ Павел Телічка. Складні та часто досить вимогливі переговори він коментував такими словами: «Це були безпрецедентні переговори з точки зору комплексності та технічної складності, а також політичного значення, і їх важко порівняти з будь-чим в дотеперішній історії. На цьому нічого не змінює той факт, що в деяких питаннях ЄС нам виразно обмежив переговорний простір, і до значної міри встановив спектр умов» [171]. Тим не менш, економічний та політичний розвиток Чехії у другій половині 1990 рр. не підтвердив оптимістичні очікування чеських політиків щодо темпів євроінтеграції.

Процес підготовки до членства регулярно моніторила Європейська комісія, яка щороку, починаючи з 1998, видавала «Періодичні звіти щодо успіхів країн-кандидатів у підготовці до членства в ЄС». Дані звіти завжди були вдячною темою для преси, яка завдяки ним мала можливість порівняти прогрес у проведенні реформ в окремих посткомуністичних країнах. Перший оціночний звіт Комісії в 1998 р. [172] був досить критичним, у першу чергу на адресу органів державного управління та юстиції. Уряд спробував прискорити законодавчий процес запровадження права ЄС. Другий звіт Комісії 1999 р. [173] позитивно охарактеризував прийняття урядового

документу «Економічна стратегія вступу у ЄС», спільну оцінку пріоритетів економічної політики, значне зрушення при лібералізації руху капіталу та прийняття основних правил щодо просування регіональної політики. Незважаючи на це, загальний результат виконання «Плану дій по приєднанню» (з англ. Accession partnership) був визнаний незадовільним, досить критична оцінка була дана ситуації навколо стану судової системи, рівню корупції та непрозорості у сфері розміщення державних замовлень. Звіт Комісії за 2000 р. [174] оцінили набагато краще ніж два попередніх, передусім позитивно охарактеризували прискорене запровадження законодавства.

У звіті 2001 р. [175] Чеська Республіка одержала більш позитивну оцінку, насамперед у сфері діючої ринкової економіки. Проблемою залишалася реформа органів державного управління. Разом з тим, у чеських політиків були значно більші очікування щодо ролі ЄС у подальшому подоланні економічних та соціальних диспропорцій між країнами Західної Європи і майбутніми членами. Зокрема, коли на саміті ЄС в Копенгагені в 2002 р. обговорювалось питання відрахувань ЄС майбутнім членам, результати домовленостей не задовольнили країн-кандидатів, у тому числі Чехію. Згідно з цими домовленостями, до 2006 р. зі спеціального фонду, який забезпечує дві третини усіх витрат на розширення, щорічно будуть виділятися наступні суми (в перерахунку на одну людину): Польщі – 60 євро, Угорщині – 45, Словенії – 42, Чехії – 29 євро. У порівнянні з цими цифрами розмір дотацій, отриманий членами ЄС із складним економічним станом у 2000 р. складає: Греція – 437 євро, Ірландія – 419, Іспанія – 216, Португалія – 211 євро [36, с. 50].

У 2002 р. знову почало фігурувати так зване питання декретів Бенеша від 1945 року про депортацію судетських німців та експропріацію їхнього майна. Федеральний президент Німеччини Йоганес Рау запевнив В. Гавела, що його країна не має наміру йти назустріч вимогам Співки депортованих, котра вимагає від Чехії скасування декрету колишнього президента Едуарда

Бенеша і виконання майнових претензій. Німеччина не виставлятиме рахунок Чехії і надалі підтримуватиме з нею добрі відносини. Німецький президент нагадав також, що, згідно з німецько-чеською декларацією примирення, підписаною 21 січня 1997 року экс-канцлером Гельмутом Колем та чеським прем'єр-міністром Вацлавом Клаусом, жодній зі сторін не дозволяється трактувати спільну історію на свій лад. Здійснивши аналіз, Комісія прозвітувала про те, що цей декрет з точки зору права *acquis* не є жодною перешкодою для вступу в ЄС. Останній оціночний звіт вийшов 5 листопада 2003 р. та мав назву «Комплексний моніторинговий звіт про підготовку ЧР до членства у ЄС» [176]. У звіті Комісія висловила згоду на розширення ЄС десятьма країнами (Кіпр, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словачка та Чеська Республіки та Словенія), рішення щодо яких було прийнято на саміті ЄС у Лакені (14 – 15 грудня 2001 р.).

Передвступний процес, у якому взяли участь 10 країн-кандидатів включно ЧР, закінчився на засіданні Європейської Ради 12 – 13 грудня 2002 р. у Копенгагені [53], де були завершені всі етапи переговорів, що дали змогу новим країнам-учасникам успішно впоратися з усіма необхідними умовами членства в ЄС. Погоджуючись з позицією Комісії Європейська Рада вирішила питання щодо прийняття 10 нових країн у ЄС 1 травня 2004 р.

З метою підтримки держав, які перебували у колі інтересів ЄС та їх приєднання, було розроблено та впроваджено низку програм для фінансового забезпечення їхньої успішної інтеграції. Так, у межах програми PHARE (The Programme of Community aid to the countries of Central and Eastern Europe), яка має на меті допомагати країнам у досягненні необхідного для вступу рівня розвитку та мобілізацію інвестиційних ресурсів для розвитку пріоритетних галузей економіки (промисловості, транспорту, екології), бюджет для всіх країн-кандидатів на період 1989 – 1999 перевищив 11 млрд. євро (400 млрд. крон). Чеська Республіка отримала коштів за цією програмою до 2000 р. 756 млн. євро (27460000000 крон). Після вступу до Європейського Союзу PHARE був замінений Європейським фондом регіонального розвитку та

Європейського соціального фонду. За програмою SAPARD (Special accession programme for agriculture and rural development) Чехія отримувала 22 млн. євро щорічно на підтримку розвитку аграрного сектору економіки), а у рамках програми ISPA (Instrument for Structural Policies for pre-Accession) спрямованої на модернізацію інфраструктури та здійснення структурних перетворень у країні – від 55 до 88 млн. євро щорічно. Крім того, при вступі ЧР до ЄС значно зросла інвестиційна привабливість країни [177].

Питання про вступ ЧР до ЄС було винесене на референдум з метою врахування думки населення та відповідності цього рішення демократичним принципам. У референдумі, який відбувся 14 липня 2003 року взяли участь 55,2% громадян ЧР, що мали право голосу, з них 77,33% (близько 3,5 млн. людей) підтримали вступ ЧР до ЄС, і 22,67% (дещо більше 1 млн.) проголосували «проти». Крім того, політичні сили владної коаліції усіма способами намагалися створити враження про єдність думок з приводу приєднання ЧР до ЄС. С. Балік з даного приводу зазначає, що опитування суспільної думки здійснювалося низкою приватних установ, дослідження яких фінансувалися за бюджетні кошти. При цьому, послугами послуг Державного агентства з питань вивчення громадської думки (CVVM) не скористались, виділивши загалом близько 5,5 млн. крон на приватні центри [178, с. 78].

Однак, якщо з позицій провладних сил це розглядалося як успіх, то опозиційні сили врахувавши фактор низької явки населення на референдум, дійшли висновку, що насправді голоси «за» віддала менша частина населення країни. Соціальні опитування у ЧР, що відбулись напередодні приєднання країни до європейської спільноти засвідчили, що у населення Чехії занепокоєння викликає вірогідність погіршення стану країни після вступу у ЄС (висловились біля 45%), оптимістичні ж погляди висловили близько 10 % мешканців ЧР [179]. І такі побоювання громадян мали у своїй основі підґрунтя, адже дійсно питання розвитку малого та середнього бізнесу ставало особливо гостро за умови притоку іноземного капіталу в країну; крім

того, побоювання населення були пов'язані також із прискоренням інфляційних процесів, із регулюванням ринку праці у межах ЄС, із зменшенням соціальних виплат та можливістю скорочення прибутків у аграрній сфері за рахунок європейських обмежень.

Важливу роль у забезпеченні курсу Чеської Республіки на вступ до Європейського Союзу мало налагодження співробітництва в рамках Вишеградської групи.

Розвиток інтеграційних процесів в Європі відбувається двома шляхами. З одного боку, Європейський Союз все більшою мірою набирає ознак єдиної Європи, з іншого – така інтеграція не заперечує створення регіональних та субрегіональних об'єднань всередині ЄС як інструменту євроінтеграційної політики певних держав. Прикладом таких об'єднань є, наприклад, Бенілюкс – політичний та економічний союз Бельгії, Нідерландів та Люксембургу, або Північна рада – організація, що координує співробітництво між країнами Північної Європи (Швецією, Данією, Норвегією, Ісландією і Фінляндією). Цікаво, що подібні об'єднання, як правило, створюються державами, що пов'язані історичними зв'язками. Одним з прикладів таких об'єднань є Вишеградська група (Вишеградська четвірка), що складається з чотирьох держав – Республіки Польщі, Чеської Республіки, Словацької Республіки та Угорської Республіки, що нині є членами ЄС.

Актуальність для України дослідження європейської інтеграції держав Вишеградської групи не викликає сумнівів з наступних причин. По-перше, всі держави Вишеградської четвірки є близькими сусідами нашої держави і пов'язані з нею спільною історією: так, українські землі перебували і в складі Польщі, і Угорщини і Чехословаччини. І попри неоднозначність такого історичного досвіду не можна заперечувати міцних етнонаціональних та культурних зв'язків українців із чехами, угорцями і словаками. По-друге, країни Вишеградської четвірки є традиційними партнерами України в економічній, політичній та військовій сферах. І, нарешті, інтеграція країн

Вишеградської групи до ЄС є чи не найбільш успішною з числа інших постсоціалістичних країн, отже, осмислення та використання їхнього євроінтеграційного досвіду матиме велике значення для нашої держави.

Розширення Європейського Союзу у 2004 році є безпрецедентним також і з точки зору набуття у ньому членства країн центрально-східноєвропейського регіону, які донедавна належали до антагоністичної суспільно-політичної системи. З цього приводу існують взаємовиключні точки зору на наслідки розширення. Єврооптимісти вважають, що розширення ЄС мало виключно позитивні наслідки як для старих, так і нових членів, тоді як європесимісти сумніваються в здатності ЄС розвивати середовище, яке було б міцним і корисним для малих держав-членів [2, 63].

На організацію регіональних утворень у Східній Європі істотний вплив мали дві основні тенденції. З одного боку, у результаті системних перетворень розгорнувся процес становлення демократичних правових держав з громадянським суспільством та ринковою економікою. Наслідком цього стало відносне відокремлення східноєвропейських держав і розпад деяких багатонаціональних державних утворень (Югославії та Чехословаччини). З другого – з боку країн ЦСЄ спостерігалось прагнення забезпечити зміцнення своєї безпеки, використовувати можливість розширення зовнішньоекономічних зв'язків, а також сприяти врегулюванню становища національних меншин [77, с. 47].

Початок євроінтеграційних зрушень у регіоні Центрально-Східної Європи розпочався з розпадом комуністичного блоку. Названі країни завжди викликали значний інтерес у інших країн Європи у розрізі економічної та політичної співпраці. Однак, незважаючи на значний супротив впливу соціалістичних ідей, на країни майбутньої четвірки, все ж їхній вплив невблаганно простежувався у діях керівництва держав. Водночас, досліджуване регіональне об'єднання у своїй основі формувалося також під впливом не тільки потреби більш стрімкого економічного зростання у регіоні, але й інших чинників. До таких належав так званий «національний

фактор», який яскраво проявлявся у середині кожної країни. На той період кожна з Вишеградських країн мала свою специфіку стосовно розмаїття населення, яке проживало на їхній території, характеризувалася з одного боку розрізненістю інтересів різних його верств, обумовлену історичними факторами, а з іншого – спільним бажанням населення подолати радянську ідеологію та створити умови для відстоювання національних інтересів всередині держав.

Що є дуже визначальним, тодішні лідери держав ЦСЄ усвідомили важливість координації зусиль і співробітництва у сфері європейської інтеграції. 15 лютого 1991 року в угорському місті Вишеград чехословацьким президентом Вацлавом Гавелом, польським – Лехом Валенсою, та угорським прем'єр-міністром Йозефом Анталом було підписано документ, відомий в історії як «Декларація про співробітництво Чеської і Словацької Федеративної республіки, Республіки Польща та Угорської республіки на шляху європейської інтеграції» [56].

У декларації основними цілями зазначались:

- повне відновлення державної незалежності, демократії та свободи;
- ліквідація всіх існуючих соціальних, економічних і духовних аспектів тоталітарної системи;
- будівництво парламентської демократії, сучасної держави закону, повага прав і свобод людини;
- створення сучасної ринкової економіки;
- повна участь у європейській політичній і економічній системі, а також системі безпеки та законодавства.

У той же час на початку свого існування Вишеградська четвірка була позбавлена певних організаційно-управлінських структур, що забезпечували б реальне втілення рішень вищого керівництва держав учасниць об'єднання. Втім, дане об'єднання довгий час нагадувало скоріше координаційну раду в сфері європейської інтеграції, аніж серйозний міждержавний союз, основною

метою діяльності якого були: «координація дій у галузі зовнішньої політики і поглиблення відносин з європейськими інститутами та міжнародними організаціями; взаємодія у сфері безпеки; поглиблення економічних зв'язків, взаємовигідних торгівельних відносин та подальша співпраця у сфері захисту прав людини і національних меншин, екології, енергетики, інфраструктури та інформації». Тобто у випадку країн Вишеградської групи ми бачимо приклад групового руху в напрямі до ЄС.

Таким чином, основною метою участі Чехословаччини (з 1993 року – Чеської і Словацької республік) у Вишеградській групі було включення спільно з державами-сусідами до євроінтеграційних процесів. Тобто популярне на початку 90-х років у Чехії (як і в інших державах Вишеградської групи) гасло «повернення до Європи» не заперечувало розвитку співробітництва всередині ЦСЄ.

Так, українська дослідниця Л. Кіцила, аналізуючи пріоритети зовнішньої політики Чеської Республіки, зазначає, що «один з пріоритетів Чеської Республіки – регіональна співпраця з країнами Центрально-Східної Європи, яка має зміцнити чеську позицію в ЄС. Найважливішими серед регіональних партнерів є Словаччина, Словенія, Польща, Німеччина, Австрія та Угорщина. Чехія також зацікавлена в розвитку Вишеградської четвірки. На даний час вже склалась так звана вишеградська модель міжнародної співпраці, що не вимагає жорстких зобов'язань партнерів, і, таким чином, всі учасники залишаються достатньо вільними у виборі зовнішньополітичних орієнтирів» [93, с. 663]. Також авторка зазначає, що найбільш успішним серед векторів зовнішньої політики Чеської Республіки є саме вишеградська співпраця, у якій Чехія відіграє справді значну роль [93, с. 663]. У цілому погоджуючись з позицією української дослідниці Л.Кіцили про «м'який характер» вишеградської моделі міжнародної співпраці, все ж, слід зазначати, що такий характер, перш за все, детермінується спільним геополітичним вибором Чехії, Угорщини, Польщі та Словаччини – спрямованістю на досягнення членства (до 2004 р.) та закріплення своєї ролі в межах ЄС. Для цього, окрім

зовнішньополітичних важелів, країни Вишеградської групи активно здійснювали також внутрішньополітичне реформування, зокрема зміни у політико-правовій та соціально-економічній сфері, метою яких було позбутись залишків комунізму.

Український дослідник О. Вонсович, розглядаючи моделі інтеграції до ЄС, виділяє групову та поетапну моделі європейської інтеграції й аналізує першу з зазначених на прикладі Вишеградської четвірки, країн Балтії та країн, що входили до складу колишньої Югославії. Він робить висновок, що саме групова модель є корисною для України, а серед існуючих механізмів цієї моделі найбільш оптимальним є саме вишеградський. Співробітництво України з країнами Вишеградської групи сприятиме поглибленню співробітництва з ЄС [180]. І дійсно, Україна хоч і відрізняється від країн Вишеградської групи у розвитку політичних, фінансових та правових процесів, але у глобалізаційному середовищі, яке охоплює сьогодні більшість країн світу, населення прагне до аналогічної мети, яку ставили перед собою країни Вишеградської групи, а сам – підвищення соціальних стандартів, забезпечення якості продукції, і в узагальненому вигляді – досягнення добробуту для більшої частини населення держави через реформування політичної, правової та економічної сфер.

Комуністичне минуле країн-учасниць Вишеградської четвірки впливає на економічну, політичну і військову складову цих держав. Країни Вишеградської четвірки займають площу від Дунаю до балтійського узбережжя та від Карпат до Судет. Чотири країни Вишеградської групи за станом економічного розвитку були лідерами в ЦСЄ. У той же час слід зазначити суттєве економічне відставання цих країн не лише від лідерів ЄС (Франція, ФРН, Велика Британія), а й від європейських «середніх» країн (Португалія, Ірландія, Греція тощо).

Все ж варто зауважити, що комуністична спадщина давалася взнаки у питаннях співробітництва країн між собою. На початку питання про регіоналізацію не ставилося через відсутність міцних зв'язків між країнами

та відсутність необхідного досвіду кооперації у різних сферах. Шлях до ефективної взаємодії чотирьох країн був непростим. Зокрема, співробітництво у межах Вишеградського утворення піддавалося сумніву з боку прем'єр-міністра тієї ж Чехії Вацлава Клауса, який обґрунтовував таку політичну позицію тим, що Чехія перебуває у найбільш розвиненому стані порівняно з іншими країнами, і це сприяє її інтеграційним прагненням долучитися до ЄС. Тоді у період з 1992 по 1997 роки співпраця між країнами існувала лише формально, але нові виклики часу поставили перед чеським урядом питання про координацію зусиль із сусідами для ведення переговорів щодо інтеграції з іншими країнами. Стосунки у межах Вишеградського об'єднання значно покращилися з приходом у 1998 році до влади у Чехії соціал-демократичних сил. З цього часу відносини між країнами налагоджувалися та свідченням їхнього остаточного об'єднання слугував вступ Польщі, Угорщини та Чехії до НАТО у 1999 році.

Перша зовнішньополітична концепція Чеської Республіки, прийнята урядом у 1998 році, включила у зовнішньополітичний порядок денний співпрацю в рамках Вишеградської четвірки, а саме: «Чеська Республіка ініціювала в другій половині 1998 року відновлення співпраці в рамках Вишеградської групи. Вона готова широко співпрацювати з країнами Вишеградської групи в областях, що становлять спільний інтерес, сприяти формуванню широкої галузі громадського та культурного співробітництва. Чехія пропонує розвивати контакти між країнами Вишеградської групи на всіх рівнях державної влади та місцевого самоврядування. У рамках Вишеградської групи Чехія декларує свої наміри підтримувати зусилля Словаччини інтегруватися якомога швидше в європейські та євроатлантичні структури» [41].

Проте у 1999 р., після вступу трьох членів Вишеградської групи (Чехії, Польщі та Угорщини) до НАТО, перед державами – членами постала перша серйозна проблема, пов'язана з суттєвим відставанням Словаччини від інших членів об'єднання у євроінтеграційних процесах. Така ситуація сталась, перш

за все, через певну одіозність та проросійську політику правлячого у 1994 – 1998 роках Уряду Володимира Мечіара [181]. Протягом 1998 – 2000 років були сформовані нові механізми та структури співробітництва, діяльність яких набула постійного характеру (щорічні саміти прем'єр-міністрів, регулярні зустрічі і наради галузевих міністрів, міжпарламентська співпраця, робота спеціально створеного у 2000 р. Вишеградського фонду). Головними завданнями групи у цей період було забезпечення одночасного вступу всіх країн-учасниць до ЄС, а також підтримка вступу Словаччини до НАТО.

Наступний період розвитку Вишеградської групи, який розпочався у 2000 р. і супроводжувався сплеском всередині четвірки нових суперечностей на національному ґрунті після публічно порушених прем'єр-міністром Угорщини В. Орбаном питань правочинності «декретів Бенеша». Це змусило старих членів ЄС засумніватися у можливості набуття членства у цій організації країн Вишеградської групи з їхніми неврегульованими етнічними проблемами, територіальними та майновими претензіями. Суперечка між Угорщиною, Чехією та Словаччиною набула загальноєвропейського характеру, внаслідок чого було зірвано черговий саміт глав урядів країн Вишеградської групи і виникла напруга в її діяльності.

Поразка партії В. Orbana на парламентських виборах 2002 року в Угорщині і формування нового ліволіберального уряду створили можливості для інтенсифікації стосунків всередині Вишеградської групи, вироблення прагматичної політики щодо східних сусідів – країн пострадянського геополітичного простору, усвідомлення необхідності спільної стратегії інтеграції у ЄС.

Проте, після зміни цього уряду спільними зусиллями Словаччини та інших держав Вишеградської групи вдалось суттєво прискорити євроінтеграційні процеси, – у 2004 році усі країни – члени четвірки вступили до ЄС.

На початку 1990-х років центральноєвропейські економіки, в тому числі і економіка Чехословаччини (з 1993 р. – Чехії) переживали досить важкі

кризові явища в економіці. Це пов'язано як з проведенням економічних реформ, так і з втратою традиційних ринків збуту, перш за все, ринку Радянського Союзу, куди натомість прийшли дешеві товари з країн Азіатсько-тихоокеанського регіону. Також важливого значення набула структурна перебудова економіки держав-членів Вишеградської групи, адже, як і в інших посткомуністичних економіках, у даних країнах зберігалось різке переважання важкої промисловості, у першу чергу, чорна металургія, важке машинобудування та військова промисловість.

Саме тому співпраця у рамках Вишеградської групи поступово почала обертатись у економічну площину. Друга зустріч прем'єр-міністрів та міністрів іноземних справ країн Вишеградської групи 6 жовтня 1991 р. у Кракові вже була наповнена конкретними рішеннями, зокрема визначено пріоритетні напрями співпраці – економіка, транспорт, захист довкілля та наукове співробітництво, а 20 грудня 1992 р. там само, в Кракові, було підписано Центральноєвропейську угоду про вільну торгівлю [182, с. 127].

Економічні результати співпраці держав-членів Вишеградської групи, хоча і не наступили одразу, все ж підтвердили правильність такої позиції польського, чеського, словацького та угорського керівництва. Так, за період 1989 – 2003 років саме у країни Вишеградської групи було спрямовано 78 % прямих іноземних інвестицій у загальній масі здійснюваних вкладень у межах центральноєвропейського регіону. Ще більш показовими є результати залучення прямих іноземних інвестицій у 2004 – 2010 роках. Так, у 2004 році в економіку ЧР було залучено прямих іноземних інвестицій у розмірі 91849,5 млн доларів США; у 2005 – 104628,8, у 2006 – 118290,8; у 2007 – 131908,6; у 2008 – 154269,7; у 2009 – 141499,8; у 2010 – 149313,3 [99]. Певне скорочення обсягу прямих іноземних інвестицій у 2009 – 2010 роках можна пояснити впливом світової економічної кризи. При аналізі відповідних показників залучення прямих іноземних інвестицій у інших державах Вишеградської групи, слід зробити висновок про те, що за їхнім загальним обсягом ЧР

поступається лише Польщі, проте враховуючи різницю в території та населенні даних держав, така різниця є очевидною.

Таким чином, економічна співпраця країн Вишеградської групи дала досить ефективні результати, хоча все одно домінуючою була саме політична співпраця. Концептуальні засади інтеграції держав ЦСЄ до НАТО, незважаючи на офіційний політичний спротив Росії та ускладнення, пов'язані з агресією НАТО в Югославії, мали успіх тому, що вони стали чинником національної консолідації суспільств країн Вишеградської групи, спиралися на вагому підтримку Заходу, його прагнення розширити географічні межі демократії на континенті [183, с. 51].

Отже, співробітництво із країнами-державами членами ЄС було однією зі складових зовнішньої політики Чехії, яка у подальшому перетворилася на орієнтир для досягнення мети – становлення ЧР як незалежної європейської країни із розвинутою демократією та сильною економікою. Як і з іншими державами, співробітництво з ЄС розпочиналося у більшій мірі з економічної співпраці, у випадку з ЧР – налагодження торговельних зв'язків. Надалі це співробітництво поширилося на інші сфери взаємодії, і Чехія, розвиваючись також у межах Вишеградської групи, усе більше зміцнювала свої політичні позиції у рамках європейського співтовариства.

Висновки до розділу 2

Зовнішньополітичний курс Чехії у 1990-ті рр. було б не зовсім точно характеризувати лише як «повернення до Європи». Стратегічний порядок денний зовнішньої політики Чеської Республіки передбачав забезпечення належного місця в міжнародних відносинах після закінчення «холодної війни». Вступ до ЄС був останнім пунктом порядку денного зовнішньої політики, її кінцевою, але найбільш важливою метою.

Підходи до бачення європейської інтеграції чеськими громадянами та політиками трансформувалися від більш ідейної основи, як це було невдовзі

після падіння комунізму, в більш прагматичний підхід орієнтований на економічні вигоди від членства.

На початку 1990-х рр. членство в ЄС розглядалося як пріоритет, але згадувалося в одному ряду з членством в НАТО, ОЕСР та інших міжнародних інститутах. Прослідкувати це можна було не тільки в партійних програмах, але і в програмах і заявах чеських урядів.

Автор виділяє наступні сфери, де Чеська Республіка успішно провела свою зовнішню політику:

Чехія досягла своєї стратегічної цілі в інтеграції та розвитку дружніх відносин з сусідніми державами та стратегічними партнерами. Встановлення чітких пріоритетів, які були підтримані на основі консенсусу політичними силами та населенням, створювало головну вісь зовнішньої політики, яка провадилась тодішніми чеськими урядами. Підходи урядів відрізнялися, але не заперечували фундаментальний стратегічний пріоритет: повернення до Європи та набуття членства в ЄС. Як наслідок, внутрішньополітична турбулентність чеської політики не вплинула на курс країни, яка зарекомендувала себе надійним міжнародним партнером. Чеська Республіка використовувала активний підхід у рамках багатосторонніх форумів і двосторонніх відносин.

Після «оксамитового розлучення» 1993 року Чехія і Словаччина почали самостійний рух до ЄС, який у 2004 році був належним чином завершений. У той же час слід зауважити, що співпраця колишніх союзних республік продовжувалась уже на якісно новому рівні в рамках Вишеградської групи. Основною сферою для співпраці була політична, хоча у своїй економічній діяльності Вишеградська група досягла ефективних результатів.

Очевидно, що на діяльність регіонального об'єднання за період його існування впливали як позитивні, так і негативні фактори об'єднання зусиль чотирьох країн. З одного боку, у політиці країн простежувались відмінності у національних пріоритетах та внутрішні неурегульовані між конкретними країнами питання. А з іншого боку, країни Вишеградської групи

продемонстрували свою незалежність при захисті власних позицій, а також згуртованість у відстоюванні спільних інтересів регіону при взаємодії з країнами ЄС на етапі підготовки до вступу до Європейського Союзу.

Основні результати розділу висвітлені в працях автора [268; 269].

РОЗДІЛ 3

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ПІСЛЯ ВСТУПУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

3.1. Інституційне забезпечення євроінтеграційної політики Чеської Республіки

Розподіл повноважень щодо формування та імплементації зовнішньої політики Чеської Республіки здійснюється у трикутнику «президент-парламент-уряд». Окрім положень Конституції Чеської Республіки, у чеському законодавстві не так багато нормативно-правових актів, які регулюють діяльність та повноваження органів державної влади у сфері зовнішньої політики. Найширші повноваження має парламент Чехії, який складається з двох палат – Сенату та Палати Депутатів, проте великий вплив на формування зовнішньополітичного курсу країни має також уряд. Уряд Чеської Республіки є вищим органом виконавчої влади, його повноваження регулюються Конституцією Чеської Республіки. Відповідно до ст. 68 уряд підзвітний Палаті депутатів Чеської Республіки. Ст. 71 стверджує право уряду просити вотум довіри у Палати депутатів, а ст. 72 Конституції, у свою чергу, регулює право та процедуру винесення уряду вотуму недовіри [40].

Уряд може приймати рішення в цілому щодо структури, а також координації й управління органів виконавчої влади. Ці рішення можуть безпосередньо впливати на причетність і роль окремих одиниць у формуванні та реалізації зовнішньої політики держави. У зв'язку з вступом до ЄС, Уряд Чеської Республіки рішенням № 427/2003 створив Комітет з питань ЄС [184] (*Výbor pro Evropskou unii*), який замінив Державну раду з питань європейської інтеграції та Робочий комітет з питань європейської інтеграції Чеської Республіки в ЄС, які працювали з 1994 р. Комітет з питань

ЄС став надзвичайно важливим і впливовим органом державного управління у повсякденній роботі з ЄС. Це була найважливіша зміна у структурі органів державної влади, що формують зовнішню та європейську політику, і яка була здійснена урядом. «Другий» Уряд Мірека Тополанека (з січня 2007 р. по травень 2009 р.) вирішив змінити традицію концентрувати реалізацію зовнішньої політики в МЗС і вибрав модель, де питання європейської політики (за винятком СЗБП ЄС – Спільної Зовнішньої та Безпекової Політики) опрацьовуються спеціальним державним органом. Згідно з заявленими намірами, у січні 2009 р. було створено Управління віце-прем'єр-міністра з європейської політики. Його очолив член Громадянської демократичної партії Олександр Вондра. Згодом, роль МЗС і міністра закордонних справ у Комітеті з питань ЄС були ослаблені на користь посилення ролі нового Управління з європейської політики. Уряд Яна Фішера (з травня 2009 р. по червень 2010 р.) прийняв рішення не змінювати структуру державних органів, які опікувались питаннями європейської політики. Єдиною зміною було те, що Управління з європейської політики більше не очолювалось віце-прем'єр-міністром, а було запроваджено постійну посаду міністра з європейської політики. Це кадрове рішення ні в якому разі не вплинуло на діяльність Управління з європейської політики, але після завершення терміну головування Чехії в ЄС і в зв'язку з тим, що обидва міністра з європейських справ не були такими сильними політичними фігурами, як Олександр Вондра, діяльність Управління стала менш ефективною [17, с. 22].

Одна з найбільш важливих функцій уряду Чеської Республіки у сфері зовнішньої політики полягає у координації та фактичній імплементації зовнішньої політики. Він керує, контролює і об'єднує діяльність окремих міністерств і встановлює їхній порядок денний з питань зовнішньої політики. Уряд вирішує, яке міністерство буде відповідати за виконання поставлених зовнішньополітичних завдань або уповноважує на проведення переговорів та укладання міжнародного договору. Міжнародні угоди можна поділити на три

види: так звані президентські (підписання угоди президентом після отримання згоди парламенту) [40], урядові (не вимагає згоди парламенту і за рішенням глави держави доручається ведення переговорів уряду) [185] та міністерські (не вимагають згоди парламенту, уряд призначає відповідальну особу або міністерство за переговори по договору, а потім погоджує договір перед відправкою його до парламенту) [186]. Так, наприклад, уряд схвалив більше 30 договорів у 2007 р., приблизно стільки ж у 2008 р. і майже 40 договорів у 2009 р., більшість з яких були двосторонніми договорами економічного характеру, і значна кількість з них була безпекового характеру (в основному договори, що забезпечують взаємний захист секретної інформації). Найбільш важливими багатосторонніми договорами були Протоколи про приєднання Албанії та Хорватії до НАТО й Угода про асоціацію та стабілізацію між ЄС, Сербією, Боснією та Герцеговиною (обидва у 2008 р.). Жоден з цих договорів не викликав суперечок в уряді; вони також не стали предметом обговорення в Парламенті (за винятком позиції депутатів-комуністів, які традиційно виступали проти приєднання Албанії та Хорватії до НАТО). Однак, було кілька договорів, які викликали резонанс. Римський статут Міжнародного суду був представлений уряду міністром закордонних справ на початку грудня 2007 р. [187] Проте, у зв'язку з опозицією Міжнародної торгової палати Чехії, озвученою Громадянською демократичною партією (далі – ГДП), уряд відклав прийняття рішення з цього питання до січня 2008 р., коли він був остаточно затверджений [188].

У 2008 р. договорів, схвалених урядом, було набагато більше. Стосовно деяких з них велися запеклі дискусії в Парламенті, що привернуло широку увагу громадськості. Найбільш важливим з цих договорів був Лісабонський договір, який був направлений до Парламенту наприкінці січня 2008 р., два договори, необхідні для розміщення системи ПРО на чеській території та протоколи до них. Обидва договори щодо американської системи ПРО були вилучені урядом з процедури ратифікації Парламентом у березні 2009 р.; уряд побоювався не одержати необхідне схвалення з боку Палати депутатів,

що повернуло б весь переговорний процес до початку. Іншим чесько-американським договором, який призвів до широких дискусій не тільки в Чехії, але й на європейському рівні був Меморандум про взаєморозуміння та про лібералізацію візового режиму.

Інша важлива функція уряду, яка вимагає парламентської згоди, це прийняття рішення щодо чеських військових місій за кордоном. Стаття 43 Конституції Чеської Республіки визначає цей порядок наступним чином:

Пункт 3. Парламент дає згоду на а) направлення збройних сил Чеської Республіки за межі території Чеської Республіки; б) розгортання збройних сил інших держав на території Чеської Республіки, якщо такі рішення не будуть прийняті урядом.

Пункт 4. Уряд може прийняти рішення про направлення збройних сил Чеської Республіки за межі території Чеської Республіки та дозволити розміщення збройних сил інших держав на території Чехії протягом періоду, що не перевищує 60 днів, в питаннях, що стосуються а) виконання зобов'язань відповідно до договорів про колективну самооборону від агресії, б) участь в операціях з підтримання миру відповідно до рішення міжнародної організації, членом якої є Чеська Республіка, при згоді приймаючої держави, в) участь у рятувальних операціях у випадках природних катастроф, промислових або екологічних катастроф.

Пункт 6. У терміновому порядку уряд повинен інформувати обидві палати парламенту стосовно будь-яких рішень, які будуть прийняті відповідно до пунктів 4 і 5. Парламент може скасувати рішення уряду; для того, щоб анулювати такі рішення уряду, достатньо резолюції однієї з палат, прийнятої абсолютною більшістю всіх його членів.

Так, у 2007 р. урядовий план щодо розміщення військових місій за кордоном на 2008 р. був затверджений обома палатами, тим не менш відбувалась запекла дискусія між урядом і опозицією в Палаті депутатів. Соціал-демократи відчували себе виключеними з процесу ухвалення рішень щодо військових місій і вимагали проведення консультацій з ними з самого

початку процесу планування місії на 2009 рік. Вони особливо виступали проти подовження операції «Непохитна свобода» («Enduring Freedom»), що тривала на території Афганістану, де брали участь 100 військових із складу чеського спецназу. Опозиція схвалила подовження терміну перебування контингенту спецназу в травні 2008 р., із застереженнями, що якщо вони не будуть брати участь у консультаціях у ході розробки нового плану, вони не голосуватимуть за нього. У жовтні 2008 р. уряд затвердив новий план щодо військових місій на 2009 рік (підготовлений Міністерством оборони), що передбачав збільшення присутності чеських військових в Афганістані під егідою НАТО до 500 солдат. Опозиція виступила проти такого рішення [189]. Поки тривали неофіційні переговори між урядом і опозицією, Сенат, контрольований ГДП, затвердив перший варіант плану. Через такий тиск соціал-демократи заблокували увесь план у Палаті депутатів у грудні 2008 р. Після невдачі прийняття необхідного законодавства у Палаті депутатів існував ризик, що всі чеські військові місії, розміщені за кордоном будуть відкликані. У зв'язку з цим, Уряд на позачерговому засіданні подовжив термін місії до 60 днів постановою уряду. Новий план погоджений у короткий строк для чеських військових місій за кордоном на 2009 р. було схвалено Парламентом на початку 2009 р.

У 2009 році уряд М. Тополанека хотів «перезавантажити» дипломатичні відносини з Ліхтенштейном, відсутність яких вважалася аномалією в сучасній Європі. Через свій історичний багаж (претензії деяких сімей Ліхтенштейну щодо власності в південній Моравії, які були експропрійовані після Другої світової) це питання могло мати небезпечний політичний резонанс напередодні травневих виборів 2009 р. до Європарламенту. Можливо, це було однією з причин, чому рішення встановити дипломатичні відносини з князівством Ліхтенштейн було відкладено до липня 2009 року. Таким чином, це здійснилось вже Тимчасовим урядом Я. Фішера [190].

Чеський уряд має виключні повноваження (тобто не потребує схвалення Парламентом) для встановлення дипломатичних відносин з іншою країною. Так, у 2008 р. він прийняв рішення про встановлення дипломатичних відносин з Косово. Це резонансне рішення розділило думки навіть всередині самого уряду [191]. Комітет з закордонних справ Палати депутатів прийняв постанову, в якій закликав уряд ретельно розглянути це питання до прийняття будь-якого рішення [192]. Уряд, однак, вважав за краще проігнорувати цю заяву і перейшов досить швидко до процедури визнання незалежності Косово [193]. У цій ситуації цікавою була реакція президента Чехії, який не призначав голову дипломатичного представництва у Косово і не приймав вірчі грамоти від Посла Республіки Косово. У зв'язку з цим, дипломатичне представництво Чеської Республіки до вересня 2014 р. очолювалось Тимчасово повіреним у справах. Таким чином, президент скористався своїм конституційним правом глави держави, щоб стримати урядові дії. Незважаючи на його обмеження у здійсненні виконавчої влади, президент Чехії користується значною автономією в області формування зовнішньої політики. Він представляє державу ззовні, але він не підзвітний будь-якій іншій конституційній гілці влади. Має право призначати та відкликати голів дипломатичних представництв, приймати вірчі грамоти від голів дипломатичних представництв іноземних держав [40].

Схоже протистояння відбулось між Урядом Б. Сobotки та Президентом М. Земаном у представленні офіційної позиції Праги на російську агресію проти України у 2014 р.

На самому початку російської інтервенції в Україну Прага виступила на підтримку територіальної цілісності й суверенітету нашої країни. У березні 2014 р. чеське зовнішньополітичне відомство не визнало результати референдуму в Криму та засудило дії Москви, які порушують безпеку в регіоні. Чеська Республіка наголосила на підтримці України та її територіальної цілісності та підтвердила, що продовжуватиме вважати Крим українською територією [194].

У травні 2015 р. очільник МЗС Чехії Любомир Заоралек заявив в інтерв'ю «Газете.Ру»: «Росія не говорить про Крим і намагається вести гру з Донецьком і Луганськом, намагаючись вплинути на Україну загалом і послабити нинішній уряд. Мінські угоди тісно пов'язані з можливістю проведення вільних виборів на цій території, і питання полягає в тому, чи дозволять представники т. зв. республік та їхні російські покровителі провести такі вибори» [195].

У свою чергу, Прем'єр-міністр Богуслав Сobotка заявив, що санкції щодо Росії мають бути збережені доти, доки не буде повністю виконано Мінські угоди. Він вважає, що політика може бути посилена, якщо Москва продовжить загострювати ситуацію в Україні [196].

Однак Президент М. Земан у своїй позиції не дотримується послідовності. Спочатку М. Земан порівнював анексію Криму з радянською інтервенцією в Чехословаччину і закликав НАТО до рішучих превентивних дій, щоб не допустити вторгнення російських військ на Схід України. Через кілька тижнів він уже засудив політику санкцій проти Росії й повідомив, що вірить голові МЗС РФ Сергію Лаврову, який сказав, що на Сході немає російських солдатів. Повторюючи кліше кремлівської пропаганди, М. Земан говорить про «громадянську війну» в Україні. «Я не бачу ніяких причин, навіщо потрібно ізолювати Російську Федерацію від Євросоюзу, навіщо говорити про санкції, про блокаду, про ембарго», – запевняв у червні 2014 р. чеський президент [197].

Цікаво, що і сам Богуслав Сobotка ще в березні 2014 р. заявляв про неприпустимість економічних санкцій проти РФ. «Неможливо уявити, що ми будемо спалювати всі мости, розриваючи всі комерційні зв'язки з Росією через цю кризу. Це було б дуже нерозумно», – пояснював свою позицію Б. Сobotка, виступаючи проти появи на Сході України нової «залізної завіси» і закликаючи до політичного діалогу ЄС і США з РФ [198].

Лише в другій половині 2014 р. чеський прем'єр обрав тверду позицію. І відтоді голова уряду не раз заявляв, що санкції можуть бути посилені, якщо

Росія продовжить загострювати ситуацію в Україні. Чеські експерти пов'язують посилення позиції Б. Сobotки з орієнтацією Праги на Берлін, а ці метання політиків пояснюються і внутрішньополітичними причинами.

Уряд відіграє ключову роль у чеській європейській політиці. Поточні питання з європейської політики вирішуються Управлінням з європейської політики, Комітетом з питань ЄС, постійною місією у Брюсселі, і частково МЗС, якщо перераховувати найбільш важливих акторів. Ці актори також виступають у ролі експертної підтримки для уряду і самого прем'єр-міністра. Однак тільки уряд призначає представників (міністрів) від Чеської Республіки у найвищій структурі ЄС. Це було надзвичайно важливо в березні та червні 2007 р., коли велись переговори щодо Лісабонського договору; в червні 2009 р., коли рішення щодо так званого «ірландського винятку» з Лісабонського договору мала узгодитись на саміті ЄС (під головуванням Чехії); і в листопаді 2009 р., коли вимога Президента Чеської Республіки щодо виняткового положення з Хартії основних прав ЄС було схвалено наступним самітом ЄС. У всіх випадках мандат наданий представникам – міністрам при ЄС був встановлений і узгоджений урядом в цілому. Прем'єр-міністр М. Тополанек та уряд ретельно обговорили кожен мандат та повноваження, які він включає для кожного конкретного міністра. Уряд також постійно інформував міністрів про результати спеціалізованих нарад. З інформацією про колишню вже ГАЕРС (GAERC General Affairs and External Relations Council – Рада з питань загальної та зовнішньої політики функціонує з 2002 р., збирає раз на місяць міністрів закордонних справ держав-членів ЄС) доповідав міністр закордонних справ. Це, однак, змінилося після набуття чинності Лісабонського договору – відтоді міністр з європейських справ почав відповідати за GAC (General Affairs Council – Рада з загальних питань), у той час як міністр закордонних справ відповідає за FAC (Foreign Affairs Council – Рада з питань зовнішньої політики).

Уряд у цілому досить нечасто розглядає питання двосторонніх відносин (за винятком міжнародних договорів) під час засідань. Щоразу,

коли питання двосторонніх відносин з'являється у порядку денному засідання уряду, це свідчить про його надзвичайне значення. У квітні 2007 р. уряд прийняв постанову стосовно чутливого питання чесько-австрійських двосторонніх відносин – вона проголосила так званий «Melk process» успішно завершеним. Проти цього рішення Австрія виступала протягом тривалого часу [199]. У 2000 р. у м. Мельк Прем'єр-міністр Чеської Республіки та Федеральний Канцлер Австрії домовились про створення Комісії з оцінки впливу на навколишнє середовище Темелінської атомної електростанції. Відтоді всі рішення пов'язані з Темелінською АЕС отримали назву «Melk process».

Прийняття офіційної заяви з питань зовнішньої політики не є прямим інструментом виконання зовнішньої політики. Швидше, це більш тонкий спосіб висловити свою позицію. Уряд Чехії дуже рідко приймає офіційні заяви у зв'язку з питаннями зовнішньої політики – цим, як правило, опікується МЗС. Тим не менш, дві офіційні заяви були прийняті тимчасовим урядом Я. Фішера у вересні та листопаді 2009 р., де уряд закликав президента Чехії підписати і ратифікувати Лісабонський договір [61].

Непрямим інструментом впливу на зовнішню політику виступають можливості Уряду вплинути на формування бюджету, а також розподілу фінансів у ньому в тому числі і для МЗС. Серед постійних повноважень уряду є право затверджувати або скасовувати закордонні відрядження прем'єр-міністра, президента і міністра закордонних справ, а також затвердження візитів найвищих іноземних посадових осіб. У більшості випадків, рішення прийняті з цих питань не викликають жодних суперечок. Також до повноважень уряду належать право обрання представників і видача мандатів для урядових делегацій у міжнародні організації. Кожне засідання уряду починається з інформації про поточні європейські справи і завершується інформацією про будь-які закордонні поїздки або візити іноземних представників за минулий тиждень. Таким чином, уряд постійно отримує інформацію про події у зовнішній політиці.

Дипломатія на вищому рівні, що виконується прем'єр-міністром є прямим інструментом впливу на зовнішню політику. Що найголовніше, вона здатна відігравати подвійну роль:

- 1) цілеспрямовано працює в напрямку конкретної зовнішньополітичної орієнтації та завданням даного прем'єр-міністра і його уряду;
- 2) підтримує безперервність і встановлює політичний ґрунт для інших рівнів дипломатії (тобто для МЗС та інших міністерств).

Обидва виміри було добре видно у структурі дипломатичної діяльності як М. Тополанека і Я. Фішера. Наприклад, у першій половині 2007 р., дипломатія М. Тополанека відображала тенденцію до пожвавлення чеської дипломатії відносно передбачуваних союзників у процесі переговорів договору про реформу. Таким чином, прем'єр-міністр провів кілька зустрічей з політиками найвищого рівня з таких країн, як Нідерланди, Швеція, Данія і Великобританія, які нібито були країнами-однодумцями у своєму підході до інституційної реформи ЄС на той час. Через схожі погляди з Польщею на зовнішню політику, спільну долю в переговорах щодо ПРО і близький ідеологічний профіль чеського і польського урядів, відбувся відчутний ухил Прем'єр-міністра Тополанека у бік Польщі. Ще одним пріоритетом Марека Тополанека була енергетична безпека та країни, які традиційно пов'язані з цим питанням, а саме Каспійський регіон. У 2008 р. прем'єр-міністр зосередився на заявлених пріоритетах майбутнього головування Чехії в ЄС, а саме на балканських країнах. З наближенням президентства М. Тополанек провів ряд поїздок у більшість країн ЄС для того, щоб на двосторонній основі обговорити чеські пріоритети з якомога більшою кількістю європейських лідерів.

Під час президентства Чехії в ЄС Прем'єр-міністром Тополанеком було здійснено біля 20 закордонних візитів. Дипломатичним апогеєм того періоду стали досить успішні переговори між Росією та Україною під час січної газової кризи 2009 р. Приблизно в цей же час, прем'єр-міністр здійснив подорож до Єгипту. За ним відбувся візит до Ізраїлю разом з вищими

представниками ЄС, з метою врегулювання кризи в секторі Газа. Ця поїздка була менш успішною але, тим не менш, вона представляла унікальні дипломатичні можливості. До інших топ-зустрічей також належать зустріч країн-учасниць G-20 у Берліні, наступна зустріч G-20 на вищому рівні в Лондоні, саміт НАТО у Страсбурзі і Келі, і, звичайно, дві Ради ЄС. Цей список ілюструє, що головування Чехії в ЄС створило безпрецедентні можливості для прем'єр-міністра брати участь у заходах і зустрічах, які були відкриті для чеських представників лише під час президентства Чехії в ЄС. Незважаючи на деякі застереження, дипломатію М. Тополанека можна охарактеризувати як успішну, в тому числі його дії в якості Президента Ради ЄС. Напевно, найважливішою зміною було поступове заспокоєння його досить євроскептичної риторики до більш помірних позицій.

Президентство Чеської Республіки в ЄС також мало визначальний вплив і на дипломатію Яна Фішера. Замість того, щоб здійснити, традиційно, свій перший візит до Словаччини, Ян Фішер обрав для поїздки Брюссель (12 травня 2009 р.) [200]. Але й після завершення терміну президентства Чехії в ЄС, пріоритетними напрямками Уряду Я. Фішера залишався Європейський Союз, про що свідчить географія його двосторонніх візитів. Хочеться наголосити на тому, що Ян Фішер повністю продовжив дипломатичну орієнтацію М. Тополанека, будь то акцент на відносинах з США або пряма підтримка міцних чесько-ізраїльських зв'язків. До особливостей дипломатії Яна Фішера належить його проєвропейська політика, а також його зусилля активізувати зовнішньополітичну діяльність в інших регіонах, зокрема азійському. Прикладом таких візитів були його поїздки до Монголії, Філіппін, Гонконгу та Макао у вересні 2009 р. [201].

Як уже було згадано, дипломатія прем'єр-міністра не тільки відображує певні пріоритети, але також закладає політичну основу для подальшої дипломатичної роботи та цілі для виконання на більш низьких рівнях. Цей аспект дипломатії прем'єр-міністра в основному зосереджений на створенні сприятливих умов для добросусідських відносин. Центральна Європа була

пріоритетним напрямком зовнішньої політики Чехії за останні 20 років. М. Тополанек і Ян Фішер не стали винятками з цього правила і проводили дуже активну дипломатію у регіоні Центральної Європи. Зовнішня політика уряду М. Тополанека сприяла прогресу у вирішенні деяких довгострокових проблем між Чеською Республікою та Австрією. Він також встановив дуже прагматичний тон у відносинах з канцлером Німеччини Ангелою Меркель і Німеччиною як такою (Німеччина згодом зарекомендувала себе як один з найважливіших прихильників президентства Чехії в ЄС).

Дипломатія займає небагато місця в загальному порядку денному прем'єр-міністра, і це має, щонайменше, два наслідки. По-перше, у порівнянні з іншими державними органами, приміром, з МЗС, прем'єр-міністр не може діяти постійно та систематично щодо досягнення певної зовнішньополітичної мети або для розвитку відносин з конкретною державою. Його основний інструмент реалізації зовнішньої політики обмежений рамками здійснення візиту або проведення зустрічі. По-друге, за винятком декількох питань, що становлять особливий інтерес, наприклад, енергетична безпека, прем'єр-міністр у значній мірі покладається на експертну оцінку політичних консультантів бюрократичних інститутів, таких як Секретаріат Уряду (Úřad vlády České republiky). Ці актори мають значний вплив на зміст порядку денного дипломатії прем'єр-міністра, хоча тут не можна й перебільшувати. Крім того, не можна забувати і про роль МЗС у наданні експертної та політичної допомоги Секретаріату Уряду.

Як уже згадувалося вище, уряд відіграє загальну адміністративну та координуючу роль у формуванні та реалізації зовнішньої політики Чехії. Тим не менш, повсякденною зовнішньополітичною діяльністю, в основному, займається Міністерство Закордонних Справ. Хоча рішенням Уряду М. Тополанека було створено спеціальний орган з питань європейської політики, значну частину обов'язків міцно утримує МЗС, як ключовий актор у формуванні та імплементації зовнішньої політики Чеської Республіки. МЗС є центральним органом державного управління зовнішньої політики.

Міністерство координує зовнішньополітичну співпрацю у двосторонніх та багатосторонніх відносинах, забезпечує участь держави у міжнародних організаціях та відповідає за розвиток зовнішніх економічних відносин. Зокрема, воно координує діяльність інших міністерств та центральних органів державної влади в галузі міжнародних відносин для забезпечення дотримання зобов'язань Чехії в повній мірі згідно з міжнародними договорами та членством у міжнародних організаціях. МЗС забезпечує захист чеських громадян за кордоном, скеровує діяльність чеських дипломатичних представництв за кордоном, координує та забезпечує підготовку та переговори щодо укладання міжнародних договорів і видає ліцензії на експорт та імпорт військового обладнання. Окрім цих виконавчих та координуючих функцій, МЗС отримує інформацію з дипломатичних представництв та міжнародних організацій, аналізує її та забезпечує експертну оцінку подій для інших державних органів, у тому числі президенту і парламенту. Ще однією вкрай важливою функцією МЗС є реагування на події у двосторонніх відносинах та у світі [202].

За останні двадцять років неодноразово мали місце спроби реорганізувати МЗС. За словами чеського дослідника Отто Піка, «кожен новопризначений міністр мав своє власне бачення структури міністерства. Назви підрозділів змінювалися, заступникам міністрів ставилися різні завдання, питання порядку денного передавалися в новоназвані відомства, але в підсумку все залишалося без змін» [71, с. 167]. Деякі з реформ були більш значимими, деякі «декоративними», але будь-яка зміна мала прямі наслідки на формування та імплементацію зовнішньої політики. Міністр закордонних справ К. Шварценберг на початку 2007 р. заявив про тверді наміри провести структурні реформи, які змінять всю бюрократичну структуру міністерства. Кінцевою метою була модель бізнес-управління, де збільшується індивідуальна відповідальність кожного співробітника, що в цілому зміцнить міністерство та зробить його роботу більш ефективною. Ця реформа також передбачала модернізацію роботи електронної системи

спілкування з чеськими посольствами закордоном, а саме, яким чином ця інформація зберігається, передається та обробляється [17, с. 30]. Однак, протягом 2008 р. реалізація всіх важливих реформ затягнулась через бюрократичну структуру, яка проілюструвала тенденції до опору та інерції. У результаті лише незначні зміни відбулися в управлінні ІТ-технологіями. Усі інші зміни поступово зупинилися, у тому числі довгоочікуваний структурні реформи мережі посольств. Міністр закордонних справ в Уряді Я. Фішера – Ян Когоут – припинив реформування і скасував деякі структурні реформи, які вже були завершені. Є принаймні три гострих питання, які повинні бути вирішені для того, щоб МЗС працювало більш прозоро й ефективно. Це питання мережі посольств та її ефективності, питання ротації, а також кадрова політика МЗС. Тим не менш, для її вирішення необхідна політична воля, бо кадрова політика, призначення в посольства і визначення завдань посольствам залишає по собі значний політичний та бюрократичний слід. Додатковим свідченням цього служить той факт, що стільки років новий закон «Про державну службу» не приймався (був прийнятий тільки у листопаді 2014 р. [45]), а прийняття закону «Про дипломатичну службу» (на сьогодні нова редакція не прийнята [203], регулюється розділом 8 закону «Про державну службу» від 6 листопада 2014 р.) є нагальною необхідністю.

Численність зовнішньополітичних ідей і кількість установ залучених у процес здійснення зовнішньої політики породжують проблеми взаємодії ідеологій та упереджень. Взаємодія на місцях фактично виявилась найсерйознішим викликом для зовнішньої політики Чеської Республіки. Взагалі, існують два рівня координації – перший рівень всередині самого уряду, а другий рівень між урядом та іншими установами [12, с. 136].

По-перше, урядова коаліція зазвичай складається з двох або більше політичних партій. Таким чином, прем'єр-міністр, міністр закордонних справ і міністр оборони, як правило, приходять з різних партій. Саме так було з урядом в січні 2007 р., коли прем'єр-міністр був з атлантистської ГДП,

міністр закордонних справ був від інтернаціоналістів і морально універсалістської Партії Зелених, а міністр оборони був з інтернаціоналістської ХДС. Крім того, атлантисти з ГДП обіймали посади віце-прем'єр-міністра з питань європейської інтеграції та перших заступників міністрів у міністерствах закордонних справ та оборони.

На ідеологічному рівні, про що свідчать офіційні звернення, уряд був інтернаціоналістичним і сильно універсалістським. Його інтернаціоналізм походить з двох молодших партнерів по коаліції (було постійне протиріччя між ГДП і Зеленими) і з потреб інституції, які штовхали будь-який уряд Чехії в інтернаціональному напрямку. Тим не менш, атлантизм, який послабшав на ідеологічному рівні, знайшов своє вираження на рівні упереджень. Таким чином, такі упередження атлантизму як антиросійське, анти-китайське і про-ізраїльське вийшли на перший план.

Ідеологічна позиція тимчасового уряду 2009 р. була посередині між націоналізмом з сторони ГДП, континенталізмом ЧСДП та інтернаціоналізмом Партії Зелених. Через свій тимчасовий характер уряд намагався уникнути вибору ідеології, його рішення були сформовані ідеями, а також інституційними інтересами тих, хто був до них залучений.

По-друге, взаємодія з іншими суб'єктами передбачає участь президента і парламенту. Навіть при тому, що уряд є ключовим у виробленні зовнішньої політики, його співробітництво з парламентом і президентом необхідне для злагодженої роботи. Для набуття чинності міжнародні договори повинні бути схвалені обома палатами парламенту і підписані президентом. Подібно до цієї процедури, військової місії закордон повинні узгодитись обома акторами. І нарешті, будучи главою держави, президент може діяти як вищий представник країни закордоном.

З самого початку уряд зустріла ворожа опозиція в парламенті (що складалась з континенталістів ЧСДП і автономістів КПЧМ), яка особливо гаряче критикувала атлантичну частину порядку денного уряду, де було необхідним схвалення парламентом (система ПРО, військові місії в

Афганістані). Уряд намагався ігнорувати опозицію, спираючись на крихку більшість. Однак, як тільки цю більшість було втрачено, атлантичні проекти провалилися й уряд, зрештою, отримав вотум недовіри.

Відносини з президентом були доброзичливими на початку. З одного боку, Президент В. Клаус був засновником і почесним головою ГДП, очолював урядову коаліцію, а також потребував підтримки своєї партії для переобрання його в 2008 р. З іншого боку, його власні зовнішньополітичні погляди широко розходилися з ідеологією ГДП щодо зовнішньої політики. Його погляди охоплювали економічний універсалізм і виступали проти антиросійських і анти-китайських упереджень, а також будь-якого виду морального універсалізму. Крім того, він прагнув більше до автономізму, а не атлантизму. Нарешті, його особисті відносини з лідером ГДП і Прем'єр-міністром Міреком Тополанеком не були дружніми.

Їхні взаємовідносини спирались на взаємну повагу навесні 2008 р., коли ГДП розпочали проект президентських перевиборів. З того часу президент не соромився дистанціюватись від уряду з різних зовнішньополітичних питань, включаючи ратифікацію європейського Конституційного Договору, російської інтервенції в Грузію та визнання Косово. Наприкінці того ж року він вийшов з ГДП, а пізніше він не використав свій політичний вплив для рятування уряду від його відставки. Ця відставка уряду значно збільшила його вплив на чеську політику. Він був конституційно відповідальний за призначення тимчасового уряду.

Зовнішньополітичні ідеї, будь-то ідеологія чи упередження, часто піддаються маргіналізації інституціональними інтересами. Деякі інституціональні інтереси пов'язані з вищевказаними ідеологіями. Наприклад, Міністерство торгівлі і промисловості, як правило, захищає економічний універсалізм, який також привабливий для чеських корпорацій з активами закордоном. Крім того, Міністерство оборони і Генеральний штаб, як правило, схильються в бік атлантизму, що пов'язує з їх соціалізацією НАТО та воєнними позиціями США. У такий же спосіб, Міністерство

внутрішніх справ близьке до автономізації у візовій політиці та в її загальному небажанні до лібералізації руху іноземців. Проте, інституційні інтереси, як правило, неідеологічні, а визначаються в рамках бюджету та репутації.

Один з найбільш важливих проявів маргіналізації ідей інституціональними інтересами стає відчутним завдяки різниці між перебуванням у системі й перебуванням поза системою. Таким чином, сторони в опозиції намагаються підкреслити свою ідеологічну особливість, і, як правило, відмовитися від неї коли перебувають у системі; вони намагаються не відходити від вищевказаних довгострокових пріоритетів. Наприклад, ГДП боролась проти європейського Конституційного Договору, коли була в опозиції, але під час свого перебування в уряді партія відмовилась від свого атлантизму на користь інтернаціоналізму і підтримала Лісабонський договір. ЧСДП вела таємні переговори з США про участі Чехії в протиракетній обороні, коли вона була в уряді, але стала її сильним противником в опозиції, так як «згадала» свій континенталізм і відмовилась від інтернаціоналізму. Різниця між перебуванням у системі і перебування поза системою також пояснює зміну відносин Президента В. Клауса з урядом – від співробітництва до свого переобрання в 2008 році, тобто, коли він відчував ризик вийти з системи, до конфронтації після виборів, коли він був у системі знову.

Кожна національна зовнішня політика повинна вирішувати проблему взаємодії, зазвичай, ці проблеми не мають вирішального впливу на вироблення зовнішньої політики, як це було в Чеській Республіці під час розглянутого періоду. У цьому відношенні, автор вважає, що це були саме внутрішні проблеми взаємодії, а не зовнішній фактор, що стали найбільшим викликом для зовнішньої політики Чехії.

Відставка уряду під час головування у ЄС є прикладом для цього твердження. У результаті поганої взаємодії між урядом та парламентською опозицією серйозно постраждали чеські позиції в ЄС. Опозиція звинуватила

економічний універсализм пріоритетів головування Чехії в ЄС, хоча безпосередньою причиною відставки уряду були невирішені проблеми внутрішньої політики.

Так само уряд не зміг продовжити мандат чеських військ в Афганістані наприкінці 2008 р. через континенталістів і автономістів в опозиції парламенту.

Суперечливим питанням було визнання Косово в 2008 р., яке було викликом для міжнародно-правової аргументації і, що більш важливо, для про-сербського упередження. Рішення критикували не лише автономісти та континенталісти в парламентській опозиції, а й Президент. Таким чином, дипломатичні відносини з Косово відбуваються не на рівні послів, де необхідне призначення Президентом, а на рівні тимчасово повіреного у справах.

Чеська відповідь на російське військове втручання в Грузію втратила актуальність через відсутність взаємодії. З одного боку, домінуючий антиросійський стереотип змусив уряд і більшість інших акторів, крім автономістів, засудити дії Росії і підтримати Грузію. З іншого боку, Президент не розділяв це бачення, стверджуючи, що Грузія також винна у своїй долі [204, с. 204].

Окрім цього, три міжнародних договори зіткнулися з серйозними проблемами ратифікації, що виникли через суперечки між урядом, парламентом і президентом, причому кожен з договорів відповідав основоположним пріоритетам зовнішньої політики Чеської Республіки. Це були Лісабонський договір, договір між Чехією та США про розміщення елементів системи ПРО та Римський статут Міжнародного кримінального суду.

Ратифікація Лісабонського договору перетворилася на іспит членства Чехії в ЄС. Договір був узгоджений Урядом М. Тополанека (атлантисти й інтернаціоналісти). Атлантисти не були прихильниками договору, проте вони відстоювали його ратифікацію, щоб уникнути ізоляції Чехії в ЄС.

Ратифікацію блокували більше року автономісти та деякі атлантисти (з ГДП), натхненні Президентом. Після того, як Парламент схвалив Договір, настала черга Президента. Тим не менш, Президент почекав, поки Ірландія ратифікувала договір після другого референдуму, перш ніж він схвалив його.

На ратифікацію Чехія витратила два роки. За ці два роки і до самого останнього моменту Чехія, на відміну від Польщі, Великобританії або Ірландії, не могла пояснити своїм партнерам, чому вона заперечує договір та на яких умовах вона буде ратифікувати його. Тільки після другого ірландського референдуму Чехія стала останнім членом ЄС, що не ратифікувала договір. Президент Клаус висунув наступний аргумент – начебто цей договір може бути використаний судетськими німцями для повернення назад своєї колишньої власності. Ця зміна у анти-німецькому упередженні мала на диво сильний резонанс у чеському суспільстві, у тому числі серед континенталістів ЧСДП, і цим забезпечила Президента легітимністю у своєму опорі проти ратифікації. Виходячи з цього, уряд почав переговори щодо «виняткового стану» деяких положень, як це зробили Великобританія і Польща. Зрештою, після того, як умови були сформульовані, Чехія мала гарантії та підтримку від Європейської Ради, Президент підписав цей договір.

Двосторонній договір з США про розміщення елементів системи ПРО на території Чеської Республіки став найважливішим проектом чеських атлантистів. Мало того, що присутність американських військових розглядається як посилення чесько-американських відносин, але це також було символічним (не військовим) повідомленням для Росії, що вона вже не може претендувати на вплив у країні. Антиросійське упередження виступало таким же сильним мотивом для участі Чехії в цьому проекті, як і атлантична ідеологія. Незважаючи на інтенсивне просування з боку Уряду М. Тополанека, який очолював переговорний процес, континенталісти і автономісти в опозиції були проти, як і громадська думка. Після того, як уряд втратив парламентську більшість, уряд відкликав договір з Парламенту. Це

рішення глибоко розчарувало чеських атлантистів, завдало удару їхнім відносинам з адміністрацією Обама і поставило знак питання про ідентичність чеського атлантизму.

Міжнародний кримінальний суд, з його універсальною юрисдикцією щодо найсерйозніших порушень прав людини, став каменем спотикання в галузі політики захисту прав людини в Чеській Республіці. Його статут був підписаний урядом Чехії ще в 1998 р. за підтримки моральних універсалістів, інтернаціоналістів та континенталістів (які цим показували свою прихильність до ЄС). Проте, з того часу він зустрічає опір атлантистів і автономістів, які не хотіли обмеження чеського суверенітету. Президент зрештою підписав Римський статут у 2009 р., після багатьох років перешкод з боку парламенту і з його боку в момент, коли Чехія була знову останнім членом ЄС у його ратифікації [205, с. 209].

3.2. Особливості євроінтеграційної політики Чеської Республіки після вступу до ЄС

Тривалий час уряди не здійснювали спроби запропонувати нову або переформулювати стару концепцію після того, як завершився термін дії концепції у 2006 році. Таким чином, зі вступом до ЄС у 2004 р. зовнішня політика Чеської Республіки опинилася в концептуальному вакуумі без будь-якої комплексної основи. Кілька концепцій у визначених сферах були розроблені (наприклад, у сфері культурної дипломатії або щодо відносин з країнами Африки), але всеохоплююча стратегія зовнішньої політики Чехії та її європейської політики так і не з'явилась.

Концепція зовнішньої політики Чеської Республіки у 2003 – 2006 роках (далі – «концепція» [42]) більш-менш відображала пріоритети тодішнього уряду. Багато в чому концепція була вже застарілою на час її народження, так як була більшою мірою орієнтована на процес вступу до ЄС, ніж на діяльність Чеської Республіки в якості члена ЄС: «Основні пріоритети

зовнішньої політики Чехії в період 2003 – 2006 викладені в програмні уряду від 5 серпня 2002 р.[58]. Це, насамперед:

- успішна інтеграція Чеської Республіки в Європейський Союз і набуття повноцінного членства;
- активний діалог з НАТО;
- боротьба з тероризмом;
- розвиток дружніх відносин з сусідніми державами шляхом посилення регіонального співробітництва;
- розвиток відносин з іншими країнами та міжнародними організаціями на двосторонній та багатосторонній основі, з особливим акцентом на економічній складовій зовнішньої політики;
- представлення Чеської Республіки на міжнародній арені.

Президентство Чеської Республіки в ЄС представило собою унікальну можливість розробити новий стратегічний документ. Проте, навіть програма головування Чеської Республіки відображає тільки фактичні пріоритети та порядок денний замість стратегічної довгострокової перспективи на засадах широкого політичного консенсусу.

У результаті, тільки загальні риси зовнішньої політики можливо було знайти в програмах Урядів М. Тополанека (2006 – 2009 рр.) [59] та Я. Фішера (2009 – 2010 рр.) [60]. Цілі зовнішньої політики, які проголошені в програмі Мірека Тополанека, віддзеркалюють довгострокові пріоритети чеських урядів (просування концепції «міцного ЄС», тісні трансатлантичні відносини з НАТО і розвиток двосторонніх відносин із сусідами, економічна дипломатія і т. д.). У цілому, уряд прийняв більше проамериканський підхід. У ньому було менше ентузіазму щодо Росії і більше прагматизму, коли мова йшла про ЄС. Тим не менш, програма уряду не дуже конкретизована і, перш за все, вона відповідає компромісному характеру коаліції. Міністр закордонних справ Карел Шварценберг був висунутий проєвропейською Партією Зелених, що наголошувала на екологічному та соціально свідомому ЄС; Прем'єр-міністр М. Тополанек від Громадянської демократичної партії

відстоював неоліберальний мінімалістський підхід до ЄС з доданою сильною риторикою про «національні інтереси». Віце-прем'єр-міністр у справах з ЄС Олександр Вондра від Громадянської демократичної партії був одним з найвідоміших прихильників атлантизму. Третій партнер по коаліції – Міністр оборони Власта Парканова, висунута Християнсько-демократичною партією, була відома як прихильник інтернаціоналізму. Усі ці відмінності знайшли своє відображення у програмі уряду, що поєднала реалістичний і геополітичний підхід до зовнішньої політики, з одного боку, та з інтернаціоналістичним наголосом на захисті прав людини, з іншого. Цей підхід закликає до лібералізації ЄС як організації мінімалістських інтерговерменталістів, у той же час він витриманий у рамках соціального та екологічно свідомого ЄС.

Одним з найважливіших пунктів порядку денного європейської політики було приєднання Чехії до Шенгенської зони. Вступ до Шенгенської зони був одним з найяскравіших і відчутних вигод членства в ЄС для чеських громадян. Ключові переговори відбулися вже протягом осені та зими 2006 р.; було вирішено, що графік розширення Шенгенської зони буде виконуватись, хоча розробка другого покоління Шенгенської інформаційної системи відставала від термінів виконання (Рада ЄС прийняла компромісну Португальську пропозицію, так звану «SISone4all»).

Протягом 2007 р. відбувся заключний етап оцінки підготовки країни. Чеська Республіка приєдналася до Шенгенської зони опівночі між 20 і 21 грудня 2007 р., коли паспортний контроль на її наземних кордонах був скасований. Пункти паспортного контролю в аеропортах припинили свою роботу 30 березня 2008 р. [206].

На відміну від вступу в Шенгенську зону, чеські політики та експерти по-різному ставляться до питання про зону євро. Соціал-демократи, дрібні центристські партії (християнські демократи, зелені) і бізнес-середовище з прагматичних міркувань підтримують ідею якнайшвидшого прийняття євро. З іншого боку, громадянські демократи продовжують заперечувати ідею

введення євро і використовують стратегію зволікань. ГДП були натхненні ідеологічною і змістовною критикою проекту стосовно євро Президентом Вацлавом Клаусом, який, як противник політичної інтеграції, критикував єдину валюту за «політичну складову» проекту і стверджував, що ЄС не включає в себе оптимальну валютну зону. Крім того, праві політики побоюються втрати національного суверенітету через грошово-кредитну політику.

Терміни прийняття євро постійно обговорюються протягом останніх декілька років. Але ніякого прогресу досягнуто не було. У серпні 2007 р. уряд прийняв Оновлену стратегію приєднання Чеської Республіки до єврозони і перший неофіційний термін для впровадження євро в Чеській Республіці у 2009 – 2010 роках був скасований [207]. У 2008 р. голова ЧСДП Іржи Парубек висунув 2012 рік, як можливу дату для введення євро [208]. Тим не менш, уряд Мірека Тополанека завжди був «євроскептичним» і відкладав всі необхідні рішення, включаючи рішення приєднатися до європейського механізму регулювання валютних курсів – ERM II. Усі центральні банки нових держав-членів були зобов'язані приєднатися до ERM II. Валюти окремих країни мали зробити це в різний час – згідно з двосторонніми угодами. Естонська крона, литовський літ і словенський толар приєдналися до ERM II вже 28 червня 2004 р. Кіпрський фунт, латвійський лат і мальтійська ліра – 2 травня 2005 р. Словацька крона – 28 жовтня 2005 р. Валюти трьох найбільших держав серед нових членів – польський злотий, чеська крона та угорський форинт мають приєднатися до ERM II протягом найближчих років. Умовою приєднання країн до зони євро є втримання протягом двох років поспіль своєї валюти в системі ERM II. Хоча уряд неодноразово обіцяв встановити дату впровадження євро, політичне рішення не було прийнято [209].

Будь-яка держава-член ЄС, яка бажає запровадити євро в якості національної валюти, повинна відповідати умовам так званих Маастрихтських критеріїв зближення. Стан відповідності до цих вимог на

регулярній основі оцінюється урядом Чехії у *Звіті про виконання Маастрихтських критеріїв зближення і ступінь економічного вирівнювання Чеської Республіки з зоною євро (Assessment of the Fulfilment of the Maastricht Convergence Criteria and the Degree of Economic Alignment of the Czech Republic with the Euro Area.)*. Цей документ готується спільно Міністерством фінансів та Національним банком Чехії та служить основою для прийняття рішення про приєднання до європейського механізму регулювання валютних курсів ERM II, демонструючи, таким чином, серйозний намір приєднатися до єдиної європейської валюти. До 2008 р. Чехія більш-менш відповідала Маастрихтським критеріям, однак світова фінансова та економічна криза погіршила прогноз по державному боргу [210].

Відсутність політичного рішення щодо введення євро контрастує з безперешкодним процесом вступу Чеської Республіки до Шенгенської зони (у договорі про вступ до ЄС Чехія офіційно погодилась на умови обох проектів [47]). Питання «Шенгена» було всіма погоджено і деполітизовано. Насправді, уряд, очолюваний ГДР, поставився до питання Шенгена як до кроку, що ілюструє переваги ЄС для звичайних громадян [211]. Політичні еліти сприйняли вступ до Шенгенської зони як «скасування бар'єрів», а не як приклад «втрати суверенітету» (у сфері прикордонного контролю, візової політики і де-факто в імміграційній політиці). На відміну від цього, сприйняття «втрати суверенітету» (у сфері монетарної політики) стало головною політичною перешкодою для введення євро. Ніякого прогресу не було досягнуто, незважаючи на технічну готовність Чеської Республіки та сильного лобіювання з боку бізнес-спільноти.

У 2007 р. Уряд Мірека Тополанека взяв на себе зобов'язання в проголошеній урядом програмі [59] поновити діючі стратегічні документи, а саме, Міністерство оборони взяло на себе відповідальність за оновлення Військової стратегії, у той час як Міністерство внутрішніх справ працювало над оновленням Національного плану дій боротьби з тероризмом, Концепції

по боротьбі з організованою злочинністю і Концепції цивільного захисту на 2013 – 2020 рр. [212].

Нова Військова стратегія прийнята у 2008 р. змінила попередню, затверджену в 2004 році. Однак, час і досвід не наблизили чеську доктрину до аналогічних документів союзників по ЄС і НАТО. Чеський документ залишався досить загальним і значною мірою відтворював уривки зі Стратегії безпеки Чеської Республіки, яка не оновлювалася з 2003 р. [50] (Нову стратегію безпеки Чехії ухвалили тільки у 2011 р.) Сконцентрований на описовій частині, цей документ явно мав брак концептуального виміру. Військова стратегія стисло визначає основні напрями залучення чеської армії в іноземних місіях. Тим не менш, вона не змогла відобразити напрями розвитку збройних сил. Треба наголосити, що документ не містить бачення майбутнього технічного і технологічного розвитку, фінансових перспектив і вимог, не кажучи вже про план дій щодо внутрішньої безпеки та оборонної промисловості [213].

Чеська адміністрація активно бере участь у процесі оновлення Європейської стратегії безпеки (ЄСБ, ESS) [49]. Європейська стратегія безпеки (ЄСБ) під назвою «Безпечна Європа у світі, який має стати краще» була затверджена у 2003 році. Вона стала першим стратегічним документом Євросоюзу, який стосується усіх сфер зовнішньої політики ЄС: від допомоги у справах розвитку і торгівлі, забезпечення демократії та прав людини до дипломатії і питань оборони. ЄСБ була розроблена у період жорсткого протистояння в Європейському Союзі, викликаного різними підходами держав-членів до участі у війні проти Іраку. Прийняття Вашингтонської декларації про «війну проти тероризму» [214] і вторгнення до Іраку міжнародних сил під егідою США призвели до глибокого розколу в ЄС між « новою » та « старою Європою ». Тому документ став результатом своєрідного компромісу між державами-членами, що обумовило його недоліки, які виявилися досить скоро.

Вже перші роки її реалізації продемонстрували недосконалість ЄСБ, особливо щодо забезпечення оборонних можливостей ЄС. Адже документ не передбачає колективної системи безпеки і спрямовує зусилля на протидію новим загрозам, створення безпекового оточення ЄС і підтримання міжнародного порядку. В результаті, військові можливості Європейського Союзу не досягли рівня протидії глобальним загрозам. ЄС також продемонстрував, що поки що не здатний самотійно здійснювати управління масштабними військовими операціями. Однак, і в найближчій перспективі ЄС розвинути власні військові можливості до рівня протидії агресії проти своїх країн-членів не зможе. Одною з причин цього є те, що ряд країн-членів і НАТО і ЄС не бажають подвійних витрат і надають перевагу забезпеченню безпеки в рамках Північноатлантичного альянсу.

Чеський підхід стосовно оновлення стратегії складається з чотирьох основних позицій. По-перше, ЄСБ не повинна бути докорінно змінена, але має бути доповнена та оновлена. Ця позиція була погоджена на всіх рівнях ЄС. Інші три позиції стосувалися фактичного змісту документа. Стратегія повинна відображати важливість енергетичної безпеки, більш докладно розкривати потенційну загрозу міграції, а також підкреслювати стратегічні інтереси ЄС у Східній Європі [17, с. 102]. Всі зазначені позиції і, зокрема перші дві задовільно відображені у звіті про реалізацію Європейської стратегії безпеки: Забезпечення безпеки в мінливому світі [215], який було ухвалено в грудні 2008 р. Європейською радою. У доповіді, зокрема, зазначалося, що цей документ «не замінює ЄСБ, а підкріплює її», і що сама Стратегія й надалі залишається в силі.

Важливе значення для формування і реалізації європейської політики Чехії мало її головування в ЄС, яке розпочалося 1 січня 2009 р. Підготовку до головування з 2007 р. координувало Управління віце-прем'єр-міністра з європейської політики, яке очолював віце-прем'єр-міністр Олександр Вондра.

Чеська Республіка була другою після Словенії «ною» державою-членом, яка отримала можливість головувати в Раді Європейського Союзу.

Чеське головування також співпало з 20-ю річницею падіння «залізної завіси» і 5-ю річницею найбільшого розширення Європейського Союзу, під час якого Чехія вступила до ЄС.

Шестимісячне головування Чехії було частиною 18-місячного президентства "трійки" Франції, Чеської Республіки та Швеції – 1 січня 2009 р. Прага «отримала» головування з Парижа, а 30 червня 2009 року передала в Стокгольм.

Країни «трійки» з 2007 р. репрезентували поряд зі своєю шестимісячною програмою спільну 18-місячну програму, яка стала результатом взаємних консультацій і переговорів. Програма «трійки» Франції, Чеської Республіки і Швеції була офіційно прийнята на засіданні Ради з питань загальної та зовнішньої політики (GAERC) в Люксембурзі у червні 2008 року [216].

Кожна держава-член з 1983 р. представляє свою шестимісячну програму Раді ЄС. Прем'єр-міністр Чехії Мірек Тополанек і віце-прем'єр-міністр Олександр Вондра репрезентували пріоритети та робочу програму чеського головування 6 січня 2009 р. в Празі. Основні пріоритети були так звані три «Е»: економіка, енергетика і Європа в світі. Девіз був «Європа без бар'єрів» [217].

Зв'язок між чеською адміністрацією та інститутами ЄС здійснювався під час головування через Постійне представництво в Брюсселі. Загалом 146 дипломатів були задіяні в період президентства, працювало 150 робочих груп і проведено більше двох тисяч зустрічей [17, с. 65].

У співпраці з Управлінням віце-прем'єр-міністр Олександра Вондри, Міністерство закордонних справ та інші міністерства організували роботу Постійного представництва, провели 34 засідання Рад Міністрів та дві Ради ЄС на найвищому рівні [17, с. 66].

Чеські дипломати також очолили комітети постійних представників ЄС, які готували всі обговорення міністрів у радах – COREPER II (Політичні, фінансові та питання зовнішньої політики) і COREPER I (економічні та

соціальні питання). Формували порядок денний та скеровували роботу цих комітетів Посол Чехії в ЄС Мілена Віценова та її заступник Яна Рейнішова. Третім ключовим комітетом був комітет з політичних та безпекових питань, який очолював Іво Шрамек.

Фінансування на головування, уряд Чеської Республіки затвердив 27 червня 2007 р. Бюджет на 2008 р. склав 700 млн. крон та 1 млрд. крон в 2009 р. [17, с. 74].

На початку свого головування в ЄС Чехія постала перед серйозними випробуваннями, так званими «трьома Г»: газ, Газа та глобальна фінансова криза. Українсько-російська газова криза та ескалація конфлікту у Секторі Газа стали перевіркою для чеської дипломатії. Однак, якщо спроби Мірека Тополанека залагодити газове протистояння між Москвою та Києвом на початку року були успішними, то з миротворчими зусиллями у Секторі Газа було складніше. Однак своєю поразкою чеські дипломати цю ситуацію не називають. «Конфлікти на Близькому Сході тривають з 1950-60-х років, якщо не довше. Було зрозуміло, що Чехії не вдалось би одразу їх вирішити», – зазначає заступник міністра з європейських питань Марек Мора [218].

Кульмінацією чеського головування в Євросоюзі можна назвати саміт ЄС-США, що відбувся у квітні 2009 р. у Празі. Перша промова американського Президента Барака Обами в Європі лунала з трибуни в чеській столиці.

Чеська Республіка виступила не лише ініціатором запровадження політики «Східного партнерства», але і активним її провідником, про що було зазначено у Звіті зовнішньої політики Чеської Республіки за 2010 р [219]. «Східне партнерство» було започатковано 7 травня 2009 р. на саміті ЄС в Празі під час головування Чехії. Ця ініціатива є специфічним східним виміром Європейської політики сусідства. Учасниками цієї програми стали 27 держав-членів ЄС, а також Вірменія, Азербайджан, Білорусь (участь якої залежала від розвитку її відносин із ЄС), Грузія, Республіка Молдова й Україна. Хоча східні партнери мають неідентичні цілі стосовно ЄС, усі вони

намагаються зміцнити свої відносини з Європейським Союзом. Таким чином, Східне партнерство стало відповіддю ЄС на виклики і прагнення країн-партнерів.

ЄС пропонує своїм партнерам нові угоди асоціації, що можуть включати договори щодо зони вільної торгівлі для тих країн, які здатні й прагнуть до цього; поступову інтеграцію в економіку ЄС; полегшення подорожування до ЄС шляхом послідовної лібералізації візового режиму, що супроводжуватиметься заходами по боротьбі з нелегальною імміграцією.

Партнерство також сприятиме підтримці демократії та належного врядування, посиленню енергетичної безпеки, стимулюванню економічного і соціального розвитку, проведенню секторальних реформ, захисту навколишнього середовища і заохоченню міжкультурного діалогу. Крім цього, Східне партнерство пропонує додаткове фінансування для проектів, спрямованих на усунення соціально-економічних дисбалансів і підвищення стабільності в країнах-партнерах [220].

Однак останні місяці чеського головування в ЄС були затьмарені урядовою кризою, що завдало серйозної шкоди іміджу країни. Це далось взнаки. Наприклад, на саміт міністрів регіонального розвитку держав-членів ЄС до Чехії з більшості держав замість керівників міністерств прибули посадовці нижчого рангу. Не набагато кращим був рівень представництва на саміті міністрів транспорту.

У Брюсселі загалом позитивно оцінили результат чеського головування в ЄС. «Я від самого початку був переконаний, що керівництво Чехії в ЄС буде успішним. Прикметно, що навіть, незважаючи на політичну кризу в країні, у підсумку вдалося досягти успіху. Те, що важить у підсумку – це результати. І ці результати є», резюмував тогочасний президент Європейської Комісії Жозе Мануель Баррозу [221].

Додатковою проблемою став довгий процес ратифікації Лісабонської угоди. В грудні 2001 р. Європейською Радою була схвалена Лаекенська декларація, що відкрила дискусію про майбутнє ЄС.

Документ містив план реформування Європейського Союзу з метою зробити його більш демократичним, прозорішим та ефективнішим [222]. У декларації сформульовано 60 питань щодо майбутнього Європи, всі вони стосуються чотирьох основних тем: визначення та розподіл повноважень, спрощення договорів, інституційна структура та створення Конституції для громадян ЄС. Згідно з Лаекенською декларацією було скликано Конвент за майбутнє Європи, який працював над проектом Конституції і представив свої пропозиції на Європейській Раді в Салоніках у червні 2003 р. Європейська Конституція – проект Конституції Європейського Союзу, підготовлений спеціально для цього створеним Конвентом упродовж року широко обговорювався публічно і на міжурядовій конференції, зазнав певних змін, і зрештою був ухвалений 18 червня 2004 р главами держав та урядів 25 країн ЄС. Урочисте підписання Конституційного договору відбулося 29 жовтня [92, с. 176].

Процес ратифікації Конституції для Європи у державах-членах виявився досить складним та непередбачуваним. Першою державою-членом, яка ратифікувала Конституцію для Європи, була Іспанія. Також, уже ратифікували Договір про запровадження Конституції для Європи Австрія, Кіпр, Латвія, Мальта, Литва, Словенія, Словаччина, Угорщина, Італія, Греція.

Звістка про те, що під час референдуму у Франції 29 травня 54,7% виборців проголосували «проти» Конституції для Європи, і 45, 3% – «так» (у процесі виборів брало участь 69,3% громадян) [223], була приголомшливою для багатьох держав-членів ЄС, а особливо для тих, що уже ратифікували цей Договір.

На референдумі із ратифікації Конституції для Європи у Нідерландах склалася така ж ситуація, як і у Франції. 1 червня під час референдуму 61,6% виборців висловилися "проти" Конституції для Європи і лише 38,4% – «за» [224].

16 – 17 червня 2005 р. відбувся саміт ЄС, на якому, серед інших питань, було вирішено продовжити ратифікацію Конституції для Європи після проведення інформаційних компаній, націлених на роз'яснення громадянам ЄС значення та переваг Конституції для Європи.

Провал ратифікації Конституційного договору започаткував період «конституційної кризи» в ЄС, яка тривала протягом другої половини 2005 – 2006 рр. Адже договір міг вступити в силу тільки після його ратифікації всіма країнами-членами ЄС, а шанси на це були мінімальними. З держав, які не почали процес ратифікації або заморозили його на невизначений термін, найбільшими противниками Конституційної угоди були Великобританія, Польща і Чехія. Їхні політичні еліти не приховували, що на будь-які кроки, які можна було б розцінити як відмову від суверенітету на користь об'єднаної Європи, ці країни не підуть. У такій ситуації було зрозуміло, що продовжувати процес ратифікації за старим текстом договору не мало сенсу, а шанси на успіх міг мати лише змінений документ.

Перші кроки в напрямку подолання конституційної кризи було здійснено Німеччиною під час її головування в ЄС у першому півріччі 2007 р. Офіційний Берлін провів низку формальних і неформальних переговорів і зустрічей з представниками майже всіх держав-членів ЄС, під час яких намагався заручитися підтримкою свого плану виходу з кризи та продовження інституційних реформ – укладення нового договору на основі переглянутого тексту Конституційної угоди. Берлінська декларація підписана у березні 2007 р. під час урочистостей з нагоди 50-річчя укладення Римської угоди про створення Європейського Економічного Співтовариства задекларувала наміри держав-членів ЄС змінювати «політичну форму ЄС на вимогу часу» [225]. На червневому саміті 2007 р. главам держав та урядів країн-членів ЄС вдалося досягнути консенсусу про подальші дії стосовно нового договору інституційних реформ ЄС. Під час саміту було затверджено політичний мандат національним делегаціям держав-членів на переговори щодо тексту нового договору. Ці переговори проводились у межах

Міжурядової конференції ЄС, яка розпочала роботу 23 липня 2007 р. [54] Протягом роботи Міжурядової конференції вдалося погодити зміни та доповнення до первісного проекту Конституційної угоди ЄС.

Положення Лісабонського договору, саме таку назву отримав новий договір, змінюють модальності функціонування практично всіх основних інститутів ЄС. За новою схемою, Єврокомісія, яка складалася з 27 комісарів (по одному від кожної країни), з 2014 р. матиме змінну кількість членів, яка дорівнюватиме двом третинам від загальної кількості держав-членів (тобто 18 комісарів, якщо членський склад ЄС залишається незмінним). Європейська Рада, головування в якій здійснюється по чергово протягом шести місяців кожною державою - членом, отримає президента, обраного на два з половиною роки кваліфікованою більшістю глав держав-членів. У сфері зовнішньої політики вводиться єдина посада верховного представника, який об'єднає у собі функції колишнього верховного представника з питань зовнішньої політики та безпеки та комісара Єврокомісії з питань зовнішніх зносин. Однією з фундаментальних новацій Лісабонського договору стало запровадження процедури прийняття переважної кількості рішень Радою ЄС за принципом кваліфікованої більшості. Проте, вводився новий метод обчислення цієї кваліфікованої більшості, яка віднині повинна включати так звану подвійну більшість – держав і населення. Так, за новою складною арифметикою, для набуття чинності рішення ради повинно отримати підтримку не менше 55% держав-членів, сукупне населення яких становитиме не менше 65% загального населення Євросоюзу. Якщо розглядається проект рішення не за пропозицією Єврокомісії, то для його схвалення необхідно здобути підтримку 72% держав-членів. Разом з цим, введення в дію нового механізму прийняття рішень планувалося лише у 2014 р. або навіть у 2017 р., а також передбачалася ціла низка застережень, які захищають права меншості. За новим договором, зменшувалася з 785 до 751 кількість членів Європарламенту. Лісабонський договір суттєво розширював повноваження цього інституту у сфері юстиції та внутрішніх справ, а також у

бюджетних питаннях. Віднині, євродепутати ділитимуть порівну бюджетні повноваження з Радою ЄС, а останнє слово залишатиметься за парламентом. Крім того, збільшується роль Європарламенту у питаннях ратифікації міжнародних угод та здійсненні політичного контролю за діяльністю Єврокомісії. Лісабонський договір наділяє Євросоюз правами юридичної особи, що дозволить йому від свого імені вести переговори та укласти міжнародні угоди у сферах його компетенції [48].

Лісабонський договір був підписаний 13 грудня 2007 р. під час головування Португалії в ЄС, після чого документ повинен бути ратифікований національними парламентами 27 держав Євросоюзу. Очікувалося, що договір набуде чинності 1 січня 2009 р., як це передбачено у статті 6 договору. Це було обумовлено виборами до Європарламенту в червні 2009 р., а також завершенням повноважень Президента Єврокомісії Ж. Баррозу в жовтні 2009 р. Тим не менш, процес ратифікації був проведений відповідно до конституційних вимог кожної держави-члена. Вже через декілька днів після його підписання, 17 грудня, Лісабонський договір був ратифікований Угорським Парламентом [226] і Жозе Мануел Баррозу схвалив ці дії, у своєму виступі в Європарламенті: «Я хочу привітати Угорщину, її уряд і Парламент з ратифікацією Лісабонського договору вчора. Договір був схвалений переважною більшістю голосів, 385 – за, і тільки 5 голосів проти. Це дуже позитивний політичний сигнал, що саме нова держава-член є першою країною, яка ратифікувала Договір. Угорщина заслуговує на наші оплески» [227]. 29 січня 2008 р. Республіка Словенія ратифікувала Лісабонський договір і її Прем'єр-міністр привітав цю подію та наголосив що найшвидша ратифікація була одним із пріоритетів Президентства Словенії в ЄС.

Для держав-засновниць ЄС а саме, Франції, Німеччини, Італії, Нідерландів, Бельгії та Люксембургу – провести процес ратифікації у найскоріші терміни було питанням іміджу. Франція і Німеччина відчували себе відповідальними за провал Конституційного договору. Крім того, ці 6

держав, можливо, отримають більше вигод ніж інші від нової інституціональної конфігурації ЄС. Наприклад, Прем'єр-міністр Люксембургу Жан Клод Юнкер [228] та голландський Прем'єр-міністр Ян Петер Балкененде [229] потенційно висувались на посаду майбутнього президента Ради ЄС, що забезпечило б значне представництво цим державам на два з половиною роки. Або як зазначає румунський дослідник А. Корпаден, однією з переваг для шести засновників спільноти буде посилення Європейського Центрального Банку, а саме надання йому статусу європейського інституту Лісабонським договором, у той час як євро буде чітко визначено в якості офіційної валюти ЄС. Вплив цих шести держав на майбутнє єврозони буде більший ніж будь-коли, що може стати вирішальним фактором в період економічної кризи [230, с. 4] .

У той час як інші держави проводили свої парламентські процедури ратифікації Договору, Ірландія провела референдум відповідно до положень своєї Конституції. До референдуму в Ірландії, який відбувся 12 червня 2008 р., 18 держав-членів вже ратифікували Лісабонський договір. Ратифікація Лісабонського договору розділила політичні партії і перспективи можливого «проти» були видні з самого початку кампанії з проведення референдуму, що спонукало лідерів ЄС звертатися до ірландського народу, щоб висвітлити та наголосити позитивні аспекти Лісабонського договору.

Віце-президент Європейської Комісії, Марго Валстром у своєму виступі на Національному Форумі по Європі 28 лютого 2008 р. назвала декілька причини, щоб проголосувати за цей договір. Вона підкреслила, що цей договір буде позитивний для кожного члена ЄС та його громадян. Вона також акцентувала на тому, що європейська система розширилась і, отже, те, що було корисно для 15 держав-членів, не може бути придатним для 27. Також, вона підкреслила, що цей договір «зробить ЄС ефективним, більш прозорим, більш безпечним, більш згуртованим на світовій арені, і більш демократичним» [231].

Таку ж підтримку договору надав і Президент Єврокомісії Ж. Баррозу вказавши на деякі важливі елементи договору в своєму виступі на Національному Форум у Дубліні 17 квітня 2008 р. Він зосередився на трьох основних напрямках: прискорення процедури прийняття рішень, можливість громадянам робити свої пропозиції Єврокомісії через їх національні Парламенти, а також щодо зовнішньої політики. Він також запевнив ірландських громадян, що такі чутливі для них питання як оподаткування, нейтральність, і законодавство, що регулює процедуру абортів не зазнали жодних змін» [232].

Противники договору посилювали свою кампанію з наближенням референдуму і отримали підтримку від населення. 12 червня 2008 р. в Ірландії пройшов єдиний в ЄС референдум щодо прийняття Лісабонського договору, який закінчився його відхиленням («проти» проголосувало 53,4 % осіб, «за» – 46,6 %), що поставило під загрозу прийняття цього документу. Після референдуму, Представництво Європейської Комісії в Ірландії доручило провести опитування міжнародному проекту Євробарометр з 13 по 15 червня з метою зрозуміти причини низької явки на референдумі, а також причини для голосування «за» або «проти». Дослідження показало, що громадяни не голосували, бо «52%» з них не повністю зрозуміли питання референдуму, «42%» не були поінформовані про ключові проблеми, а «37%» вважають, що вони не були ознайомлені із змістом Лісабонського договору або референдум для них неважливий [233].

У зв'язку з цим результатом лідери ЄС були стурбовані майбутнім договору, але наголошували на необхідності продовжувати ратифікацію в інших державах-членах. «Відхилення тексту договору в одній державі Європейського Союзу, не означає, що ратифікація, яка вже успішно проведена у 18 державах ЄС не дійсна. Рішення ратифікувати Лісабонський договір інших держав має враховуватись так само як і голос Ірландії. Тому, процес ратифікації повинен тривати в тих державах-членах, де він ще не завершився» [62].

Рада ЄС яка відбувалась 19-20 червня 2008 р. прийняла до уваги результати референдуму і вирішила, що необхідно більше часу, щоб узгодити рішення про наступні кроки. Також було зазначено, що процес ратифікації триває в інших державах, і погоджено, що Ірландський уряд буде активно консультуватися як інституціонально, так і з іншими державами-членами, щоб запропонувати спільне рішення Ради ЄС на зустрічі у жовтні 2008 р. [55].

Тим не менш, результати ірландського референдуму вплинули на процес ратифікації в деяких країнах. В Польщі наприклад, Президент Лех Качинський відмовився підписати ратифікаційні грамоти і призупинив весь процес, поки не вирішиться ситуація з Ірландією. У Великобританії, де процес ратифікації вже розпочався зі схваленням договору Палатою Громад 11 березня 2008 р. з більшістю у 63 голосів, консерватори почали виступати проти ратифікації в ім'я референдуму, який був обіцяний, але просто ігнорується. Вони критикували Гордона Брауна, що він не визнає волю британського народу і, більше того, вони критикували британський уряд за пропаганду провести ще один референдум в Ірландії, не даючи Великобританії шанс голосувати. 18 червня 2008 р. Палата Лордів схвалила договір і заключний етап ратифікації завершився 16 липня 2008р.

Тим часом інші держави-члени ЄС продовжували здійснювати ратифікацію Лісабонського договору і станом на жовтень 2008 р. на додаток до Ірландії тільки дві держави-члени ЄС не розпочали процес ратифікації: Швеція та Чехія. Швеція схвалила Лісабонський договір 20 листопада 2008 р. після проведення консультацій уряду з громадськими організаціями.

Поправкою до Конституції Чеської Республіки від 18 жовтня 2001р. були внесені зміни до статті 10а про ратифікацію міжнародних договорів:

(1) Міжнародний договір може передбачати передачу деяких повноважень органів Чеської Республіки міжнародній організації чи установі.

(2) Для ратифікації міжнародного договору зазначеного у п.1 необхідне затвердження Парламентом, якщо конституційний закон не вимагає проведення референдуму.

А стаття 49 Конституції передбачає:

(1) Міжнародні договори, що вимагають згоди Парламенту, приймаються таким же чином, як і проекти законів.

(2) Угоди щодо прав людей та основних свобод, політичні і економічні договори загального характеру, а також договори про їх реалізацію повинен схвалювати Парламентом.

Прем'єр-міністр Чехії Мірек Тополанек і Міністр закордонних справ Карел Шварценберг підписали Лісабонський договір 13 грудня 2007р. Уряд вирішив використати статтю 10а Конституції в якості основи для ратифікації, а не Конституційну поправку з референдумом.

Стаття 87 п. 2 Конституції наголошує:

2) Конституційний суд також приймає рішення про відповідність міжнародних договорів зазначених у статті 10а та 49 до конституційного ладу до їх ратифікації. Договори не можуть бути ратифіковані до винесення рішення Конституційного Суду.

У квітні 2008 р. група сенаторів, євроскептиків з ГДП, здійснили запит в Конституційний Суд Чехії на відповідність Лісабонського договору національному законодавству і процес ратифікації був призупинений.

Подання сенаторів стосувалось шести елементів Лісабонського договору:

- ексклюзивні компетенції Європейського Союзу, хоча Конституція Чеської Республіки відповідно до статті 10а дозволяла передачу тільки «деяких повноважень» міжнародній організації;
- «пункт про гнучкість» у Лісабонському договорі;
- зміна законодавчої процедури без офіційного внесення поправок в договори (*passerelle clause*);

- обов'язкова сила міжнародного договору, укладеного Європейським Союзом, рішень прийнятих кваліфікованою більшістю у Раді ЄС, незалежно від позиції Чеської Республіки;

- можливий конфлікт між положеннями про права людини у Хартії фундаментальних прав ЄС та чеськими конституційними стандартами в галузі прав людини;

- режим санкцій ЄС проти держави-члена, який серйозно і систематично порушує права людини. Сенат остерігався, що цей режим може привести до політичного тиску, який може порушити чеський суверенітет [234].

26 листопада 2008 р. Конституційний Суд одноголосно постановив, що всі елементи Лісабонського Договору, які були передані йому на розгляд, сумісні з Конституцією Чеської Республіки. Суд також зробив висновок, що Лісабонський договір нічого не змінює стосовно основної концепції сучасної європейської інтеграції, і після вступу в силу Договору, Європейський Союз залишатиметься унікальною організацією відповідно до міжнародного права [235].

18 лютого 2009 р. Палата Депутатів Чеської Республіки схвалила Лісабонський договір 125 голосами з 197 присутніх, 61 голоси були «проти». Для конституційної більшості потрібно три п'ятих голосів, або, принаймні, 120 голосів з 200 депутатів Палати Депутатів [236].

Для прийняття Лісабонського договору конституційною більшістю необхідно 49 голосів з 81 сенаторів (три п'ятих). Незважаючи на падіння уряду (вотум недовіри уряду було оголошено 24 березня 2009 р.), шанси затвердження Лісабонського договору в Сенаті Чехії у травні 2009 р. оцінювалися як високі. 6 травня 2009 р. після шести годин дебатів, Сенат схвалив договір 54 голосами проти 20 [237].

Такі результати голосування у Сенаті Чеської Республіки дали уряду Ірландії більше впевненості у своїх надіях на позитивне голосування на референдумі в жовтні 2009 р. (у липні 2009 р. на Раді ЄС було погоджено, що

другий референдум буде проведений у жовтні 2009 р., а ірландський Прем'єр-міністр проголосив 2 жовтня офіційною датою для другого референдуму в Ірландії), і, здавалося, гарантує подальшу швидку ратифікацію Чеської Республіки.

29 вересня 2009 р. 17 сенаторів на чолі з Іржи Оберфальзер (ГДП), подали другу скаргу стосовно Лісабонського договору в Конституційний Суд в Празі. Їх скарга висловлювала стурбованість у зв'язку з утворенням Лісабонським договором правової основи для створення Європейської «наддержави». Якщо так, то це буде порушенням Конституції Чеської Республіки. Міністр з європейської політики Штефан Фюле підтримав розгляд цієї скарги просто для того, щоб визначити позицію Конституційного Суду в цьому питанні, відповідність Лісабонського договору до національного законодавства раз і назавжди, і щоб потім, було політично дуже складно Президенту В. Клаусу ігнорувати думку чеського уряду, Парламенту і Конституційного Суду [238].

7 жовтня 2009 р. Конституційний суд Чехії відхилив ще один запит від сенаторів, лояльних президентові В. Клаусу про внесення поправки до Регламенту роботи Парламенту Чехії [239], де зазначається, що будь-яка потенційна передача національних повноважень у Брюссель вимагає схвалення обох палат простою більшістю голосів. Сенатори наполягали змінити вимогу на кваліфіковану більшість голосів, але суд залишив в силі перший варіант.

2 жовтня 2009 р. Ірландія проголосувала за ратифікацію Лісабонського договору з результатами «за» – 67,1%, «проти» – 32,9%. [240] Президент В. Клаус відмовився говорити про свої подальші дії, наполягаючи на тому, що він нічого не може зробити, поки Конституційний Суд не прийме рішення. Ян Фішер, Прем'єр-міністр запевнив ЄС, що процес ратифікації буде завершений до кінця року [241].

Новим несподіваним приводом для відмови поставити свій підпис під уже затвердженим парламентом документом стали так звані декрети Бенеша,

що мали пряме відношення до Хартії ЄС про основні права. Цей документ був прийнятий ще в 1946 році, і відповідно до нього три мільйони німців були виселені із Судетської області Чехословаччини в Німеччину, втративши свою приватну власність. І хоча це досить делікатне питання вже давно врегульоване на законодавчому рівні в самій Чехії, існувала цілком реальна можливість його нового трактування. Президент Чехії зажадав гарантій того, що воно залишиться в історичному минулому, і питання про повернення чи відшкодування втраченого депортованим німцям буде знято з порядку денного назавжди.

У жовтня 2009 р. вимога чеського президента бути «винятком» у Хартії фундаментальних прав трансформувалась у Протокол «Opt-Out» (Протокол не функціонує в якості загальної відмови від Хартії, а тільки дозволяє країнам обмежити застосування законів ЄС, які описані виключно в Хартії. Таким чином, Чехія як і раніше мала б підпорядковуватися Хартії, навіть якщо вона була додана до Протоколу) за зразком Польщі та Великобританії [242, с.18].

3 листопада 2009 р. Конституційний Суд Чеської Республіки своїм рішенням відкрив шлях для ратифікації Лісабонського договору [243]. Президент Чехії Вацлав Клаус підписав Лісабонський договір в той же день. 1 грудня 2009 р. Лісабонський договір – новий основний документ ЄС, ратифікований усіма 27 державами-членами, набрав чинності.

Треба зазначити, що друга половина 2009 року принесла більше позитиву. Політичні партії виявили ознаки більшої поміркованості у своєму ставленні до зовнішньої політики, і були навіть деякі спроби щодо формування засад ЗПЧ, а також програми зближення з найбільш значимими полюсами зовнішньої політики. У той час як ГДП не відмовляється від своїх найбільш улюблених про-європейських слоганів, ЧСДП в деякій мірі відмовилася від своєї непередбачуваної риторики щодо Росії і почала пошук нової трансатлантичної проблематики і зв'язків, які раніше зникли з порядку денного.

Слід зазначити, що політика прем'єр-міністра Яна Фішера була блискучою, так як він зумів впевнено і в той же час конструктивно провести уряд через увесь процес ратифікації, який включав непрості переговори з ЄС про так зване «чеське виключення» з Лісабонського договору. Проте, все було б набагато складніше, якщо йому довелося зіткнутися з «повноцінним» урядом або, принаймні, з усталеною позицією з боку парламентських партій.

Фундаментальний перегляд зовнішньополітичних завдань, що лежать основі чеської зовнішньої політики став пріоритетом для чеського уряду, сформованого після виборів у червня 2010 р. Уряд прагнув сформувати політику відповідно до нових викликів і можливостей, що стоять перед державою у мінливому сучасному світі. Попередня концепція зовнішньої політики, затверджена у 2003 р. і на період до 2006 р., була чинна і в 2010 р., але міжнародні реалії вимагали її фундаментального перегляду.

Міністерство закордонних справ було відповідальним за розробку нової концепції зовнішньої політики. У процесі розробки, міністр закордонних справ провів ряд зустрічей з представниками компетентних комітетів обох палат Парламенту, з метою досягнення широкого консенсусу з ключових пріоритетів та ідей, а також обговорення реформи в організації чеської дипломатичної служби. Міністерство закордонних справ у співпраці з Інститутом міжнародних відносин, провели консультації з експертами з парламентських партій, з експертами і фахівцями у сфері міжнародних відносин. МЗС організовувала науково-дослідні проекти та конференції, на яких обговорювались ці питання. Концепція зовнішньої політики була узгоджена з роботою з іншими директивними документами, зокрема, в Стратегії безпеки Чеської Республіки. Концепція була затверджена урядом 20 липня 2011р. [51].

Концепція зовнішньої політики визначає наступні пріоритети [43]:

- забезпечення безпеки Чеської Республіки; виявлення, попередження і протидія будь-якій загрозі;
- внесок у розвиток економічно та політично сильного ЄС;

- підтримка і розвиток трансатлантичних зв'язків між Європою, США і Канадою;
- розвиток добросусідських відносин з сусідніми країнами і сприяти регіональному співробітництву;
- просування прав людей та демократії у всьому світі;
- сприяння економічним інтересам Чеської Республіки за кордоном;
- посилення європейської інтеграції у Східній і Південно-Східній Європі;
- сприяння позитивному іміджу Чеської Республіки за кордоном.

Отже, членство Чехії в ЄС не самоціль, а засіб для просування національних інтересів. Крім того, сильний і стабільний ЄС дозволить Чехії сприяти глобальній безпеці і розвитку. Пріоритетами Чеської Республіки в ЄС є: спільна відповідальність за розвиток Європи; ЄС як простір і як інструмент; ЄС як спільнота, визначена його функціями і цінностями; аналіз ЄС після вступу у силу Лісабонського договору і концепція політики для Чеської Республіки в ЄС; посилення ролі Чеської Республіки в ЄС; Спільна зовнішня політика і політика безпеки, як інструмент для просування інтересів Чеської Республіки та ЄС.

Таким чином, основною метою чеської зовнішньої політики є забезпечення безпеки та процвітання Чеської Республіки та її громадян, а також захист інтересів чеських громадян за кордоном.

Захист державного суверенітету та національної ідентичності Чеської Республіки, її подальше процвітання і благополуччя всіх її громадян є природними інтересами Чехії. У більш широкому сенсі, чеська зовнішня політика має просувати і захищати чітко визначені і спільні цілі, одночасно приймаючи до уваги невід'ємні цінності: такі як, людська гідність, відповідальність перед іншими, повага до прав людини та громадянського суспільства. Зовнішня політика Чехії узгоджується з інтересами і цінностями держави у відповідності до її конституції.

Чеська Республіка переслідує свої цілі та інтереси в якості члена Європейського Союзу та глобальної сім'ї демократій. Вона готова внести свій внесок у захист і розвиток спільного природного, культурного, матеріального і духовного багатства, як невід'ємної частини європейської спадщини. Вона слідує принципам верховенства права в більш широкому контексті мирної, об'єднуючої, стабільної, безпечної і процвітаючої Європи і всього міжнародного співтовариства.

Чеська Республіка здійснює свою зовнішню політику, головним чином, через участь у євроінтеграційних процесах з міцним євроатлантичним союзом, а також за допомогою двосторонніх відносин. Метою зовнішньополітичних зусиль є сприяння рівню політичного та економічного співробітництва, який дозволить мирний та сталий розвиток. У цьому відношенні, зовнішньої політика Чехії спирається на традиційні цінності чеської демократичної політичної думки, які засновані на корисності діалогу, інтеграції та необхідності розуміння складності сучасного світу.

Таким чином, основною метою чеської зовнішньої політики було заявлено забезпечення і захист національних інтересів, в тому числі в більш широкому контексті мирної, єдиної, стабільної, безпечної і процвітаючої Європи і всього міжнародного співтовариства. Свою зовнішню політику Чеська Республіка здійснює в процесі європейської інтеграції та зміцнення трансатлантичних зв'язків. Прагнення створити міжнародне середовище з розвиненим політичним та економічним співробітництвом, який ідентифікує і упереджає загрози та ризики, переважно політичними і мирними засобами.

У 2011 р. система безпеки на європейському континенті опинилася під тиском нових загроз та викликів. Події на Близькому Сході і в Північній Африці різко активізували безпекові питання в Європі та світі. Ці події виявилися співмірними за масштабами та глобальними наслідками з фінансово-економічною кризою 2008 р. і терористичної атакою 11 вересня 2001 р. у США.

Через загострення загальної ситуації у світі сучасна система європейської безпеки перебуває у стані випробування. Специфіка безпекового середовища в Європі донедавна полягала в тому, що загроза виникнення тут повномасштабного воєнного конфлікту оцінювалася як низька, натомість сукупний ефект від дії новітніх загроз міг би мати для континенту руйнівні наслідки. Але на сьогодні у світлі подій, пов'язаних із російською агресією проти України, такі міркування починають істотно переглядатись. Міжнародне безпекове середовище на сьогодні опинилося в стані глибокої кризи, яка оцінюється як наймасштабніша від часів у розпалі холодної війни.

У зв'язку з посиленням загроз системі європейської безпеки і потребою в її реформуванні перед чеською владою виникла необхідність осмислити, та можливо, оновити пріоритети своєї зовнішньої політики.

У своєму звіті 2015 р. неурядова організація Фрідом Хаус (Freedom House) наголошує на ключовій ролі заступника міністра закордонних справ Петра Друлака у оновленні зовнішньополітичної концепції Чеської Республіки, який виступав на захист політичної спадщини колишнього президента В. Клауса та стверджував, що одностороння орієнтованість на сферу захисту прав людини (на противагу соціальним та економічним правам) применшує значимість діалогу в минулому [244]. Проект концепції, який потрапив у мас медіа у 2014 р. зазнав критики з сторони ГДП та партії ТОП-9 через її ідеологічну близькість з модернізованим комунізмом. Нова стратегія прирівнювала Чехію з такими країнами, як Китай і Росія в питаннях захисту прав людини та ставила під загрозу важливу роль, яку країна і чеські неурядові організації (НУО) відіграють у становленні демократії [245].

Через рік 13 липня 2015 р. уряд затвердив нову Концепцію зовнішньої політики Чеської Республіки [44].

Цей стратегічний документ побудований на програмі уряду представлений 2 лютого 2014 р. [246] та відображає зміни в міжнародному середовищі, які мали місце в останні роки, а також включає в себе пріоритети

Уряду Прем'єр-міністра Б. Сobotки. Концепція зовнішньої політики Чеської Республіки визначає три глобальні цілі: безпека, процвітання і сталий розвиток, та людська гідність, в тому числі права людини. Вона також має дві національні цілі: служіння чеському народові та покращення іміджу Чеської Республіки.

«Я радий, що нова концепція схвалена саме зараз, в той час, коли світ зазнає значних змін, і, коли ми стикаємося з численними кризами, такими, як ситуація в Україні, ІДІЛ, біженці, та зростання кількості анти-системних партій - все це стосується Чехії також. Ми повинні заявити, де ми знаходимося в цьому світі, і що ми сповідуємо. В умовах багатопольярного світу ми приєднуємося до співпраці з тими, хто поважає правила і не підриває встановлений світовий порядок", сказав Міністр закордонних справ Л. Заоралек про нову стратегію документа [247]. Незважаючи на те, що Концепція зовнішньої політики Чехії була представлена як новий документ, насправді, вона ґрунтується на попередній концепції. "Підготовці самої концепції передував аудит зовнішньої політики. Ми запросили понад 70 експертів до обговорення. Ми провели дискусію щодо основ концепції, не тільки в міністерстві, але і з партнерами по коаліції та Адміністрацією Президента Республіки", сказав голова чеської дипломатії [247].

Відносини з Європейським Союзом є основним зовнішньополітичним пріоритетом в новій концепції зовнішньої політики Чеської Республіки 2015 р., зокрема, в частині Спільної зовнішньої та безпекової політики. У документі також зазначено, що Чеська Республіка обирає багатосторонній вимір для вирішення питання та суперечок, не тільки через Європейський Союз, а й зокрема, через Організацію Об'єднаних Націй. Щодо відносин з незахідними суб'єктами міжнародних відносин, концепція пропонує їм співробітництво, щоб допомогти у формуванні міжнародних правил, за винятком випадків, коли ці країни свідомо підривають існуючий світовий порядок або грубо порушують міжнародне право.

У сфері безпеки, концепція спирається на оновлену Стратегію безпеки Чеської Республіки 2015 р. [52] Вона реагує на нові загрози, такі як гібридна війна, і підкреслює цілісний підхід, згідно з яким ризики безпеки не можуть бути усунені тільки силою. Концепція підкреслює зобов'язання збільшити витрати на оборону до 1,4% ВВП до 2020 р. і роль НАТО як головного гаранта євроатлантичної колективної оборони і безпеки Чеської Республіки. Концепція підкреслює підтримку місій НАТО і ООН. Такі географічні регіони як Балкани, Східна Європа, Близький Схід, Північна Африка та Сахель виділені в концепції, як такі, що мають вплив на безпеку Чехії.

Відповідно до нової концепції зовнішньої політики, Чеська Республіка прагне сприяти зміцненню людської гідності зокрема, шляхом підтримки та захисту прав людини, а також через (development assistance) допомогу в цілях розвитку та гуманітарну допомогу. Концепція надає таке ж саме значення економічним, соціальним і культурним правам, як і громадянським та політичним правам. Методи, які будуть використовуватись в просуванні прав людини будуть уточнені в майбутній концепції політики в галузі прав людини. Чеська Республіка також буде спрямовувати свої зусилля на максимізацію обов'язкової сили Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Що стосується такої цілі, як служінню чеському народові, в рамках концепції зовнішньої політики, документ визначає за мету розширення портфеля консульських послуг та забезпечення кращої роботи електронного уряду. Чеська Республіка, відповідно до концепції, буде працювати в напрямку збільшення двосторонніх візових угод, угод про спрощення візового режиму та розширення візових відмов, де домовленості ще не встановлені.

Що стосується іміджу Чехії, концепція ставить особливий акцент на брендингу Чехії, яка повинна ґрунтуватися не тільки на традиційно оцінених областях (наприклад, культура та туризм), але також спиратися на інші досягнення, які має Чеська Республіка на своєму рахунок в галузі науки і

техніки, спорту, крім того, залучати промислові традиції та людський капітал. Концепція має наміри залучити до просування Чехії співвітчизників за кордоном та іноземних громадян, що проживають в країні.

Концепція зовнішньої політики також визначає пріоритетними наступні території, такі як Центральна Європа, Південно-Східна та Східна Європи. Стратегічне партнерство з США, Францією та Великобританією виділено окремо. У Центральній Європі, концепція підкреслює стратегічний діалог з Німеччиною, стратегічні партнерства з Словаччиною та Польщею, а також співробітництво в рамках Вишеградської четвірки в якості необхідної платформи для регіонального співробітництва.

Зовнішньополітична концепція також наголошує на критичному ставленні до Росії через її дестабілізацію європейської безпеки та порушення міжнародного права. Попри це, документ визнає необхідність підтримувати контакт з російським громадським суспільством та зацікавлена у розвитку економічних контактів.

Стосовно відносин з Китаєм, концепція визнає важливість присутності цієї країни у процесі вирішення глобальних проблем, і підкреслює необхідність налагодження регулярного діалогу з Китаєм. Концепція визначає великий потенціал в області стратегічного партнерства Чехії з Південною Кореєю.

Набуття членства в ЄС поставило питання про подальше використання багатостороннього співробітництва в рамках Вишеградської четвірки як одного із інструментів євроінтеграційної політики Чеської Республіки. Доцільність і надалі використовувати цей механізм для захисту своїх національних інтересів була очевидною як для чеських політиків, так і для їх партнерів. Зокрема, у зовнішньополітичній концепції Чеської Республіки на 2003 – 2006 рр. було наголошено: «Переваги співпраці в рамках Вишеградської групи (V4) не втрачають своєї значимості навіть після того, як країни V4 вступили в Європейський Союз. Одним із пріоритетних напрямків діяльності Чеської Республіки є зміцнення громадянського аспекту

V4 та прикордонного співробітництва між країнами Вишеградської четвірки» [42].

Потреба у взаємному співробітництві та обміну досвідом набула актуальності ще й через те, що всі чотири країни мали спільні виклики після приєднання [248, с.648]. Український дослідник Є. Б. Кіш також визначає, що після вступу країн Вишеградської четвірки до ЄС, стійкі проблемні питання між ними мають ще один важливий аспект – до кого приєднатись всередині ЄС, щоб захистити чи реалізувати власні інтереси чи навпаки – в якій мірі підпорядковуватися ЄС в тих чи інших питаннях задля кращого позиціонування в регіоні [98, с. 263]. До певної міри слід погодитись з такою постановкою проблеми – адже центральноєвропейські країни ще фактично не мають такої політичної та економічної ваги, щоб на рівних зі «старими членами» відстоювати свої інтереси в рамках ЄС. В той же час слід зауважити про наявність структури, що, за певних умов, надасть ґрунтовну можливість центральноєвропейським державам ґрунтовно обстоювати власні інтереси в рамках ЄС – Вишеградської групи.

З 2004 року збільшилась кількість зустрічей Вишеградської групи, консультацій, та проєктів на політичному, дипломатичному та громадському рівнях [249, с.15]. Крім того, завдяки інтенсивній комунікації в період до вступу, міцні комунікаційні мережі між політичними, дипломатичними і бюрократичними акторами були встановлені. Наприклад, у другій половині угорського президентства у Вишеградській четвірці (перша половина 2009 р.) було 150 подій, які були в тій чи іншій мірі пов'язані з Вишеградською групою – це означає, що майже одна подія кожен день. Звичайно, що кількість, не обов'язково означає прогрес в плані якості співпраці. У будь-якому разі, ця щільна мережа взаємодії сприяє соціалізації та формуванню ідентичності квазі-Вишеграда, що ще більше сприяє умовам для співробітництва в рамках Вишеградського об'єднання. [13, с. 101].

Новий етап розвитку Вишеградського співробітництва розпочався із підписання 12 травня 2004 року Кромеріжської декларації [56], яка визначила

довгострокову перспективу, напрями, завдання та принципи розвитку четвірки. Цей документ ознаменував новий етап співробітництва країн Вишеградського регіону у межах наднаціональної інституції – ЄС. Серед основних пріоритетів співпраці у Декларації проводиться курс регіонального розвитку, утвердження центральноєвропейської ідентичності, поглиблення співпраці між усіма країнами четвірки. Стосовно ЄС, країни задекларували свою позицію через подальше розширення, а також зафіксували наміри надавати допомогу країнам, що мають намір здобути членство у ЄС шляхом передачі свого досвіду. Тому дослідники цих процесів наголошують на домінуванні консолідованої позиції центральноєвропейських країн стосовно подальшого розвитку у рамках ЄС.

Слід зазначити, що на діяльність регіонального блоку за період його існування впливали як позитивні, так і негативні фактори об'єднання зусиль чотирьох країн. З одного боку, у політиці країн простежувались відмінності у національних пріоритетах та внутрішні неурегульовані між конкретними країнами питання. Складними у стосунках залишаються національні питання, і відносини між Чехією та Угорщиною ускладнюються через декрети Бенеша. Це, зокрема стосується словацько-угорської суперечки, що сталась восени 2006 року і була викликана розбіжностями у позиції щодо забезпечення прав угорської меншини в Словаччині. Саме тому, на думку В. І. Андрейко саміт глав урядів Вишеградської четвірки, що стався 10 жовтня 2006 стався у найбільш несприятливий момент, а від Словаччини, що на цьому саміті прийняла річне головування в об'єднанні, значною мірою залежить реанімація Вишеградської групи [250, с. 7]. Різниця у політичних поглядах простежується і сьогодні, про що свідчать суперечки та відсутність єдиної стратегії у питаннях розвитку Європейського Союзу. Так, питання щодо федералізації наднаціонального утворення є досить спірним для четвірки.

А з іншого боку, країни Вишеградської групи продемонстрували свою незалежність при захисті власних позицій, а також згуртованість у

відстоюванні спільних інтересів регіону при взаємодії з країнами ЄС як на етапі підготовки до вступу до Союзу, так і у форматі повноправного членства у ньому. Відстоюючи спільними зусиллями свої позиції з питань, що були пріоритетними для розвитку регіону, країни Вишеградської четвірки оцінили переваги об'єднаних зусиль, і це допомагає при виникненні питань, у яких підходи країн виявляються різними, зберігати регіональне об'єднання. Єдності у своїх діях досягли країни Вишеградської четвірки і у питаннях політики у НАТО та реалізації програми «Східного партнерства», що для України є сприятливим кроком у розбудові співпраці з країнами Вишеградського регіону. Тому, реалізація спільних дій у зазначених сферах свідчить про розвиток зовнішньополітичних зв'язків між країнами цього регіонального об'єднання.

Чеська політика по відношенню до V4 була визначена в основному підготовкою до, а пізніше, і самим головуванням Чехії у V4, яке, у свою чергу, в основному було визначено майбутнім головуванням Чехії в ЄС. Чеська Республіка прийняла на себе головування V4 від Словаччини в липні 2007 р. Програма чеського головування [251] наголошувала на необхідності підвищення ефективності V4, особливо у сфері своєї європейської політики, щодо буде неймовірно актуально через головування Чехії в ЄС у 2009 р. Створення прозорого механізму співпраці в ЄС було спрямоване на встановлення взаємної підтримки країн-кандидатів на вступ до ЄС (а також в інші міжнародні організації), на стабілізацію механізму проведення зустрічей на різних рівнях представників V4 на самітах значущих багатосторонніх подій, на зміцнення традиції організації зустрічей на найвищому рівні V4 і V4 + інші, і на встановлення більшої координації та аналізу співпраці між різними галузевими міністерствами. Ці пріоритети були вельми амбітні, і на виконання їх, принаймні частково, знадобились зусилля під час польського та угорського головування в 2008 і 2009 рр.

Чеській Республіці під час президентства в V4 вдалося зміцнити зв'язки між акторами V4 в Брюсселі. Протягом 2007 і 2008 рр. були заплановані

зустрічі практично з усіх важливих європейських питань. Деякі з цих зустрічей так і не відбулись (як це було у випадку з запланованими консультаціями щодо ревізії бюджету, енергетичної політики та реформ Лісабонського договору), і деякі з них мали консультативний характер (наприклад, зустрічі, присвячені політиці ЄС на Далекому Сході та у Центральній Азії). Інші зустрічі були більш важливими і на них були присутні навіть представники Європейської комісії (так було наприклад на зустрічі V4, присвяченій майбутньому розширенню ЄС).

15 лютого 2011 року, на 20-ту річницю об'єднання, прем'єр-міністри країн Вишеградської групи підписали Братиславську Декларацію, в якій зазначали, зокрема, про те, що Вишеградська група є визнаним символом успішних політичних та економічних перетворень, а в багатьох областях моделлю для регіонального співробітництва. Вишеградська група країн стала конструктивним, відповідальним і шанованим партнером в Європі в реалізації ключових пріоритетів ЄС та програми, а через свою діяльність вони зробили внесок і будуть продовжувати робити свій внесок у процеси політичної та економічної інтеграції в Європі, в тому числі ЄС і розширення НАТО, з метою сприяння процвітанню, безпеці і стабільності на континенті [57].

Готуючись до Брюсельського саміту ЄС 26-28 червня 2012 р., країни Вишеградської групи провели попередню зустріч четвірки 22 червня у Празі, на якій скоординували свої позиції по ряду принципових питань щодо розвитку ЄС. За результатами засідань було розроблено лист-звернення [252] від імені прем'єр-міністрів Чехії (Петр Нечас), Польщі (Дональд Туск) Угорщини (Віктор Орбан) та Словаччини (Роберт Фіцо) до Єврокомісії, Ради Європи та Європарламенту. У ньому головна увага приділена питанням кризових явищ, що мають місце у європейському регіоні та запропоновані можливі шляхи їх подолання. Зазначено також, що на даний час територіальна, економічна і соціальна згуртованість ЄС знаходиться під загрозою через різні рівні конкурентоспроможності та економічного

зростання у Союзі. У листі наголошується на необхідності глибоких структурних реформ на національному рівні та подальших кроків на рівні ЄС для інтеграції, для продовження політики вирівнювання країн ЄС. Ця мета продиктована необхідністю віднайти дієві механізми підтримки працюючого населення, та забезпечити зростання у розрахунку на довготривалу перспективу. Також звернення містить вимогу щоб усі члени ЄС були включені у процес обговорення майбутнього економічного і монетарного союзу Європи. Таким чином, урядовці Вишеградської четвірки підтвердили свої наміри і надалі продовжувати спільні дії по зміцненню своїх позицій у Союзі, підтримуючи при цьому політику економічного зростання на противагу політиці жорсткої економії, яка домінувала у Європі як система заходів, спрямованих на подолання європейської кризи. Ще одним спільним рішенням стало узгодження позицій у оборонній сфері, а саме план дій по створенню спільного військового формування до 2016 року складом у 3000 осіб у межах НАТО, та проект Defence Austerity по закупівлі спільними зусиллями сучасних озброєнь, що має призвести до стандартизації сучасних озброєнь у регіоні.

Позитивом у співпраці країн Вишеградської групи є їх зорієнтованість на побудову відносин у межах постійних консультацій, зустрічей, самітів на різних рівнях влади для вирішення питань, що назріли. Головною метою діяльності четвірки є досягнення стабільного функціонування ЄС. І крім того, політичний вектор країн спрямований не тільки усередину ЄС, але і на перспективу його розширення, зокрема, за рахунок інших держав, що у минулому належали до комуністичного табору, і особливо України та Молдавії. Тому у 2011 р., в Празі була започаткована програма «Visegrad 4 Eastern Partnership» [253], яка передбачала у межах забезпечення інтересів регіону створення Міжнародного Вишеградського фонду для розвитку культурних, освітніх та інших зв'язків з країнами Східної Європи.

Для євроінтеграційних прагнень України важливого значення набуває співпраця з Вишеградською групою, а також залучення її євроінтеграційного досвіду.

Слід проте зауважити, що всі Вишеградські країни і, перш за все, Чеська Республіка здійснювали свої євроінтеграційні кроки за умови перебування при владі сил, що не піддавали сумнівам європейський вибір, а також всебічної народної підтримки такого вибору, підтвердженням чого є вищевказаний словацький досвід середини 1990-х років. В іншому випадку групова модель європейської інтеграції приречена на невдачу, адже держава, якій не притаманна певна послідовність у сфері європейського вибору (на жаль, зараз однією з таких держав є і Україна), буде гальмувати не лише свій рух до ЄС, а і рух держав-партнерів.

З 2011 по 2012 рік головування у Вишеградській групі належало Чехії. Програма дій чеської влади включала в себе наступні пункти:

- досягти стану надійного, інноваційного, конкурентоспроможного та ефективного партнера, який виступає як спільнота країн, що взаємодіють не тільки з європейськими та євроатлантичними структурами, а також і з третіми країнами, іншими регіональними угрупованнями і міжнародними організаціями;

- здійснювати конкретні кроки на практиці для досягнення головної мети зовнішньої політики, із врахуванням реальних потреб громадян країн четвірки;

- участь неурядових організацій та реалізація їх спільних проектів за підтримки Міжнародного Вишеградського Фонду.

Головування Чехії було пов'язано також із постановкою на порядку денному енергетичного питання. Воно полягало у виробленні узгодженого ставлення щодо спільних заходів сприяння спільній європейській зовнішній енергетичній політиці. Диверсифікація наявних ресурсів і транспортних маршрутів також обговорювалася у межах зустрічей країн. Відтак, у аналітичних довідках Міністерства промисловості та торгівлі Чеської

Республіки зазначається, що координація зусиль країн Вишеградської групи в проведенні енергетичної політики відіграватиме значну роль у розвитку загальної енергетичної політики Євросоюзу. При підключенні до її основних напрямків (створення єдиного лібералізованого енергоринку, диверсифікація зовнішніх джерел отримання енергоресурсів, підтримання надійності енергопостачання, розширення використання альтернативних джерел енергії) Вишеградські країни прагнуть врахувати особливості свого енергобалансу, велику залежність від імпорту вуглеводневих енергоносіїв і підвищену роль міжнародного транзиту, а також зберегти контроль над стратегічними національними енергетичними компаніями і заохочувати їх співпрацю [254].

Побудова механізму зустрічей на різних рівнях тривалий процес, який розпочався під час угорського головування. Покращення роботи піар служб V4 є надзвичайно складним завданням і, як правило, при виконанні його неможливо отримати стовідсотково задовільний результат. Саме з цієї причини в останні місяці 2009 р. було прийнято рішення спробувати підвищити престиж V4 в ЄС (зокрема, в Брюсселі) в якості складової загальної піар-стратегії. Тим не менш, треба зазначити, що V4, не вдається забезпечувати постійний загальний рівень обізнаності.

Серед найбільш важливих питань порядку денного, обговорюваних постійними представниками у Брюсселі були завершення процесу вступу до Шенгенської зони, вільне переміщення працівників і координація зусиль по затвердженню безвізового режиму з Канадою та США.

Дискусії щодо необхідності зміцнення комунікації між посадовими особами країн V4 в Брюсселі, велись не тільки під час чеського головування. Це постійно обговорюване питання. Зв'язки в Брюсселі стають настільки щільними, що національним штаб-квартирам поступово стає все важче постійно стежити за цим розвитком. Порядок денний обговорюваний посадовцями в Брюсселі охоплює широке коло питань, що бере початок від порядку денного COEST, COTRA, до COASI робочої групи спільної сільськогосподарської політики, політики згуртування, узгодження позицій

щодо Європейського Оборонного Агентства та митних питань. Таким чином, було обговорено варіант створення більш формальної процедури комунікації в Брюсселі. Тим не менш, до кінця 2009 року перевага надавалась неформальному характеру комунікації. Прикладом таких зустрічей можна назвати зустрічі групи «Antici» (група високопоставлених дипломатів з постійних представництв в Брюсселі, які співпрацюють з Союзом II стосовно адаптації законодавства ЄС між країнами-членами.). Така практика ставала популярною. Представники МЗС на вищому рівні проводили нараду безпосередньо перед GAERC або топ зустрічей на вищому рівні ЄС. Ці процедури дозволяють країнам V4 бути в курсі про всі позиції і наміри своїх колег, і в свою чергу, підвищує їх потенціал в ході різних зустрічей ЄС.

Ще одним пріоритетом президентства Чехії у V4 була енергетична безпека. За виключенням успішного запуску Європейського енергетичного форуму (чесько-словацька ініціатива) в 2007 і 2008 рр., не було ніякого реального прогресу в цій області. Першочерговий план створити спеціальну робочу групу з питань енергетики V4 було відкладено. Також, запланована зустріч міністрів, відповідальних за енергетичну політику так і не відбулася. Загалом, до 2009 року, розбіжності в позиціях в сфері енергетичної політики, переважували потенційно спільні інтереси.

Невиконання описаних вище пріоритетів чеського головування не можна назвати провалом, так як неможливо досягти суттєвого прогресу з таких принципових питань протягом одного року. Натомість, великим успіхом було перейняття їх наступними президенствами. Результати здійснених зусиль з'явилися вже у 2009 році.

Однією з позитивних ідей втілених в 2009 р. була спроба сфокусувати зустріч на вищому рівні на одному конкретному питанні. Так, у жовтні 2009 р., відбулася зустріч міністрів закордонних справ виключно присвячена Західним Балканам. Цей підхід був також обраний для майбутньої зустрічі міністрів закордонних справ у березні (присвячений Східному партнерству), і, що більш важливо, лютнева нарада 2010 р. прем'єр - міністрів (присвячена

енергетиці та енергетичній безпеці). Такі зустрічі на вищому та найвищому рівнях виявляються більш ефективним, ніж ті наради, які проводились раніше, коли лідери зустрічалися для обговорення широкого кола питань.

Позитивний ефект на зустрічах відігравав формат названий «V4 +». На такі зустрічі представників V4 запрошуються політики або посадовці інших країн, зацікавлених у співпраці з Вишеградської групою. Цей механізм виник з розуміння неможливості розширення V4, а також усвідомлення того, що регіональне співробітництво V4 може тільки виграти від спілкування з іншими країнами або аналогічними регіональними угрупованнями. У попередні роки (особливо 2003 – 2005) були встановлені більш тісні зв'язки між V4 та країнами Бенілюксу та Північної Ради (Nordic Council), з 2007 V4 перемістила свою увагу на країни Балтії (Естонія, Латвія та Литва). Цю ідею в основному підтримувала та просувала Польща [255, с. 187]. Впродовж 2007 – 2009 рр. відбулись численні зустрічі та консультації в цьому форматі (наприклад, V4 + країни Балтії) і порядок денний включав широке коло питань від політики ЄС на Сході, політики безпеки, енергетичної безпеки, зміни клімату.

У 2007 році було встановлено кілька контактів між V4 і країнами ГУАМ (Грузія, Україна, Азербайджан і Молдова). Консультації V4 з ГУАМ мали перспективний потенціал, оскільки вони відображали тодішні пріоритети чеського головування в енергетичній безпеці (Азербайджан і Грузія є важливими транзитними країнами, для каспійської нафти і газу). Орієнтація на ГУАМ також виникає із загальних інтересів V4 у політиці Східноєвропейського сусідства. Крім того, країни Балтії, заявили про намір стати частиною платформи, яка створить досить широкий і, можливо, значимий регіональний консультаційний форум. Проблемою цієї платформи стала чутливість до найважливіших питань геополітики Каспійського регіону (Росії і заморожених конфліктів), а також той факт, що внутрішня співпраця країн ГУАМ була не до кінця зрозумілою та прийнятною для країн-партнерів Центрально-Східної Європи. Таким чином, з 2007 до нинішнього часу не

було ніякого істотного прогресу, таким чином висновок наступний – без визначеного порядку денного, не можна чекати плідних результатів від консультацій у такому форматі.

З моменту вступу в ЄС в 2004 V4 поступово активізували свої зусилля, щоб переконати ЄС приділяти більше уваги її східним та південно-східним сусідам. Превалювання акценту на Балканському або Східноєвропейському вимірі залежить від президентства конкретної країни V4 (хоча відмінності були незначними). Таким чином, під час головування Чехії в 2007 – 2008 рр. увага приділялась більше східному виміру, а зокрема Молдові (у жовтні 2007 р. відбулась перша зустріч в історії міністрів закордонних справ V4 з молдавськими колегами). Метою V4 було подальше надання підтримки прагненням Молдови в ЄС та її реформування. Традиційно, V4 підтримувала тісні контакти з Україною.

V4 перебуває у складному становищі, балансуючи між інтересами ЄС та необхідністю проведення внутрішніх реформ в країнах Східної Європи, з одного боку, і чіткої перспективи членства в ЄС для країн Східної Європи. Для того, щоб маневрувати між цими двома несумісними підходами, V4 намагався спілкуватися з представниками Європейської Комісії та країн-членів, які очолювали Раду ЄС на той момент. Так, V4 намагався діяти скоординовано з Німеччиною (особливо під час німецького головування в ЄС в 2007 р.), а потім із Швецією (президентство у ЄС у другій половині 2009 р.). Аналогічний підхід був запланований до Іспанії, яка прийняла головування в січні 2010 р. Поміркований підхід є абсолютною необхідністю, якщо V4 бажає залишатися поруч у європейському мейнстрімі, і в той же час неухильно привертати увагу ЄС у бажаному напрямку.

Східний напрямок зовнішньої співпраці V4 був підсилений завдяки успішному запуску Східного партнерства (СП). Основу цього проекту було закладено ще в 2007 р. під час головування Чехії V4 за підтримкою всіх чотирьох країн V4. Потім ініціатива перейшла в руки польської та шведської дипломатії. СП офіційно стартувала в травні 2009 р. під час президентства

Чехії в ЄС в якості проекту Європейської Комісії. Не можна сказати, що всі чотири країни Вишеградської групи згодні на все стосовно східного виміру політики. Окрім відмінностей у пріоритетах й нюансах, V4 не реалізується так ефективно, як вона прагне. Тим не менш, роль V4 в якості платформи для просування більш активного підходу ЄС до своїх східних сусідів залишається ключовою.

Ще одним територіальним пріоритетом V4 була підтримка реформ країн західних Балкан та їх інтеграція в ЄС. Протягом 2007 і 2008 рр. (відповідно чеське і польське головування V4), це пріоритет опрацьовувався з набагато меншою інтенсивністю, ніж східний вимір. V4 обмежилась загальною політичною підтримкою і технічними консультаціями на робочому рівні. Деякі важливі імпульси проявились під час словенського головування в ЄС у першій половині 2008 р., з якою країни V4 підтримували тісні зв'язки. Тим не менш, тільки протягом угорського президентство у V4, що відповідає його довгостроковим територіальними пріоритетами, відбулась переорієнтація V4 на Балкани. Ця ініціатива досягла свого піку в жовтні 2009 р., коли міністри закордонних справ V4 зустрілися з міністрами закордонних справ двох інших країн тріо (Угорщина, Іспанія та Бельгія) головуєчих ЄС того часу і міністрів закордонних справ країн Західних Балкан. Вишеградська група погодилась з необхідністю зберегти мандат EUFOR в Боснії і Герцеговині, а також підтримала План дій щодо членства в НАТО для Боснії, Герцеговині та Чорногорії. Крім того, V4 намагається запропонувати більш чіткі перспективи щодо членства у ЄС Балканським країнам та допомогти з лібералізацією візового режиму. У порівнянні з 2007 – 2008 роками, в V4 «балканська політика» була більш активною в 2009 р., що, наприклад, підкріплювалось такими рішеннями як можливість навчатись для сербських абітурієнтів та студентів Косово за рахунок Міжнародного Вишеградського фонду (IVF).

Окрім формату комунікації V4 + (коли до зустрічей приєднуються спеціально запрошені країни), Вишеградська група розвиває відносини з

окремими країнами. Була здійснена очевидна спроба посилити зв'язок з так званими країнами «старих-членів», які могли б мати і особливе розуміння пріоритетів та акцентів наголошених V4, і необхідної готовності хоч якось підтримати ці пріоритети. V4, таким чином, була орієнтована на Німеччину та Швецію і шукала собі підтримку в спробі переконати ЄС приділяти більше уваги своїм східним сусідам. Для того, щоб привертати увагу до питань V4, запрошувати представників головуючих країн ЄС на саміти V4 на високому або найвищому рівні стало традицією.

Зовнішня діяльність V4 не обмежується тільки європейським регіоном. Традиційно V4 спілкується з Японією (в основному щодо екологічних та економічних питань), а також підтримує зв'язки з Ізраїлем. У жовтні 2009 р. міністр закордонних справ Арабської Республіки Єгипет навіть припустив, що Єгипет може набути статус спостерігача V4, а також служити Центральній Європі «воротами» до африканського континенту. Які б престижні ці контакти не були, V4 дотримується принципу працювати для отримання визначених переваг та за визначеним порядком денним. Тому V4 обережна у контактах з більш віддаленими та екзотичними країнами або угрупованнями, які не мають чітко визначених цілей та питань для співпраці.

У той час як зовнішнє співробітництво V4 є більш помітним з зовнішньополітичної точки зору, а внутрішній вимір V4 співробітництва як правило, призводить до більш відчутних результатів. Протягом декількох років V4 обговорювали можливість тісно співпрацювати в галузі консульських послуг, наприклад, шляхом спільного володіння консульством або взаємного представлення один одного в третіх країнах. Потреба зменшити витрати на забезпечення консульської служби на порядку денному посилювалась поглибленням фінансової кризи, а в 2009 р. було прийняте рішення про відкриття так званого «Вишеградського будинку» у Кейптауні. Вишеградський будинок був відкритий у березні 2010 р. в будівлі чеського консульства, який припинив свою роботу в 2008 р. Співробітники консульської служби кожної з країн будуть здійснювати представництво на

щотижневій основі. Таким чином, цей проект дозволяє країнам V4 знизити витрати і забезпечити роботу консульських служб в регіоні, де вони, в іншому випадку, не були в змозі забезпечити свою присутність. У подальшому V4 обговорювали можливості запуску подібних проектів в Криму, Севастополі, Бомбеї або Китаю [256].

Крім того, протягом багатьох років країни V4 визнавали потенціал у наданні взаємної підтримки «своїм кандидатурам» у міжнародних організаціях. Наприклад, у 2008 р. країни V4 обговорювали питання взаємної підтримки чеським зусиллям стати штаб-квартирою для Європейського навігаційної системи Galileo, Угорщина попросила підтримки у своєму прагненні стати штаб-квартирою Європейського інституту інновацій та технологій, а Словаччина шукала підтримки своєї кандидатури на місце в Європейському інституті з питань гендерної рівності.

Питання енергетичної безпеки постійно обговорюється серед країн V4. Тим не менш, не так багато спільної стосовно неї, ніж відмінностей у позиціях окремих країн V4. Цю ситуацію змінив 2009 рік. Імпульсом стала січнева газова криза 2009 р. між Росією та Україною. Це була головна тема зустрічі прем'єр-міністрів у січні 2009 р. [257] та червні 2009 р., а також зустрічі міністрів закордонних справ у травні 2009 р. На нараді прем'єр-міністрів в червні, було прийняте рішення про створення спеціальної робочої групи з енергетичної безпеки (її перше засідання відбулося в листопаді 2009 р.). Крім того, вже працююча робоча група з питань енергетики відновила свою роботу і обговорила, серед іншого, лібералізацію енергетичного пакету ЄС та газопостачання в регіони Центральної Європи.

У попередні роки Польща у тандемі з Чеською Республікою намагалися підняти питання енергетичної безпеки у V4. Угорське головування також включило питання енергетичної безпеки в якості одного з пріоритетних напрямків своєї діяльності. Крім того, Угорщина планувала приймати активну участь у проекті Європейського газопроводу Nabucco. У січні 2009 р. Угорщина організувала Nabucco саміт, на який всі зацікавлені

країни і представники Європейської комісії були запрошені. Ще один захід, по цій тематиці, був проведений у лютому 2010 р., де прем'єр-міністри країн V4 зустрілися в Будапешті на спеціальному саміті з енергетичної безпеки, в якому взяли участь представники Австрії, Боснії і Герцеговини, Болгарії, Хорватії, Сербії, Словенії та Румунії. Це зовсім не означає, що всі відмінності у поглядах та всі перешкоди були вирішені. Тим не менш, після багатьох років, прагнення до співпраці з питань енергетики нарешті було узгоджене всіма чотирма країнами V4.

Триває постійна дискусія про роль, яку V4 повинна (і може) відігравати в ЄС. З одного боку, є твердження, що країни V4 зможуть дійсно отримати вигоду з співробітництва, тільки за умови розвитку V4 в якості сильного регіонального угруповання здатного, просувати їх спільні інтереси на рівні ЄС. Вплив цих чотирьох країн Вишеградської групи має перевагу у переговорах і, що набагато легше просувати свої інтереси в рамках більш великої групи схожих інтересів. Тим не менше, цей підхід має дві основні проблеми. Перша виходить з того, що країни V4, в більшості випадків конкурують між собою замість того, щоб бути партнерами з узгодженими інтересами. Різні позиції щодо питань у сфері європейської політики виникають не тільки через відмінності у інтересах (спільної сільськогосподарської політики, про розподіл коштів, бюджет ЄС і т.д.), але і від факторів створених політично. Це було чітко продемонстровано в ході переговорів щодо інституційної реформи ЄС під час головування Німеччини (перша половина 2007 р.). Це питання очевидно, запобігає віддаленню держав V4 один від одного. В результаті, глибока і відкрита політична суперечка представників країн V4 на високому рівні відбулася в червні 2007 р. між Польщею (з помірною підтримкою з боку Чеської Республіки), проти Словаччини та Угорщини [255, с. 193]. Це не означає повністю відсутній спільний інтерес серед країн V4. Їхні потенційні спільні інтереси в основному визначаються спільним наслідком «пост-комуністичних» країн, а також спільним після вступу до ЄС періодом випробувань. Це також

стосується і спільного впливу на східну і південно-східну політику сусідства ЄС. Ефективність спільних дій, особливо, коли при цьому брали участь також інші однаково орієнтовані країни (Балтії та Балкан), ЄС відчув в ході переговорів про заходи запобігання наслідкам, які виникають у зв'язку із змінами клімату. Однак, це показує нам другу проблему. Якщо Вишеградська група буде динамічно розвиватись, як впливове групування, спрямоване на забезпечення своїх регіональних інтересів, можна очікувати негативну реакцію з боку інших країн ЄС, що, в свою чергу, викличе ще більш невдалі спроби V4 просувати свої пріоритети на рівні ЄС. Чутливість цього питання підтвердив президент Франції Ніколя Саркозі, який у листопаді 2009 р., закликав відмовитись країни V4 від практики проведення зустрічей «на регулярній основі перед кожним [ЄС] самітом» [258]. Заява хоч і досить перебільшена, але для посадових осіб країн V4, саме це твердження демонструє життєздатність і корисність співпраці Вишеградської четвірки. Також, Н. Саркозі продемонстрував обережність з боку членів ЄС, яка може перерости в негативне ставлення до регіону, якщо вони (ЄС) відчують, що узгоджений характер європейської політики знаходиться в небезпеці. Для країн V4 краще діяти більш помірними способами. Потенційні домовленості повинні вироблятися без вживання радикальних заходів, підтримка «старих» країн-членів бажана у будь-якому випадку.

З іншого боку, аргументи висунуті деякими посадовими особами та експертами ЄС доводять, що коаліції всередині ЄС повинні мати майже *ad hoc*, прагматичну і орієнтовану на вирішення питання основу, яка може обговорюватись. Проте, як раціонально і логічно цей підхід не звучить, він недооцінює силу почуття «ми» та соціалізації сил, які знаходяться в роботі серед тих, хто бере участь у співробітництві Вишеградської групи. Ці важелі – та інші механізми - поступово стали практикою для представників V4 на всіх рівнях, зустрічатися на постійній основі перед важливими засіданнями ЄС. На цих зустрічах майже не приділялось уваги координації політики. В основному вони проводились для інформування партнерів про

свої наміри, та в пошуках потенційної згоди та підтримки. Інформування один одного про свої позиції надає їм перевагу на засіданнях ЄС, коли вони не дивують один одного своїми поглядами. Це саме по собі дає їм значну перевагу.

Міжнародний Вишеградської фонд (IVF), інституція, заснована урядами Вишеградської групи в червні 2000 р. Метою фонду є сприяння більш тісному співробітництву між країнами V4 через фінансування широкого спектру проектів. Після вступу країн V4 до ЄС, IVF почав встановлювати більш тісні зв'язки між країнами V4 та іншими країнами, особливо, які не є членами ЄС зі Східної Європи, Західними Балканами та Південного Кавказу. У 2007 році 15% від загального бюджету було витрачено на проекти за межами V4, що автоматично робить V4 важливих донором у регіоні. У 2009 р. V4 погодила правила надання фінансових коштів для так званих «гнучких проектів». «Гнучкі проекти» призначені виключно для підтримки перехідного періоду та процесів демократизації у Східній та Південно-Східній Європі. Таким чином, IVF відіграє важливу роль в наданні допомоги пріоритетним напрямкам V4. Це також прослідковується в динаміці збільшення бюджету IVF. У 2006 р. бюджет IVF (складається з рівних внесків усіх країн-членів) був 3,2 млн. євро, в 2007 р. він вже був 5 млн. євро, а в 2009 році - незважаючи на фінансову кризу - було вирішено, що IVF бюджет бути збільшена на 20% до 6 млн. євро, а 2011 до 7,5 млн. євро [259].

Історично склалося так, що одним з найважливих рівнів співпраці V4 є співробітництво між окремими міністерствами. Традиційно плідне співробітництво та комунікація між міністерствами оборони та між арміями V4. Починалось воно ще за часів Варшавського договору, але останнім часом контакти були також посилені спробою заповнити вакуум безпеки в Центральній Європі після 1989 року. У квітні 2007 р. міністри оборони домовилися про створення Вишеградського бойового формування, що складається з 1500 військовослужбовців, яке має стати частиною

європейських сил швидкого реагування. Бойова група була спочатку створена, щоб почати працювати після 2015 року під польським командуванням [260]. Після декількох місяців оцінки цього плану в 2007 році, було прийнято рішення зупинити підготовку в 2008 р. і відновити її у 2013 р. З початку 1990-х років велись нескінченні дебати і численні спроби запустити спільні проекти в галузі придбання озброєння та модернізації обладнання. У більшості випадків, однак, ці проекти не змогли бути реалізовані через широке коло причин – національні інтереси оборонної промисловості, відсутність фінансів, що спонукало країни V4 шукати партнера за межами Центральної Європи і т.д. У березні 2009 р. був прийнятий меморандум про загальну модернізацію озброєння. Успішне співробітництво відбувається між арміями V4, в основному у спільних військових навчаннях та обміну інформацією.

Президентство Чеської Республіки у Вишеградській групі в 2015 - 2016 рр. відбувалось у найбільш неспокійні часи в історії об'єднання. Складні множинні кризи панували у Європі та світі з 2014 р., коли Чехія розпочала підготовку до президентства, та загострилися в липні 2015 р., коли Чеська Республіка офіційно вступила на посаду головної країни.

Домінуючою темою кризи можна назвати зростання та поглиблення дефіциту впевненості, довіри та солідарності як в Європі, так і у світі в цілому. Геополітичний конфлікт безпосередньо сприяв загостренню розбіжностей між країнами V4, але Вишеградська четвірка виявилася спроможною залишитись платформою для їх обговорення.

Для чеського головування ключовим стало прагнення зосередитися на кількох принципових питаннях, які мали практичний вплив і, як наслідок, в результаті їх вирішення мав бути підвищений рівень довіри в об'єднанні. Пріоритети в програмі чеського головування були визначені в рамках усвідомлення необхідності збільшити внутрішню єдність V4, особливо це стосувалось багаторівневої і багатосекторальні співпраці та Міжнародного Вишеградського фонду. Програма передбачала у порядку денному як

комплексні питання посилення безпеки і співробітництво в галузі оборони, так і проблеми Європейської політики сусідства та Політики розвитку; одночасно передбачалась реалізація відповідних проектів, орієнтованих, в першу чергу, на поліпшення енергетичної політики країн Південно-Східної Європи.

Пріоритети чеського головування послідовно витікали із попереднього словацького президентства. Ухвалена Чехією програма вже відображала ті події та загрози, які відбулись у світі і не вписувались у варіанти попередніх прогнозів.

Так, на перше півріччя 2015 р. (друга половина терміну словацького президентства) в значній мірі продовжував впливати як трагічний розвиток подій на Сході України, так і питання членства Греції у євроні. (V4 Trust - Програма для чеського головування у Вишеградській групі (липень 2015 р червень 2016 р. [261])

Порядок денний другого півріччя 2015 р. включав в себе проблему зростаючої кількості мігрантів, що хвилювала громадскість, та призвела до політичної напруженості по всій Європі, а також, відповідно, до суперечок між різними політичними таборами. Згодом участь Росії в сирійській війні та теракти в Парижі в листопаді 2015 р. додатково вплинули на зростання дефіциту довіри в сфері безпеки і стабільності в європейському регіоні.

Протягом свого існування V4 схвалювала та поділяла світогляд інтернаціоналізму та мультилатералізму, а саме подолання національних та культурних кордонів для поширення поняття безпеки на основі співробітництва, взаємної загальної стабільності, процвітання і миру. Проте з кінця 2013 р. країнам Вишеградської четвірки довелося заново адаптуватися до нової безпекової і політичної ситуації всередині і навколо Європи. Відповідно, перед Вишеградською групою зростало усвідомлення невизначеності своїх перспектив в Європейському Союзі. V4 мала працювати на посилення європейської, регіональної та національної безпеки, одночасно не ставити при цьому під загрозу відданість Вишеградської групи

загальноєвропейським засадам відкритості та інтернаціоналізму в питаннях безпеки та оборони.

Кризи попередніх років продемонстрували, що процес об'єднання Європи далекий від завершення. Навпаки, є об'єктивні підстави стверджувати, що різномірні розбіжності поглибились та проходять наскрізно через географічну, національну, соціально-економічну та політичну сфери.

Найважливішим завданням для Вишеградської групи мало стати формування позитивного та конструктивного порядку денного з іншими країнами-членами ЄС в умовах посилення різномірних розбіжностей. Чехія розуміла важливість збереження Вишеградської четвірки та адекватно оцінювала її в якості платформи для відкритого діалогу навіть при наявності розбіжностей між окремими країнами. Особливо це мало відіграти свою роль в умовах провалу заходів по зміцненню довіри між країнами V4 в тому варіанті розвитку ситуації, коли національні інтереси переважили б над регіональною солідарністю.

До певної міри можна стверджувати, що Чеській Республіці вдалося утримати Вишеградську четвірку у вірному напрямку еволюційного поступу, при цьому дотримуючись реалізації своїх власних пріоритетів і завбачливо реагувати на необхідність повторного перегляду спільного порядку денного V4.

Зростання масштабів проблеми мігрантів в значній мірі вплинуло на порядок денний ЄС та V4 і, відповідно, на програму зустрічей на високому рівні. 11 вересня 2015 р. міністри закордонних справ країн Вишеградської четвірки зустрілися в Празі разом із своїми колегами з Люксембургу (головуюча країна в Раді ЄС на той час) та з Німеччини. Питання, яке обговорювалося, стосувалося мігрантів та відсутності єдиного підходу до вирішення цієї проблеми серед країн-членів ЄС. Спільне комюніке цієї зустрічі відображає спробу вирішення дуже гострого політичного питання в умовах відчутно зростаючого розчарування всередині ЄС. [262]

Імміграція та загроза тероризму вплинули на порядок денний саміту прем'єр-міністрів країн Вишеградської четвірки та знайшли своє відображення у Спільній декларації від 3 грудня 2015 р. [263] V4 ініціювала також спеціальну зустріч міністрів внутрішніх справ (в якій взяли також участь представники Македонії, Сербії та Словенії) у зв'язку зі згаданими питаннями. [264]

Одним із знакових елементів чеського головування став ефективно продемонстрований відповідний прогрес у поглибленні співпраці в рамках V4 в сфері стартапів та інфраструктури. Меморандум про взаєморозуміння з регіональної співпраці в області інновацій і стартапів був підписаний в Празі (жовтень 2015 р.).[265] Вишеградська група ініціювала презентації стартапів в Сан-Франциско (Силіконова долина), Лондоні і Брюсселі (у співпраці з веб-порталом seznam.cz). Також, V4 організовувала цифрові конференції та семінари, зокрема наради з питань мережевого нейтралітету і цифрового єдиного ринку (листопад - грудень 2015 р. у Вашингтоні). Послідовно прямуючи за результатами попереднього головування Словаччини, Чехія виголосила, що спільна узгоджена презентація стартапів і інновацій є однією з найбільш перспективних форм співпраці, яка об'єднує орієнтовані на майбутнє наукові дослідження і розробки з бізнес-орієнтованої економічної точки зору.

Що стосується характеру співробітництва в Центральній та Східній Європі, то має місце поширення хибної тези, у відповідності до якої країни-члени Вишеградської четвірки після приєднання до ЄС залишились «без місії» та без «спільних інтересів». В згаданому контексті логічним було передбачити, що безпосередня загроза з боку Російської Федерації мала об'єднати країни-члени Вишеградської групи проти зовнішнього тиску. На практиці мало місце певне розчарування, коли окремі лідери по-різному зрозуміли російську загрозу та V4 не став природним центром "фронтальної лінії Європи".

Можливо, так вплинула культурна спадщина посткомуністичної Європи. Це пов'язано з неоднорідністю розвитку Центральної та Східної Європи після 1989 р. Таке ментальне підґрунття створює ідеальні умови для визначення типової поведінки для країн цього регіону.

Проте варто підкреслити, що Вишеградська четвірка ніколи не прагнула бути геополітичним актором. Наприклад, при обговоренні спільних проблем четвірки, відносини країн-членів Вишеградської четвірки з Російською Федерацією завжди були «своєрідним табу», оскільки мало місце розуміння розбіжностей серед країн-членів об'єднання стосовно ставлення до Росії. Проте, не дивлячись на передбачувані наслідки розгляду російського питання, V4 ніколи не ухилявся від питань зовнішньої політики та безпеки. Навпаки, складається враження, що V4 мала на меті докласти усіх зусиль, щоб зблизити Східну та Південно-Східну Європу з ЄС та НАТО. Так, не беручи до уваги незадоволення чиновників і політиків багатьох європейських столиць, Вишеградська четвірка постійно ставила питання про «відкритість» як ЄС, так і НАТО для країн Східної та Південно-Східної Європи на порядок денний. Ця місія Вишеградської групи не була оцінена та не отримала бажаної підтримки. Проте, завдяки діяльності V4 – і в рамках діяльності Міжнародного Вишеградського фонду, зокрема – має місце значний внесок в довіру ЄС та НАТО в очах східних сусідів.

На регіональному рівні, в першу чергу, необхідно визнати, що Вишеградська група є як наслідком, так і джерелом історично безпрецедентної стабільності в Центральній Європі. Вона служить платформою для взаємного навчання політичної коректності та поміркованості в регіоні, де історично панували протилежні політичні ціннісні орієнтації. За допомогою різноманітних форматів співпраці, ця платформа має спроможність бути поширеною далеко за межі V4. При виникненні відповідних ситуацій вище політичне керівництво має нагоду використати "мистецтво погоджуватись у розбіжностях", коли наявність відмінностей не ідентиче припиненню співпраці та комунікації. Крім того,

політична практика свідчить, що не варто забувати про існування й інших платформ, які можуть забезпечити реалізацію тих чи інших варіантів знаходження спільних рішень таким складним питанням, як перспективи існування НАТО та ЄС. Так, за умови усвідомлення неможливості досягнення консенсусу на рівні V4, вірогідною є можливість спроби дійти згоди у більш широкому форматі, а саме в масштабі НАТО і ЄС. Що ж стосується країн-членів Вишеградської четвірки, то об'єктивно існують підстави стверджувати, що члени V4 будуть дотримуватись домовленостей, узгоджених в рамках згаданих організацій.

Висновки до розділу 3

Підводячи підсумок, варто зазначити, що чеський уряд відіграє ключову роль у формуванні чеської зовнішньої політики, маючи у своєму розпорядженні широкий спектр прямих та непрямих інструментів і механізмів впливу на реалізацію зовнішньої політики. Конституція Чехії лише в загальному плані визначає зміст зовнішньополітичної компетенції уряду. Реальний обсяг його зовнішньополітичних повноважень визначається в ході політичної практики, на формування якої впливають цілий ряд факторів внутрішньополітичного та зовнішньополітичного характеру.

Незважаючи на обмеження президента Чехії у повноваженнях, останній користується значною автономією в області формування та імплементації зовнішньої політики. У період президенства В. Гавела, В. Клауса і М. Земана, ця автономія призвела до численних розбіжностей і зіткнень між президентом і урядом.

Незважаючи на відсутність взаємодії між акторами, які беруть участь у формуванні та реалізації зовнішньої політики країни, чеська зовнішня політика досягла важливих результатів у кількох пріоритетних областях протягом аналізованого періоду. Особливо успішним став її центрально-

європейський вимір. Відносини з Німеччиною інтенсивно розвивалися на всіх рівнях, маючи лише незначний вплив від анти-німецького упередження.

Незважаючи на політичну кризу під час президентства Чехії в ЄС, низка результатів таки були досягнуті у важливих областях. Чеська дипломатія допомогла посередництвом у газовій суперечці між Росією та Україною. Крім того, проект Східне партнерство, який був важливим для України, Білорусі, Молдови та країн Південного Кавказу, було започатковано в Празі. Крім того, головування Чехії змогло протистояти протекціонізму під час фінансової кризи.

Ратифікація Лісабонського договору Чеської Республікою все ж таки відбулась, хоча і тривала два роки. Такий складний та суперечний процес ратифікації конституції ЄС лише підкреслює песимістичний настрій політичних груп та суспільства щодо поглиблення інтеграційних процесів. Проте ця зміна бачення ЄС не впливає на перспективи участі Чехії у загальнополітичних тенденціях ЄС.

Важливу роль у євроінтеграційній складовій зовнішньої політики Чеської Республіки відіграє Вишеградська група, спочатку створена як організаційно не оформлене об'єднання держав Центрально-Східної Європи для координації спільного руху до ЄС і НАТО, зуміла пройти серйозну внутрішню еволюцію. Важливо підкреслити, що вступ всіх чотирьох членів Вишеградської групи до ЄС у 2004 році аж ніяк не знівелював діяльності цього об'єднання в рамках європейської та регіональної інтеграції, нові члени ЄС мають меншу політичну і економічну вагу, що змушує їх координувати свої зусилля для більш ефективного захисту своїх інтересів. Нині Вишеградська група перетворилась на серйозного гравця на європейській арені.

Основні результати розділу висвітлені в працях автора [266; 270; 271].

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження стало основою для вирішення наукового питання, що полягає в з'ясуванні особливостей формування та реалізації євроінтеграційної політики Чеської Республіки та дозволило дійти таких висновків:

1. Зовнішньополітичною стратегічною метою Чехії у 1990-ті рр. було забезпечення свого належного місця в міжнародних відносинах після закінчення «холодної війни», що передбачало вступ до низки міжнародних міжурядових організацій (МВФ, організацій Групи Світового Банку, ОЕСР, ЄБРР, НАТО, ЄС тощо) і розвиток дружніх відносин із сусідніми державами та партнерами. У цьому сенсі немає підстав характеризувати зовнішньополітичний курс Чеської Республіки в цей період лише як курс орієнтований на «повернення до Європи». Вступ до ЄС був завершальним, хоч і найважливішим, пунктом порядку денного чеської зовнішньої політики.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що попри те, що на початку 1990-х рр. більшість чеських політичних акторів поділяли ідеї «повернення до Заходу» та «ліберальної демократії», відмінності в їхньому баченні моделей геополітичної орієнтації Чеської Республіки дозволяють виокремити взаємодію трьох головних зовнішньополітичних ідеологій у процесі прийняття зовнішньополітичних рішень:

- атлантизм (НАТО, США), який сповідувала в основному Громадянська демократична партія;
- континенталізм (ЄС, Німеччина), прихильником якої, насамперед, була Чеська соціал-демократична партія та
- автономізм (суверенітет, нейтралітет, ОБСЄ, Росія, Китай), репрезентований позицією комуністів.

Атлантизм та континенталізм не сприймалися як несумісні ідеології, однак при цьому і не передбачали ідентичності підходів при вирішенні важливих зовнішньополітичних рішень: атлантисти зокрема виступили проти запровадження євро, Договору про конституцію ЄС. Континенталісти висловили серйозні застереження з проведень зовнішньої політики США на Близькому і Середньому Сході та щодо розміщення американських комплексів ПРО на чеській території.

У свою чергу, різне тлумачення сутності «ліберальної демократії» призвело до появи в чеському політикумі двох ідеологічних течій, які мали істотний вплив на бачення зовнішньополітичних пріоритетів Чеської Республіки: економічного універсалізму (спрямованого на усунення інституційних перешкод для вільного потоку товарів, послуг, грошей) та морального універсалізму (орієнтованого на поширення демократії та захист прав людини, що є пріоритетом у зовнішній політиці). Прихильники економічного універсалізму (насамперед, В. Клаус) активно виступали за розвиток економічних зв'язків із Росією та Китаєм, у той час як носії ідеології морального універсалізму (В. Гавел та його послідовники) активно виступали проти цього.

У результаті дослідження було доведено, що сприйняття ЄС як раціонального інструменту Чехії для досягнення прогресу в широкому сенсі, а також як можливість зрівнятися у розвитку з успішними країнами, актуальне для всіх політичних акторів як до вступу Чеської Республіки до ЄС, так і при формуванні своєї зовнішньополітичної стратегії після набуття членства в цій організації. Громадянська демократична партія сприймала членство в ЄС у контексті економічних переваг, які воно надало. Чеська соціал-демократична партія і Християнсько-демократична партія представили ЄС як функціональний інструмент успішних європейських держав в епоху глобалізації. Навіть частина проєвропейської Комуністичної партії розглядала ЄС в якості можливого інструменту, який можна було б використовувати для підтримки проведення своєї «лівої» політики. У цілому,

критерієм успіху Чехії, яка відіграє роль малої держави у функціональній площині європейського регіону, стала її здатність отримувати вигоду зі свого обмеженого потенціалу шляхом набуття членства в Європейському Союзі.

2. Специфіка інституційного механізму формування та реалізації євроінтеграційної політики Чеської Республіки полягає в «особливих» повноваженнях президента республіки у зовнішньополітичній сфері, які надають президенту численні можливості для вироблення свого власного зовнішньополітичного курсу і відстоювання його навіть шляхом прямого протистояння з урядом. Відмінності у підходах та відсутність узгодженості у позиціях високопосадовців мають негативний вплив на зовнішню політику Чеської Республіки та її імідж серед міжнародних партнерів. Найгостріші суперечки викликали такі питання, як миротворча операція НАТО в Югославії, війна США в Іраку в 2003 р., визнання Чеською Республікою Косово, розташування на території Чехії систем протиракетної оборони, ратифікація Чеською Республікою Лісабонського договору і, нарешті, ведення санкцій ЄС проти Росії. Необхідно наголосити, що вищезгадані суперечки здебільше були відображенням саме внутрішніх проблем взаємодії, а не спричинені впливом зовнішнього фактору. Однак, в основному президент та уряд єдині у своїй прихильності до загальної лінії зовнішньої політики Європейського Союзу.

Прийняття зовнішньополітичних рішень у Чеській Республіці віддзеркалює і наявність певних політичних упереджень, які є наслідком суджень про оточуючий світ, сформованих на основі оцінки історичного досвіду та колективної пам'яті чеського народу. Аналіз політичних упереджень дає підстави зробити висновок, що більшість упереджень (зокрема, антиросійське та антикитайське) є продуктом ментальності чеського антикомунізму; в той час як інші – історичних двосторонніх відносин (зокрема, антинімецькі). Дані упередження використовувалися чеськими політиками в процесі прийняття політичних рішень. Так президент Клаус у якості застереження щодо ратифікації Лісабонського договору

висунув аргумент, що цей договір буде використаний судетськими німцями для повернення назад своєї колишньої власності.

Усвідомлення Чехією необхідності розвитку двосторонніх та регіональних зв'язків як життєво-важливого інтересу нейтралізувало негативну спадщину чесько-німецьких та чесько-австрійських відносин (зокрема, суперечки про правомірність виселення судетських німців з Чехословаччини в 1945 – 1946 рр. та суперечливу історичну спадщину тогочасного Президента Чехословаччини Е. Бенеша). У свою чергу, інтенсифікація торгівельно-економічних зв'язків створила необхідні передумови для послаблення антиросійського та антикитайського упереджень та формування нових підходів чеської зовнішньої політики щодо вищезгаданих держав. У той же час, окупація Росією Криму та розпалювання конфлікту на Донбасі посилила в чеському суспільстві недовіру до будь-яких російських зовнішньополітичних кроків.

3. Курс Чеської Республіки на вступ до ЄС характеризувався своєю послідовністю. Попри зміни політичного керівництва в Чехії зберігалась ієрархія в зовнішньополітичних пріоритетах, а сам процес відрізнявся тільки ступенем інтенсивності. Процес набуття членства в ЄС, який офіційно розпочався поданням у 1996 р. заявки на вступ до ЄС, успішно завершився рішенням Європейської Ради щодо прийняття 10 нових країн у ЄС 1 травня 2004 р., у тому числі й Чеської Республіки.

Інтеграція Чехії в ЄС та пов'язана з нею європеїзація супроводжувалися глибокими системними змінами в чеському суспільстві. У період реалізації курсу на вступ до ЄС процес європеїзації полягав у прийнятті Чеською Республікою політичної, нормативної та інституційної моделі Європейського Союзу та відтворенні європейської ідентичності держави на міжнародній арені. Складовими успіху євроінтеграційного курсу Чеської Республіки були наступні:

- окреслення чітких зовнішньополітичних пріоритетів та цілей, які поділялися та були підтримані ключовими чеськими політичними партіями та громадянами;
- активна та цілеспрямована зовнішня політика Чехії, спрямована на їхню реалізацію;
- підтримка з боку провідних європейських держав та міжнародних організацій (ЄС).

Вступ до ЄС призвів до наймасштабніших змін у міжнародному становищі держави: Чехія стала повноправним членом міжнародної організації передових демократичних держав, яка здатна забезпечити ефективну гарантію безпеки для своїх держав-членів і створила єдиний економічний та політичний простір.

4. Успіх європеїзації чеської політики після вступу в ЄС залежить від чіткого визначення зовнішньополітичного порядку денного, забезпечення громадською підтримкою та ефективною внутрішньополітичною координацією. Не дивлячись на це, чеські уряди тривалий період не здійснювали спроби запропонувати нову або переформулювати прийняту зовнішньополітичну стратегію (2003 – 2006 рр.) після того, як завершився термін її дії, яка до того ж більшою мірою була орієнтована на процес вступу до ЄС, аніж на діяльність Чеської Республіки в якості його члена. Таким чином, із вступом до ЄС у 2004 р. зовнішня політика Чеської Республіки опинилася в концептуальному вакуумі, який посилив розбіжності серед політичної еліти з низки принципових питань подальшого розвитку Європейського Союзу та ролі й місця Чехії в євроінтеграційних процесах. Президентство Чеської Республіки в ЄС представило собою унікальну можливість розробити новий стратегічний документ. Проте, навіть програма головування Чеської Республіки в ЄС відображала тільки поточні пріоритети та порядок денний замість стратегічної довгострокової перспективи на засадах широкого політичного консенсусу.

У 2011 р. та 2015 р. урядами П. Нечаса та Б. Сobotки відповідно були розроблені та затверджені нові концепції зовнішньої політики Чеської Республіки. Якщо концепція 2011 р., яка визначала членство в ЄС не як самоціль, а як засіб для захисту та просування власних національних інтересів, з'явилася з запізненням (Чехія вже 7 років була членом ЄС, а сама міжнародна організація постала перед новими викликами у світлі складного процесу ратифікації Лісабонського договору), то концепція зовнішньої політики Чеської Республіки 2015 р. характеризувалася оперативним реагуванням на кардинальні зміни на міжнародній арені, спричинені агресивною політикою Росії.

5. Головними цілями Чеської Республіки після набуття членства в ЄС залишаються збереження державного суверенітету, забезпечення національної безпеки, національної ідентичності й подальше процвітання та благополуччя її громадян. Членство в ЄС розглядається чеськими політиками як важливий інструмент для їхньої реалізації. В цьому сенсі Чеська Республіка об'єктивно зацікавлена в сильному та стабільному ЄС та в посиленні свого впливу в рамках цієї міжнародної організації, а через неї – і свого на міжнародній арені в цілому. ЄС виступає референтною та інституційною основою чеської політики, а не її географічним або тематичним визначенням.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що після набуття членства в ЄС у євроінтеграційній політиці Чеської Республіки найбільш чутливим виявилось питання збереження національного суверенітету, яке найгостріше постало під час дискусій щодо вступу Чехії до Шенгенської зони та введення євро. Крізь призму інструментального бачення уряду М. Тополанека (представника Громадянської демократичної партії) вступ до Шенгенської зони сприймався не як «втрата суверенітету», а як «скасування бар'єрів». Таким чином, питання було деполітизовано та швидко погоджено всіма політичними акторами. На відміну від нього, бачення «втрати суверенітету» у сфері монетарної політики стало головною політичною

перешкодою для приєднання Чеської Республіки до зони євро, незважаючи на її технічну готовність.

Найбільшим же викликом Чеської Республіки стала ратифікація Лісабонського договору, яка спричинила внутрішньополітичну кризу та протистояння Президента В. Клауса, який не підтримував подальшої інтеграції, та уряду Я. Фішера, який врешті решт зумів впевнено й у той же час конструктивно провести процес ратифікації, який включав і непрості переговори з ЄС про так зване «чеське виключення» з Лісабонського договору.

6. У Центральній Європі, завдяки проведенню Чеською Республікою активної зовнішньої політики, відбувалося історично безпрецедентне явище: стратегічна сумісність інтересів країн регіону, що стало основою для усвідомлення політичними елітами необхідності та доцільності розвитку багатостороннього спіробітництва в рамках Вишеградської четвірки.

Нині Вишеградська четвірка стала впливовим політичним проектом Центральної Європи, якому відводиться важливе місце в зовнішній політиці Чехії. Вишеградська четвірка забезпечує Чеську Республіку комфортною, майже природною комунікаційною платформою, якій не має аналогів у регіоні. Ця платформа значно скорочує витрати як на отримання інформації про наміри регіональних партнерів, так і на отримання інформації в цілому. Країни Вишеградської четвірки досягли єдності в позиціях щодо політики в НАТО та реалізації програми «Східного партнерства», з низки принципових питань щодо розвитку ЄС. Більш того, існування регіональних механізмів взаємодії виявилось стабілізуючим фактором в процесі подолання політичних криз, які інколи виникали між державами-членами (зокрема, ускладнення відносин між Чехією та Угорщиною через «декрети Бенеша» та словацько-угорської суперечки, спричинені розбіжностями у позиції щодо забезпечення прав угорської меншини в Словаччині). Таким чином, Вишеградська група дієво сприяє загальній регіональній стабільності, що є одним з ключових пріоритетів Чеської Республіки.

Якщо Вишеградська четвірка буде використовувати «збалансований» підхід до співпраці в ЄС, вона зможе і надалі зміцнювати спроможність своїх членів відстоювати власні цілі та пріоритети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Rosenau J. Along the Domestic-Foreign Frontier: Exploring Governance in a Turbulent World / J. Rosenau. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 488 p.
2. Albi A. EU Enlargement and the Constitutions of Central and Eastern Europe (Cambridge Studies in European Law and Policy) / A. Albi. – Cambridge : Cambridge University Press, 2005. – 290 p.
3. Morgenthau Hans. Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace / Hans J. Morgenthau, Kenneth Thompson, David Clinton. – New York: McGraw-Hill Humanities Social, 2005. – 553 p.
4. Anderson J. Public policymaking: An introduction / J. Anderson. – Boston : Houghton Mifflin, 1994. – 336 p.
5. Hoffmann S. Raymond Aron and the Theory of International Relations / Hoffmann S. // International Studies Quarterly. – Wiley, 1985. – Vol. 29, No. 1 – P. 13 – 27.
6. Duroselle J.-B. L'empire perdue. Une vision théorique des relations internationales / J.-B. Duroselle. – Paris : Université de Paris, I, Pantheon-Sorbonne, Institut d'histoire des relations internationales contemporaines, 1982. – 357 p.
7. Morgenthau Hans J. The Concept of the Political / Hans J. Morgenthau, Behr Hartmut and Rösch Felix. – Basingstoke : Palgrave Studies in International Relations, 2012. – 164 p.
8. Nye J. S. The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone / J. S. Nye. – Oxford : Oxford University Press, 2002. – 139 p.
9. Арон Р. Мир і війна між націями / Раймон Арон ; [Пер. з фр. Віктор Шовкун, Зоя Борисюк та Григорій Філіпчук]. – К. : МП «Юніверс», 2000. – 688 с.

10. Drulak P. Czech Foreign Policy: Ideologies, Prejudices and Co-ordination / P. Drulak. // Czech Foreign Policy in 2007-2009: analysis [M. Koran et al.]. – Prague : Institute of International Relations, 2010. – P. 371-384.
11. Drulak P. Qui decides la politique etrangere tcheque? Les internationalistes, les europeanistes, les atlantistes ou les autonomistes? / P. Drulak. // La Revue internationale et strategique. – Paris : IRIS, 2006. – No. 61, Printemps. – P. 71 – 84.
12. Drulak P. The Quest for the National Interest: A Methodological Reflection on Czech Foreign Policy / P. Drulak, M. Braun. – Frankfurt am Main : Peter Lang, 2010. – 210 p.
13. Drulák P. Hledání českých zájmů. Mezinárodní bezpečnost / P. Drulak, V. Střítecky. – Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 2010. – 202 p.
14. Beneš V. Role Theory in Symbolic Interactionism: Czech Republic, Germany and the EU / V. Beneš, S. Harnish. // Cooperation and Conflict. – London : SAGE publications, 2015. – Volume 50, issue 1. – P. 1 – 20.
15. Horký-Hlucháň O. Nothing is imposed in this policy! The construction and constriction of the European Neighbourhood / O. Horký-Hlucháň, P. Kratochvíl. // Alternatives: Global, Local, Political. – London : SAGE publications, 2014. – Vol. 39 (4). – P. 252 – 270.
16. Kratochvíl P. Původ a smysl národního zájmu. Analýza legitimacy jednoho politického konceptu / P. Kratochvíl. – Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. – 211 p.
17. Kořan M. Czech Foreign Policy in 2007 – 2009: Analysis / M. Koran. – Prague : Institute of International Relations, 2010. – 387 p.
18. Hynek N. Human Security as Statecraft. Structural conditions, articulations and unintended consequences / N. Hynek. – London : Routledge, 2012. – 230 p.
19. Tulmets E. Pioneer Europe? Testing EU Foreign Policy in the Neighborhood / E. Tulmets, L. Delcour. – Baden-Baden : Nomos, 2008. – 257 p.

20. Weldes J. Constructing National interests / J. Weldes. // *European Journal of International Relation*. – London : SAGE publications, 1996. – Volume 2. – P. 275 – 318.
21. Finnemore M. National interests in international society / M. Finnemore. – Ithaca and London : Cornell University Press, 1996. – 154 p.
22. Nincic M. The national interest and its interpretation / M. Nincic. // *Review of Politics*. – Paris : University of Notre Dame, 1999. – Volume 61 (1). – P. 29 – 56.
23. Wendt A. Social Theory of International Politics / A. Wendt. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 447 p.
24. Elster J. The market and the forum / J. Elster. // *Three varieties of political theory* in J. Bohman – W. Rehg (eds) *Deliberative Democracy. Essays on reason and politics*. – Cambridge : MIT Press, 1997. – P. 3 – 34.
25. Hayek F. The Fortunes of Liberalism. Essays on Austrian economics and the ideal of freedom / F. Hayek. – Chicago : University of Chicago Press, 1992. – 287 p.
26. Habermas J. The New Conservatism: Cultural Criticism and the Historians' Debate, 2nd edition / J. Habermas. – Cambridge : MIT, 1990. – 270 p.
27. Rorty R. Moral Universalism and economic triage / R. Rorty. // *Dialogue & Universalism*. – Diogenes : SAGE publications, 1999. – Vol. 44. – P. 5 – 9.
28. Goldstein J. and Keohane R. O. Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change / J. Goldstein and R. O. Keohane (eds.). – Ithaca and New York : Cornell University Press, 1993. – 310 p.
29. Katzenstein P. The Culture of national security: norms and identity in world politics / P. Katzenstein. – New York : Columbia University Press, 1996. – 562 p.
30. Тепина И. Мой август 2008 / И. Тепина // Сайт видання «Чехия сегодня». – 2008. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.czechtoday.cz/index.php?idoflevel=36&idofpage=2085&urlofbackpage=index.php%3Fidoflevel%3D36%26page%3D3%26urlofpage%3Dindex.php%3Fidoflevel%3D36>

31. Informace z průzkumu stem trendy [Электронный ресурс] – 2014. – Режим доступа: http://www.parlamentnilisty.cz/profily-sprava/user-data/06B091AE/file/68503-STEM_Rusko_oprava.pdf
32. Paroubek J. Rusko je a bude strategickým partnerem USA, EU I NATO / J. Paroubek. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.cssd.cz/inews/nazory-a-komentare/rusko-je-a-bude-strategicky-partnerem-usa-eu-i-nato>
33. Klaus V. Rusko nelze srovnávat se SSSR, Medvedev není Brežnev / V. Klaus [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.denik.cz/ze_sveta/klaus-rusko-nelze-srovnavat-se-sssr-medvedev-neni-.html
34. Česko-německá deklarace o vzájemných vztazích a jejich budoucím rozvoji. [Электронный ресурс] – 2004. – Режим доступа: http://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/druha_svetova_valka_a_jeji_dusledky/dokumenty/cesko_nemecka_deklarace_o_v_zajemnych.html
35. Rozhovor předsedy vlády ČR Miloše Zemana s redaktorem Otmarem Lahodynským, otištěný v rakouském týdeníku Profil. [Электронный ресурс] – 2002. – Режим доступа: <http://milos.chytrak.cz/2002/01/roz0121.htm>
36. Щербакова Ю. Общество и политические элиты Чехии о России / Ю. Щербакова // Актуальные проблемы Европы. – 2015. – № 2. – С. 49 – 69.
37. Fond budoucnosti rozdělil 22 milionu korun na ceske-nemecke projekty. Press release of the Fond budoucnosti. [Электронный ресурс] – 2009. – Режим доступа: <http://www.fondbudoucnosti.cz/>
38. Statistics of the Czech National Bank: Inward Foreign Direct Investment by Industry and Country, in 1993-2009. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.cnb.cz/cs/statistika/platebni_bilance_stat/pzi/
39. Singer M. The importance of Germany The importance of Germany for the Czech economy / M. Singer [Электронный ресурс] – 2013. – Режим доступа: http://www.cnb.cz/en/public/media_service/conferences/speeches/download/singer_20130218_deloitte.pdf

40. Constitution of the Czech Republic of December 16, 1992 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.psp.cz/cgi-bin/eng/docs/laws/1993/1.html>
41. Koncepce zahraniční politiky České Republiky od 1998 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/!-koncepce-zahranicni-politiky-ceske-republiky-2156/#a>
42. Koncepce české zahraniční politiky na léta 2003-2006 [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.mzv.cz/file/1413384/KONCEPCE_2003_2006.pdf
43. Koncepce zahraniční politiky České Republiky od 2011 [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.mzv.cz/file/675937/koncepce_zahranicni_politiky_2011_cz.pdf
44. Koncepce zahraniční politiky České Republiky od 2015 [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/analyzy_a_koncepce/koncepce_zahranicni_politiky_cr.html
45. Zákon ze dne 1. října 2014 o státní službě [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.mvcr.cz/sluzba/soubor/234-2014-zakon-o-statni-sluzbe.aspx>
46. Europe Agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Czech Republic, of the other part [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://merlin.obs.coe.int/iris/1995/2/article6.en.html>
47. Zmluva o pristúpení k Európskej únii [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/enlargement_process/future_prospects/negotiations/eu10_bulgaria_romania/treaty_2003/content/index_en.htm
48. The Treaty of Lisbon [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://ec.europa.eu/archives/lisbon_treaty/full_text/index_en.htm
49. European Security Strategy 2003 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.eeas.europa.eu/csdp/about-csdp/european-security-strategy/>
50. Bezpečnostní strategie České republiky od 2003 roku [Электронный ресурс] – Режим доступа:

http://www.army.cz/assets/files/8492/Bezpe_nostn__strategie__R_-_prosinec_2003.pdf

51. Bezpečnostní strategie České republiky od 2011 roku [Электронный ресурс] – Режим доступа:

http://www.mzv.cz/file/699914/Bezpecnostni_strategie_CR_2011.pdf

52. Bezpečnostní strategie České republiky od 2015 roku [Электронный ресурс] – Режим доступа:

http://www.mzv.cz/file/1386521/Bezpecnostni_strategie_2015.pdf

53. Copenhagen European Council Presidency Conclusions dated 12-13 December 2002 [Электронный ресурс] – Режим доступа:

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/73842.pdf

54. Cover note Brussels European Council dated 21-22 June 2007 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ec.europa.eu/research/era/docs/en/council-eu-11.pdf>

55. Cover Note Brussels European Council dated 19-20 June 2008 [Электронный ресурс] – Режим доступа:

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/101346.pdf

56. Visegrad Declaration 2004 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegrad-declaration-110412-1>

57. Bratislava declaration 2011 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.visegradgroup.eu/2011/the-bratislava>

58. Programové prohlášení vlády od 2002 roku [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/vladimir-spidla/Programove-prohlaseni-vlady_1.pdf

59. Programové prohlášení vlády od 2007 roku [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=20780>

60. Programové prohlášení vlády od 2009 roku [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2007-cr/jan-fischer/ppv-2009.pdf>

61. Statement by the Government of the Czech Republic on the ratification process of the Lisbon Treaty dated 12 October 2009 [Электронный ресурс] – Режим доступа:

<http://www.vlada.cz/en/media-centrum/aktualne/statement-by-the-government-of-the-czech-republic-on-the-ratification-process-of-the-lisbon-treaty-62966/>

62. Statement of the President of the European Parliament, Hans-Gert Pöttering dated 13 June 2008 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+IM-PRESS+20080613STO31667+0+DOC+XML+V0//EN>

63. Rozhovor předseda vlády V. Spidly «Sazka na Evropu je správná» pro deník Mladá fronta Dnes [Электронный ресурс] – 2003. – Режим доступа: http://zpravy.idnes.cz/sazka-na-evropu-spravna-volba-d25-/zpr_archiv.aspx?c=A030611_215357_eunie_pol

64. Rozhovor prezidenta republiky V. Klause pro deník Mladá fronta Dnes [Электронный ресурс] – 2005. – Режим доступа: <http://www.klaus.cz/clanky/684>

65. Rozhovor V. Klause před debatou o euroústavě pro deník Hospodářské noviny [Электронный ресурс] – 2007. – Режим доступа: <http://www.klaus.cz/clanky/1133>

66. Rozhovor I. Langera «Svým hlasem vstup do EU nepodporím» pro deník Lidové noviny [Электронный ресурс] – 2003. – Режим доступа: <http://radio.cz/cz/rubrika/zpravy/svym-hlasem-vstup-do-eu-nepodporim-rika-ivan-langer-v-lidovych-novinach>

67. Rozhovor prezidenta republiky V. Klause pro Magazín Práva [Электронный ресурс] – 2007. – Режим доступа: <http://www.klaus.cz/clanky/595>

68. Topolánek M. Proč nejsem eurofederalistou? Pohled předsedy ODS / M. Topolánek. – Praha : CEVRO, 2003. – 10 p.

69. Klaus V. Česká cesta / V. Klaus. – Praha : Profile, 1994. – 173 p.

70. Havel V. Projevy a jiné texty z let / V. Havel. – [Электронный ресурс] – 1999. – Режим доступа:

<http://archive.vaclavhavel-library.org/viewArchive.php?itemDetail=12>

71. Pick O. Co se podarilo a co ne / O. Pick, V. Handle (eds). // Zahranicni politika Ceske republiky: uspechy, problemy a perspektivy. – Praha : Ustav mezinarodnich vztahu, 2004. – 253 p.

72. Moravcsik A. Liberal International Relations Theory: A Scientific Assessment / A. Moravcsik // Progress in International Relations Theory: Appraising the Field. Cambridge : MIT Press, 2003. – P.159 – 204.
73. Moravcsik A. Liberal Intergovernmentalism / A. Moravcsik // European Integration Theory. – Oxford: Oxford University Press, 2009. – P. 87 – 103.
74. Fajmon H. Cesta České republiky do Evropské unie / H. Fajmon. – Brno : CDK, 2004. – 172 p.
75. Vodička K. Politický systém České republiky / K. Vodička, L. Cabada. – Praha : Portál, 2007. – 374 p.
76. Водичка К. Раздел Чехословакии – десять лет спустя / К. Водичка. // Социологические исследования. – № 10, 2003. – С. 129 – 134.
77. Palermo F. Regional dynamics in Central and Eastern Europe: new approaches to decentralization / F. Palermo. – Boston : Martinus Nijhoff Publishers, 2013. – 258 p.
78. Goldstein J. Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change / J. Goldstein, R. Keohane. – Ithaca, NY : Cornell University Press, 1993. – 310 p.
79. Braun M. Modernisation unchallenged / M. Braun. – Prague : Institute of International Relations, 2008. – 152 p.
80. Vachudova M. Europe undivided – democracy, leverage, & integration after communism / M. Vachudova. – Oxford : Oxford University Press, 2005. – 84 p.
81. Белоглаvek О. Економічне право Європейського Союзу / О. Белоглаvek ; [пер. з англ. І. В. Гріліхес]. // Ун-т економіки та права «Крок». – Київ : Таксон, 2003. – 746 с.
82. Bugge P. Czech perceptions of the EU membership: Havel vs. Klaus / P. Bugge // Jaques Rupnik and Jan Zielonka (eds). The Road to the European Union. – Manchester : Manchester University Press, 2003. – P. 180 – 198.
83. Pseja P. Příčiny války optikou teorií MV: na cestě k jednotě či různosti? / P. Pseja. // Politologický časopis: Czech Journal of Political Science. – Brno : Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2012. – Vol. XIX, no. 1. – P. 67 – 85.

84. Hlousek V. Europeanization of Political Parties and the Party System in the Czech Republic / V. Hlousek, P. Pseja // Party Politics in Central and Eastern Europe. Does EU Membership Matter? – Abingdon : Routledge, 2010. – P. 101 – 127.
85. Cabada L. Czechoslovakia and the Czech Republic in World Politic / L. Cabada, Š. Waisová. – Lanham : Lexington Books, 2011. – 242 p.
86. Cabada L. Anti-Communism in Czech Society and Politics after 1989: Analysis of the Background and Development of the Phaenomenon / L. Cabada // Journal of East European and Asian Studies. – 2012. – Vol. 3, No. 1. – P. 55 – 75.
87. Cabada L. European Union on the Way to the European State – The Process of Deconstruction of National Identity? / L. Cabada, Š. Waisová. // Central European Political Science Review. – 2001. – Vol. 2, No. 5. – P. 176 – 184.
88. Waisova Š. The Burden of Choice. Czech Foreign Policy between Principles and interests / Š. Waisova. – Frankfurt am Main : Peter Lang, 2012. – 184 p.
89. LeCaine Agnew H. The Czechs and the Lands of the Bohemian Crown / Agnew H. LeCaine. – Stanford University : Hoover Press, 2004. – 441 p.
90. Кіцила Л. Зовнішньополітичні аспекти реалізації курсу Чеської Республіки на інтеграцію до Європейського Союзу 2004 года. Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / Л. Ю. Кіцила. – Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – 2004. – 18 с.
91. Буренко Н. М. Еволюція політики Європейського Союзу щодо країн Центральної та Східної Європи 2004 р. Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / Н. М. Буренко. – К., 2004. – 26 с.
92. Кіцила Л. Ю. Участь Чеської республіки в європейському конституційному процесі / Л. Ю. Кіцила // Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. Серія: Політологія. – Севастополь, 2012. – Вип. 136. – С. 174 – 177.
93. Кіцила Л. Ю. Пріоритетні напрями зовнішньої політики Чеської Республіки на сучасному етапі / Лідія Юліанівна Кіцила // Держава і право. Збірник наукових праць. Юридичні та політичні науки. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – Випуск 52. – С. 663 – 666.

94. Копійка В. Європейський Союз на сучасному етапі: структурні зміни та стратегія розвитку / В. Копійка, М. Миронова, Т. Шинкаренко. – К. : Знання, 2010. – 94 с.
95. Сливка Я. Ратифікація Лісабонської угоди: проблеми та перспективи / Я. Сливка. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К. : ІМВ, 2010. – Вип. 88, Ч.1. – С. 36 – 47.
96. Перепелиця Г. М. Трансформаційні процеси в країнах Вишеградської групи та Україні: порівняльний аналіз / за ред. проф. Г. М. Перепелиці. – К. : Видавничий дім «Стилос», 2013. – 302 с.
97. Андрейко В. І. Специфіка становлення і розвитку чесько-словацьких міждержавних відносин 1990-х – початку 2000-х років / В. І. Андрейко. – Ужгород : ЗакДУ, 2011. – 247 с.
98. Кіш Є. Б. «Європейська карта» країн Вишеградської четвірки: історія розвитку і формат співробітництва / Є. Б. Кіш. // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Історичні науки. – 2012. – Вип. 3.33. – С. 259 – 267.
99. Дауд О. Анализ и прогнозирование внешнеторгового оборота Вышеградской четверки / Омар Дауд // IV Международная студенческая электронная научная конференция «Студенческий научный форум» 15 февраля – 31 марта 2012 года [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.rae.ru/forum2012/270/2310>
100. Бухарин Н. И. Влияние членства стран Центральной Европы в ЕС на функционирование политической системы и права / Николай Иванович Бухарин. // Информационно-политический бюллетень ЦПИ ИЭ РАН – 2005. – № 4 – С. 47 – 53.
101. Шаншиева Л. Расширение ЕС на восток: проблемы и перспективы / Л. Шаншиева // Аналитические проблемы Европы. ЕС на рубеже веков. – 2000. – № 3. – С. 219 – 242.
102. Губський Б. В. Євроатлантична інтеграція України / Б. В. Губський. – К. : Логос, 2003. – 328 с.
103. Зленко А. М. Зовнішня політика України: від романтизму до прагматизму / А. М. Зленко. – К. : Преса України, 2001. – 370 с.

104. Ковальова О. О. Стратегія євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України / О. О. Ковальова. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – 338 с.
105. Європейський Союз: структура, функції, механізми / За ред. д-ра іст. наук Н. В. Антонюк. – Львів : Простір М. – 2002. – 176 с.
106. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України / Л. А. Луць. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – 304 с.
107. Мармазов В. Є., Піляєв І. С. Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції / В. Є. Мармазов, І. С. Піляєв. – К. : Вид.дім «Юридична книга», 2000. – 472 с.
108. Микиєвич М. Міжнародно-правові аспекти співробітництва Європейського Союзу з третіми країнами / М. Микиєвич. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 200 с.
109. Посольський В. Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції / В. Посольський. – К. : Смолоскип, 2002. – 168 с.
110. Шнирков О., Кузнєцов О., Кульпінський С. Європейський валютний союз : Навч. Посібник / О. Шнирков, О. Кузнєцов, С. Кульпінський. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 198 с.
111. Павлишин Л. Досвід інтеграції Чеської Республіки до Європейського Союзу (1993 – 2004 рр.) / Л. Павлишин. // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – 2013. – № 22. – С. 156 – 179.
112. Барановський Ф. Європейський союз у міжнародних відносинах на сучасному етапі / Ф. Барановський // Політологічні записки зб. наук. пр. Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля [редкол.: Барановський Ф. В. та ін.]. – Луганськ : СЛУ, 2009 – № 1 (7). – 2013. – С. 50 – 57.
113. Брусиловська О. І. Посткомуністична Східна Європа: зовнішні впливи, внутрішні зміни / О.І. Брусиловська. – Одеса : Астропринт, 2007. – 352 с.
114. Дорога в майбутнє - дорога в Європу: європейська інтеграція України : наук. вид. / І. Бураковський, А. Веселовський, О. Павлюк [та ін.]. – Київ : Центр європ. та міжнар. дослідж., 2000. – 108 с.

115. Гуцал С. А. Вплив процесу реформування ЄС на перспективи європейської інтеграції України / С. А. Гуцал. // Стратегічні пріоритети: наук.-аналіт. щокв. зб. – К. : НІСД, 2009. – № 2. – С. 239 – 245.
116. Доценко К. Європейський Союз на сучасному етапі розвитку – питання політичної ідентичності / К. Доценко // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Культурологія. – 2010. – Вип. 5. – С. 449 – 460.
117. Доценко К. Історія європейської інтеграції: Європа «Концентричних кіл» Е. Балладюра / К.О. Доценко // Історичний архів. Наукові студії: Зб. наук. пр. – Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – Вип. 3. – С. 93 – 96.
118. Кузьома О. Ю. Інтеграція країн Центральної та Східної Європи до ЄС: досвід для України / О. Ю. Кузьома. // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Економіка». – Вип. 7. – 2009. – С. 151 – 160.
119. Кузьома О. Ю. Європейський союз та країни Центральної та Східної Європи: перспективи взаємовідносин / О. Ю. Кузьома. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2000. – Вип. 43. – С. 18 – 21.
120. Долженков О. Політична та соціальна трансформація: взаємозв'язок та особливості / О. Долженков. // Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов, Л. І. Кормич, Ю. П. Аленін [та ін.]. – Одеса : НУ ОЮА, 2013. – Вип. 49. – С. 40 – 50.
121. Європейський Союз: економіка, політика, право : енцикл. слов. / [Андрєєва О. М. та ін.; редкол.: В. В. Копійка (голова) та ін.]. – К. : Київський університет, 2011. – 367 с.
122. Мовчан Ю. Лісабонський договір – новий етап європейського конституціоналізму / Ю. Мовчан. // Журнал ВРУ Віче. – 2008. – № 24 – С. 11 – 12.
123. Лемак В. В. Державно-правова реформа в Чехословаччині в умовах постсоціалістичної модернізації й поділу федерації / В. Лемак. – Ужгород : Ліра, 2002. – 246 с.

124. Палагнюк Ю. Механізми інтеграції держав Центральної та Східної Європи у Європейський Союз / Ю. Палагнюк // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2013. – Вип. 4. – С. 115 – 123. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2013_4_15
125. Сапсай А. П. Формування політичного устрою сучасного Євросоюзу: передумови, проблеми та перспективи / А. П. Сапсай. // Актуальні проблеми міжнародних відносин: [зб. наук. пр]. – К. : Київ. Націон. університет, 2008. – Вип. 73, ч. 2. – С. 210 – 213.
126. Семенович А. Регіоналізація Чеської Республіки в умовах підготовки до вступу у Європейський Союз / А. Семенович. // Вісник Львівського університету ім. Івана Франка, 2009. – Вип. 26. – С. 34 – 40.
127. Фомін С. Розширення ЄС на Схід: «рівні та рівніші» / С. Фомін. // Політика і час. – 1999. – №3. – С. 52 – 65.
128. Zahradil J., Plecity P., Adrian P. and Bednar M. Manifest ceskeho eurorealismu 2001 roku. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ods.cz/docs/dokumenty/zahradil-manifest.pdf>
129. Program ODS pro volby do Evropskeho Parlamentu 2004 «Stejné šance pro všechny». [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ods.cz/docs/programy/program_2004e.pdf
130. Hanley Sean. From Neo-Liberalism to national interests: ideology, strategy, and party development in the Euroscepticism of the Czech Right / S. Hanley. // East European Politics and Societies. – London : SAGE publications, 2004. – Volume 18 (3). – P. 513 – 548.
131. Volebni program ODS «Svoboda a prosperita» do PSP ČR 1992 roku. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ods.cz/docs/programy/program_1992.pdf
132. Volebni program ODS Parlamentno Volby 1996 roku. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ods.cz/docs/programy/program_1996.pdf
133. Volebni program ODS 1998 roku. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ods.cz/docs/programy/program_1998.pdf

134. Usnesení 17. Kongresu ODS. [Электронный ресурс] – 2006. – Режим доступа: <http://www.ods.cz/kongresy/17>
135. Přepis živě vysílaného rozhovoru Václava Klause pro BBC [Электронный ресурс] – 2003. – Режим доступа: <http://www.klaus.cz/clanky/474>
136. Langer I. Svým hlasem vstup do EU nepodporím / I. Langer. [Электронный ресурс] – 2003. – Режим доступа: <http://radio.cz/cz/rubrika/zpravy/svym-hlasem-vstup-do-eu-nepodporim-rika-ivan-langer-v-lidovych-novinach>
137. Volební program ODS pro volby do Poslanecké sněmovny [Электронный ресурс] – 2002. – Режим доступа: http://www.ods.cz/docs/programy/program_2002.pdf
138. Modrá kniha ODS [Электронный ресурс] – 2004. – Режим доступа: http://www.ods.cz/docs/publikace/modra_kniha.pdf
139. Volební program ODS pro volby do Poslanecké sněmovny «Stejně šance pro všechny». [Электронный ресурс] – 2004. – Режим доступа: http://www.ods.cz/docs/programy/program_2004e.pdf
140. Program Československé sociální demokracie [Электронный ресурс] – 1990. – Режим доступа: <http://www.cssd.cz/ke-stazeni/volebni-programy/program-ceskoslovenske-socialni-demokracie-1990/>
141. Program CSSD «Cile a zasady Ceskoslovenske socialne demokraticke». [Электронный ресурс] – 1991. – Режим доступа: <http://www.cssd.cz/ke-stazeni/volebni-programy/cile-a-zasady-ceskoslovenske-socialni-demokracie-1991/>
142. Volební program ČSSD pro volby 1996. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.cssd.cz/ke-stazeni/volebni-programy/volebni-program-cssd-pro-volby-1996/>
143. Volebni program CSSD pro volby 1997 «Alternative pro naši zemi». [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.cssd.cz/ke-stazeni/volebni-programy/volebni-program-cssd-pro-volby-1997/>
144. Volebni program CSSD [Электронный ресурс] – 2005. – Режим доступа: <http://www.cssd.cz/ke-stazeni/volebni-programy/dlouhodoby-program-cssd-2005/>

145. Zaoralek L. Narodni staty posili / L. Zaoralek. [Электронный ресурс] – 2005. – Режим доступа: http://zpravy.idnes.cz/zaoralek-narodni-staty-posili-deo-/domaci.aspx?c=A050506_000201_nazory_itu
146. Jistoty a prosperity: Manifest ČSSD za silnou a jednotnou Evropu. [Электронный ресурс] – 2006. – Режим доступа: <https://www.cssd.cz/data/files/volebni-program-2006.pdf>
147. Volebni program KDU-CSL «Klidna sila». [Электронный ресурс] – 2006. – Режим доступа: <http://www.kdu-csl.cz/getattachment/6df00e14-9945-42ca-bce3-470b6b143390/Volebni-program-2006-2010.aspx>
148. Kopecek L. Euroskeptici, europeaniste, euroentuziaste, eurofobove-jak s nimi pracovat? / L. Kopecek. // Politologicky casopis. – 2004. – Vol. 3. – P. 240 – 262.
149. Spidla V. Sazka na Evropu je spravna / V. Spidla [Электронный ресурс] – 2003. – Режим доступа: http://zpravy.idnes.cz/sazka-na-evropu-spravna-volba-d25-/zpr_archiv.aspx?c=A030611_215357_eunie_pol
150. KDU-CSL evropsky volebni program [Электронный ресурс] – 2004. – Режим доступа: <http://www.kdu.cz/default.asp?page=510&idr=10222&IDCl=12127>
151. Volebni program KDU-CSL Klidna sila. [Электронный ресурс] – 2006. – Режим доступа: <http://www.kdu-csl.cz/getattachment/6df00e14-9945-42ca-bce3-470b6b143390/Volebni-program-2006-2010.aspx>
152. Beneš V. Jak předsedat Evropské unii? Návrh priorit předsednictví ČR v Radě EU v roce 2009/ V. Beneš. – Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 2008. – P. 49 – 67.
153. Strana Zelených. Politicky program: vize ekologické demokracie. [Электронный ресурс] – 2003. – Режим доступа: <http://www.zeleni.cz/politicky-program-vize-ekologicke-demokracie/>
154. Strana Zelených. Volebni program: kvalita života. [Электронный ресурс] – 2006. – Режим доступа: <http://strana.zeleni.cz/59/rubrika/volebni-program-2006-2009/>
155. Unie svobody. S Unii do Unie. [Электронный ресурс] – 2001. – Режим доступа: <http://www.unie.cz/index.php?typ=UEA&showid=83>

156. Volební program KSČM. [Електронний ресурс] – 2006. – Режим доступу: <https://www.kscm.cz/politika-kscm/volebni-program>
157. KSČM manifesta «KSČM trva na referendu k eouroustave». [Електронний ресурс] – 2005. – Режим доступу: <http://www.kscm.cz/article.asp?thema=3029&item=26785>
158. Volební program KSČM pro volby do EP. [Електронний ресурс] – 2004. – Режим доступу: <https://www.kscm.cz/nasestrana/kscm-a-volby-dokumenty/volby-2004/evropsky-parlament/28372>
159. Handl V. Evropeizace KSČM mezi ortodoxii a eurokomunismem / V. Handl. // Policy paper. – Prague : Institute of International relations, 2004. – 10 p.
160. Vertelar V. Evropska unie ve znameni pravicove politiky / V. Vertelar [Електронний ресурс] – 2008. – Режим доступу: <https://www.halonoviny.cz/index.php?id=7309>
161. Pospisilova T. Odpovednost pod takem: verejna vykazatelnost behem pristupovani Ceske Republiky k Evropske unii v letech 1998 – 2000 / T. Pospisilova // Sociologicky casopis, 2006. – Vol. 42 (2). – P. 323 – 332.
162. Эштваникова М. Интеграция Словакии и Чехии в Европейский Союз. Новая волна расширения ЕС / Мариа Эштваникова // Observer. – 2003. – №10. – С. 47 – 57.
163. Haller B. An assembly for Europe: the Council of Europe's Parliamentary Assembly 1949 – 1989 / B. Haller. – Strasbourg : Council of Europe Publ., 2006. – 212 p.
164. Klvaňa Tomáš P. New Europe's civil society, democracy, and the media thirteen years after the story of the Czech Republic / Tomáš P. Klvaňa // Press/Politics, 2004. – Vol. 9(3). – P. 40 – 55.
165. Muller D. Cesta České republiky do Evropské unie / D. Muller // Cesta České republiky do Evropské unie et Hynek Fajmon (ed.). – Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. – 172 p.
166. Марадик Н. Поділ Чехословаччини в контексті демократизаційних процесів / Н. Марадик // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія:

Політологія. Соціологія. Філософія / Варзар І., Вегеш М., Денисенко В. та ін. – Ужгород : Говерла, 2014. – Вип. 17. – С. 104 – 109.

167. Rychlík J. Rozpad Československa. Česko-Slovenské vztahy 1989 – 1992 / Ján Rychlík. – Bratislava : Veda, 2002. – 458 p.

168. Бухарин Н., Марков Д. Новый регионализм в Европе / Н. Бухарин, Д. Марков // Обозреватель. – 1993. – № 22. – [Электронный ресурс] – [Режим доступа] http://www.nasledie.ru/oboz/N22_93.

169. Кузнецова З. Н. Интегрирование экономики Чехии в единый европейский рынок: шансы и риски / Зоя Ниловна Кузнецова // Информационно-политический бюллетень ЦПИ ИЭ РАН. – 2005. – № 4 – С. 23 – 32.

170. Presidency Conclusions of Luxembourg European Council [Электронный ресурс] – 1997. – Режим доступа: http://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_en.htm#enlarge

171. Інтерв'ю заступника міністра закордонних справ Чеської Республіки Павела Телічка [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mzv.cz/kiev/uk/x2001_09_21/x2001_09_21_3/x2010_10_14.html

172. Regular report on Czech Republic's progress towards accession [Електронний ресурс] – 1998. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/czech_en.pdf

173. Regular report on Czech Republic's progress towards accession [Електронний ресурс] – 1999. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1999/czech_en.pdf

174. Regular report on Czech Republic's progress towards accession [Електронний ресурс] – 2000. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2000/cz_en.pdf

175. Regular report on Czech Republic's progress towards accession [Електронний ресурс] – 2001. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2001/cz_en.pdf

176. Comprehensive monitoring report on the Czech Republic's preparations for membership [Електронний ресурс] – 2003. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2003/cmr_cz_final_en.pdf
177. Předvstupní nástroje pro ČR. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.euroskop.cz/168/sekce/predvstupni-pomoc/>
178. Balík S. Několik poznámek k referendu o vstupu ČR do EU Persektivy Evropské unie. Konservativně-liberální pohledy na aktuální otázky evropské politiky / Stanislav Balík, Petr Fiala, František Mikš (eds.). – Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004 – 217 p.
179. National report executive summary Czech Republic. Public opinion in the candidate countries, [Електронний ресурс] – 2004. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb61/exec_cz.pdf
180. Вонсович Олександр. Моделі інтеграції України до Європейського союзу та механізми інтеграції до НАТО / О. Вонсович. // Віче. Журнал Верховної Ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1959/>
181. Мечьяр В. «Ухожу от вас с Господом Богом» / В. Мечьяр. // Зеркало недели. – № 40. – [Електронний ресурс] – 1998. – Режим доступу: http://zn.ua/ARCHIVE/vladimir_mechyar_uhozhu_ot_vas_s_gospodom_bogom-13081.html
182. Вышеградская Европа: откуда и куда? Два десятилетия по пути реформ в Венгрии, Польше, Словакии и Чехии / [Л. Н. Шишелина, Н. И. Бухарин, А. В. Дрыночкин и др.] отв. ред. Л. Н. Шишелина. – М. : Весь мир, 2010. – 568 с.
183. Pastor Z. Central Europe at the Turn of 20th and 21st century. In Geopolitical importance of Central Europe (V4) and its prospects / Z. Pastor. – Banska Bystrica : Faculty of Political Sciences and International affairs, University of Matej Bel. – 2002. – P. 49 – 57.

184. Usnesení vlády České republiky č. 427 k Návrhu na institucionální zajištění členství České republiky v Evropské unii a na koordinaci procesu rozhodování [Електронний ресурс] – 2003. – Режим доступу:

http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/A52914D7A60B811FC12571B6006F707C

185. Rozhodnutia 144 prezidenta republiky o sjednávání mezinárodních smluv [Електронний ресурс] – 1993. – Режим доступу:

https://help.odok.cz/documents/10327/31041/Rozhodnuti+prezidenta_144.pdf/0bf906f3-1c97-4e99-a493-d2750e3393dd

186. Usnesení vlády České republiky č. 131 o Směrnici vlády pro sjednávání, vnitrostátní projednávání, provádění a ukončování platnosti mezinárodních smluv [Електронний ресурс] – 2004. – Режим доступу:

http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/66A3199D7D65F6EFC12571B6006F8DF4

187. Agenda of the meeting of the government of the Czech republic [Електронний ресурс] – 2008. – Режим доступу:

[http://kormoran.odok.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/EF040D6264731FB0C12573D7004F26CB/\\$FILE/EnglishVersion.pdf](http://kormoran.odok.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/EF040D6264731FB0C12573D7004F26CB/$FILE/EnglishVersion.pdf)

188. Usnesení vlády České republiky č. 63 k návrhu na ratifikaci Římského statutu Mezinárodního trestního soudu [Електронний ресурс] – 2008. – Режим доступу:

[http://kormoran.odok.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/10C9A2F020CF1DB7C125755C00291B7F/\\$FILE/63%20uv080123.0063.pdf](http://kormoran.odok.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/10C9A2F020CF1DB7C125755C00291B7F/$FILE/63%20uv080123.0063.pdf)

189. Konviser B. Czechs debate Afghanistan troop commitment / B. Konviser. [Електронний ресурс] – 2010. – Режим доступу:

<http://www.globalpost.com/dispatch/czech-republic/090126/czechs-debate-afghanistan-troop-commitment>

190. Lichtenštejnsko uzná po 17 letech samostatnost České republiky [Електронний ресурс] – 2009. – Режим доступу: http://zpravy.idnes.cz/lichtenstejnsko-uzna-po-17-letech-samostatnost-ceske-republiky-pvv-/domaci.aspx?c=A090713_171213_domaci_adb
191. KSČM chce vládě zakázat uznání Kosova. Zákon už sepsala [Електронний ресурс] – 2008. – Режим доступу: <http://zpravy.aktualne.cz/domaci/politika/kscm-chce-vlade-zakazat-uznani-kosova-zakon-uz-sepsala/r~i:article:602805/>
192. Uznesení 107 zahraničního výboru [Електронний ресурс] – 2008. – Режим доступу: <http://www.psp.cz/sqw/text/text2.sqw?idd=24971>
193. Usnesení vlády České Republiky č. 635 k návrhu na uznání Republiky Kosovo a o navázání diplomatických styků s Republikou Kosovo [Електронний ресурс] – 2008. – Режим доступу: [http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/3996AA9DDE0132FFC12574D000203539/\\$FILE/635%20uv080521.0635.pdf](http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/3996AA9DDE0132FFC12574D000203539/$FILE/635%20uv080521.0635.pdf)
194. Statement of the Czech MFA on Referendum in Crimea [Електронний ресурс] – 2014. – Режим доступу: http://www.mzv.cz/jnp/en/issues_and_press/mfa_statements/x2014_03_16_statement_of_the_czech_mfa_on_referendum_in_crimea.html
195. Братерский А. Многие чехи видят в России потенциальную угрозу / А. Братерский [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.gazeta.ru/politics/2015/05/15_a_6688001.shtml
196. Černý A. Sobotka: Evropské sankce vůči Rusku budou prodlouženy do konce roku / A. Černý [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ekonomika.idnes.cz/protiruske-sankce-podle-sobotky-potrvaji-minimalne-do-konce-roku-p9y/eko_euro.aspx?c=A150416_151835_eko_euro_mny
197. Прагу завешали цитатами Дземилева с упреками президенту Чехии [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zn.ua/POLITICS/pragu-zaveshali-citatami-dzhemileva-s-uprekami-prezidenta-chehii-158189_.html

198. Putin musí ze Sobotky slintat blahem, uvedl v ČT ukrajinista Svoboda [Elektronický zdroj] – Режим доступа:
<http://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Putin-musi-ze-Sobotky-slintat-blahem-vedl-v-CT-ukrajinista-Svoboda-333228>
199. Press Releases. The Government has not terminated the Melk Process [Elektronický zdroj] – 2007. – Режим доступа: <http://www.vlada.cz/en/media-centrum/tiskove-zpravy/the-government-has-not-terminated-the-melk-process-22448/>
200. Informační bulletin českého předsednictví v Radě EU [Elektronický zdroj] – 2015. – Режим доступа: <http://www.vlada.cz/assets/evropske-zalezitosti/predsednictvi-cr-v-rade-eu/archiv/bulletin/bulletin16.pdf>
201. Králová T. Vládní Fischer Reisen létá i za exotikou / T. Kralova [Elektronický zdroj] – 2009. – Режим доступа: http://neviditelnypes.lidovky.cz/tiskni.aspx?r=p_politika&c=A091104_222437_p_politika_wag
202. Paragraph 6 of the Law No. 2/1969 establishing ministries and other central authorities of state administration. [Elektronický zdroj] – Режим доступа: <http://www.vlada.cz/en/urad-vlady/office-of-the-government-53367/>
203. Zákon o diplomacii? Projekt ztroskotl. [Elektronický zdroj] – 2010. – Режим доступа: <http://zpravy.e15.cz/domaci/politika/zakon-o-diplomacii-projekt-ztroskotl-234226>
204. Tulmets E. Identities and Solidarity in Foreign Policy: East Central Europe and the Eastern Neighbourhood / E. Tulmets. – Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 2012. – 256 p.
205. Travnickova Z. Debate on the ratification of the Statute of the International criminal court in the Czech Republic/ Z. Travnickova // Czech Yearbook of Public & Private Law. – 2010. – Vol. 1. – P. 208 – 216.
206. The Schengen area and cooperation. Summaries of EU legislation. [Elektronický zdroj] – Режим доступа:

http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/l33020_en.htm

207. The Czech Republic's Updated Euro-area Accession Strategy. Government of the Czech Republic [Электронный ресурс] – 2007. – Режим доступа: <http://www.zavedenieura.cz/en/documents/euro-area-accession-strategy>

208. ČSSD chce euro v roce 2012 [Электронный ресурс] – 2008. – Режим доступа: <https://www.euroskop.cz/38/9398/clanek/cssd-chce-euro-v-roce-2012>

209. Vláda asi příští rok stanoví termín přijetí eura [Электронный ресурс] – 2008. – Режим доступа: <https://www.euroskop.cz/38/9802/clanek/vlada-asi-pristi-rok-stanovi-termin-prijeti-eura>

210. Assessment of the Fulfilment of the Maastricht Convergence Criteria and the Degree of Economic Alignment of the Czech Republic with the Euro Area. Ministry of Finance of Czech Republic. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.zavedenieura.cz/en/maastricht-criteria>

211. The information campaign accompanying the approaching entry of the Czech Republic into the Schengen area was officially launched at the joint conference of the Prime Minister Mirek Topolánek and the Minister of Interior Ivan Langer [Электронный ресурс] – 2007. – Режим доступа: <https://www.euroskop.cz/8377/1314/clanek/18-07-2007---the-schengen-information-campaign-was-officially-launched/>

212. Strategie České republiky pro boj proti terorismu [Электронный ресурс] – 2013. – Режим доступа: <http://www.mvcr.cz/clanek/bezpecnostni-hrozby-337414.aspx?q=Y2hudW09MQ%3d%3d>

213. The Military Strategy of the Czech Republic [Электронный ресурс] – 2008. – Режим доступа: http://www.army.cz/assets/files/5819/The_Military_Strategy_of_the_Czech_Republic-2008.pdf

214. The Global War on Terrorism: The First 100 Days. U.S. Department of States. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://2001-2009.state.gov/s/ct/rls/wh/6947.htm#>
215. Звіт про реалізацію Європейської стратегії безпеки: Забезпечення безпеки в мінливому світі [Електронний ресурс] – 2008. – Режим доступу: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/081205_RUESSReport%20final.pdf
216. 18 mesicni program francouzského, českého a švédského předsednictví [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.euroskop.cz/gallery/9/2881-080728_18m_prog_cz_korigendum.PDF
217. Pracovní program českého předsednictví Evropa bez bariér [Електронний ресурс] – 2009. – Режим доступу: http://www.euroskop.cz/gallery/39/11939-cz_pres_programme_cs.pdf
218. Press Conference on the Czech Presidency [Електронний ресурс] – 2009. – Режим доступу: <http://www.vlada.cz/en/media-centrum/tiskove-konference/press-conference-on-the-czech-presidency--held-on-monday-29th-june-2009-60374/>
219. Report on the Foreign Policy of the Czech Republic [Електронний ресурс] – 2009. – Режим доступу: http://www.mzv.cz/jnp/en/foreign_relations/reports_and_documents/report2009.html
220. Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit in Prague [Електронний ресурс] – 2009. – Режим доступу: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/107589.pdf
221. Корчак Д., Неділько Н. Підсумки чеського головування в ЄС: перемоги і поразки / Д. Корчак, Н. Неділько [Електронний ресурс] – 2009. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%81%D1%83%D0%BС%D0%BA%D0%B8->

%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE-
 %D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D1%83%D0%B2%D0%B0
 %D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%B2-%D1%94%D1%81-
 %D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B8-
 %D1%96-

%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BA%D0%B8/a-4444478

222. Laeken Declaration on the future of the European Union [Электронный ресурс] – 2001. – Режим доступа:

http://www.cvce.eu/en/obj/laeken_declaration_on_the_future_of_the_european_union_15_december_2001-en-a76801d5-4bf0-4483-9000-e6df94b07a55.html

223. La Constitution européenne: sondage post-référendum en France. [Электронный ресурс] – Режим доступа:

http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl171_fr.pdf

224. The European Constitution: post-referendum survey in The Netherlands. [Электронный ресурс] – Режим доступа:

http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl172_en.pdf

225. Declaration on the occasion of the 50th anniversary of the signature of the Treaties of Rome [Электронный ресурс] – 2007. – Режим доступа:

http://europa.eu/50/docs/berlin_declaration_en.pdf

226. Hungary First to Ratify EU Treaty [Электронный ресурс] – 2010. – Режим доступа: <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,3010107,00.html>

227. Barroso José Manuel Durão, SPEECH/07/831 [Электронный ресурс] – 2007. – Brussels, European Parliament. – Режим доступа: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-07-831_en.htm?locale=en

228. Juncker, favori pour présider le Conseil européen [Электронный ресурс] – 2008. – Режим доступа:

<http://www.lefigaro.fr/international/2008/05/06/01003-20080506ARTFIG00005-juncker-favori-pour-presiderle-conseil-europeen.php>

229. Dutch premier now likely candidate for presidency of European Council [Электронный ресурс] – 2009. – Режим доступа: <http://www.irishtimes.com/newspaper/world/2009/0918/1224254802581.html>
230. Corpadean A.G. The Lisbon Treaty from the Perspective of the 27 Member States / A.G. Corpadean. // International Conference European Integration between Tradition and Modernity. – Editura Universităţii «Petru Maior», 2009. – 37 p.
231. Wallstrom M., SPEECH/08/122 [Электронный ресурс] – 2008. – Dublin, Ireland National Forum. – Режим доступа: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-08-122_en.htm
232. Barroso José Manuel Durão. SPEECH/08/204 [Электронный ресурс] – 2008. – Dublin, National Forum on Europe. – Режим доступа: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-08-204_en.htm
233. Post-referendum survey in Ireland [Электронный ресурс] – 2008. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_245_en.pdf
234. Miller V. The Lisbon Treaty: ratification by the Czech Republic. [Электронный ресурс] – 2009. – Режим доступа: <http://www.parliament.uk/briefing-papers/sn05214.pdf>
235. Judgment of Czech Republic Constitutional Court (2008/11/26 – Pl. ÚS 19/08: Treaty of Lisbon I). [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.usoud.cz/en/decisions/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=484
236. Czech lower house approves Lisbon Treaty. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.expatica.com/nl/news/Czech-lower-house-approves-Lisbon-Treaty_158965.html
237. Waterfield. B. Czech parliament ratifies Lisbon Treaty / B. Waterfield [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/czechrepublic/5286272/Czech-parliament-ratifies-Lisbon-Treaty.html>
238. Füle Št. Czech EU minister: Prague must ratify Lisbon before year's end [Электронный ресурс] – 2009. – Режим доступа:

<http://www.euractiv.com/future-eu/czech-eu-minister-prague-ratify-lisbon-year/article-185957>

239. Zákon o jednacím řádu Poslanecké sněmovny. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.psp.cz/docs/laws/1995/90.html>

240. Ireland backs EU's Lisbon Treaty. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8288181.stm>

241. Smyth J. Klaus refuses to be drawn / J. Smyth [Электронный ресурс] – 2009. – Режим доступа: <http://www.irishtimes.com/news/klaus-refuses-to-be-drawn-1.847189?via=rel>

242. Nasti Ch. Images of the Lisbon Treaty Debate in the British Press / Ch. Nasti. – Cambridge : Cambridge Scholars Publishing, 2012. – 245 p.

243. Judgment of Czech Republic Constitutional Court (2009/11/03 - Pl. ÚS 29/09: Treaty of Lisbon II). [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.usoud.cz/en/decisions/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=466&cHash=eedba7ca14d226b879ccaf91a6dcb276

244. Інтерв'ю П. Друлака «Чеський гуманізм та зовнішня політика» / прес-реліз МЗС Чехії [Электронный ресурс] – 2014. – Режим доступа: http://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/archivy/clanky_a_projevy_1_namestka_drulaka/x2014_11_05_cesky_humanismus.html

245. Executive Summary on Czech Republic by Freedom House [Электронный ресурс] – 2015. – Режим доступа: <http://freedomhouse.org/report/nations-transit/2015/czech-republic>

246. Policy Statement of The Government of The Czech Republic. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.vlada.cz/en/media-centrum/dulezite-dokumenty/policy-statement-of-the-government-of-the-czech-republic-116171/>

247. Press release. Government approves the Czech Republic's Foreign Policy Concept. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.vlada.cz/en/media-centrum/aktualne/government-approves-the-czech-republic-s-foreign-policy-concept-134165/>

248. Dangerfield M. The Visegrád Group in the Expanded European Union: From Preaccession to Postaccession Cooperation / M. Dangerfield. // East European Politics and Societies, 2008. – Vol. 22, No. 3. – P. 630 – 667.
249. Ruzicka Jan, Koran Michal. Totgesagte leben länger: Die Visegrád-Gruppe nach dem EU-Beitritt / J. Ruzicka, M. Koran. – Berlin : Deutsche Gesellschaft für Osteuropakunde, 2006. – 10 p.
250. Андрейко В. І. Позиція ЧР і СР щодо кризи «Вишеградської» четвірки / В. І. Андрейко // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані». – 2012. – № 2 (82). – С. 6 – 9.
251. Czech Presidency of the Visegrad Group program (June 2007 – June 2008) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2007-2008-czech-110412>
252. The letter of the Prime Ministers of the Visegrad Group [Електронний ресурс] – 2012. – Режим доступу: http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/V4_letter_European_Council_June_2012_signed.pdf
253. Joint Statement on the Enhanced Visegrad Group Activities in the Eastern Partnership [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://visegradfund.org/v4eap/>
254. Programme of the Czech Presidency of the Visegrad Group [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/innovative-visegrad>
255. Gniazdowski M. Poland's Policy in the Visegrad group / M. Gniazdowski. // S. Debski (ed) Yearbook of Polish Foreign Policy. – Warsaw : Polish Institute of International Affairs, 2008. – P. 162 – 194.
256. V jihoafrickém Kapském městě byl otevřen Visegrádský dům [Електронний ресурс] – 2010. – Режим доступу: http://www.rozhlas.cz/zpravy/afrika/_zprava/712650

257. Energetická krize se prohlubuje [Електронний ресурс] – 2009. – Режим доступу: <http://www.euractiv.cz/energetika/clanek/energeticka-krize-se-prohlubuje-005489>
258. Sarkozy warns Visegrad countries not to make a habit of pre-summit meetings [Електронний ресурс] – 2009. – Режим доступу: <https://euobserver.com/news/28928>
259. International Visegrad Fund [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://visegradfund.org/documents/>
260. Joint Communiqué of the Ministers of Defence of the Visegrad Group Countries, Bratislava [Електронний ресурс] – 2007. – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/2007/joint-communique-of-the>
261. V4 Trust — Program for the Czech Presidency of the Visegrad Group (July 2015 – June 2016) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/20152016-czech>
262. Joint Communiqué of the Visegrad Group Ministers of Foreign Affairs [Електронний ресурс] – 2015. – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2015/joint-communique-of-the-150911>
263. Joint Statement of the Visegrad Group Countries [Електронний ресурс] – 2015. – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2015/joint-statement-of-the-151204>
264. Joint Declaration of Ministers of the Interior [Електронний ресурс] – 2016. – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2016/joint-declaration-of>
265. Memorandum of Understanding for Regional Cooperation in the Areas of Innovation and Startups[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2015/memorandum-of>
266. Кузнєцова К.І. Особливості європейської інтеграції Чеської Республіки в галузі оборони і безпеки / К.І. Кузнєцова // Актуальні проблеми міжнародних

відносин – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2011. – Вип. 99, Ч. II – С. 66-73.

267. Кузнєцова К.І. Еволюція теорій європейської інтеграції / К.І. Кузнєцова // Дослідження світової політики. Збірник наукових праць – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2011. – Вип. 2 (55) – С. 139-150.

268. Кузнєцова К.І. Вплив участі у Вишеградській групі на європейську інтеграцію Чеської Республіки / К.І. Кузнєцова // Держава і право. Збірник наукових праць. Юридичні та політичні науки – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. – Вип. 57 – С. 462-468.

269. Кузнєцова. К.І. Формування концептуальних засад євроінтеграційної політики Чеської Республіки / К.І. Кузнєцова // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: ПП «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 106 (3). – С.369-373.270. Кузнєцова Е.І. Энергетическая безопасность Евросоюза в контексте политических отношений с восточными партнерами / Е.И. Кузнєцова // *Racja Stanu*. Wroclaw: Instytut Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego, 2014. – Polrocznik nr. 2 (16). – S. 211–221.

271. Kuznietsova K.I. The role of government in the shaping and implementation of foreign policy of the Czech Republic / K.I. Kuznietsova // *European applied sciences*. – Stuttgart: ORT Publishing, 2015. – No.3. – P. 48-51.